

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

TOMUS XIX.

HUNGARIA
SZEGED
1965

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS XIX.

**SZEGED
1965**

Redigit
GYULA MÉREI

Szerkeszti
MÉREI GYULA

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Karának dékánja
A kézirat nyomdába érkezett 1965. Megjelenés 1965. Példányszám 550 Terjedelem 9 (A/5) ív
Készült line-szedéssel, íves magasnyomással,
az MSZ 3061 és az MSZ 5602 50 A szabványok szerint
65-5781—Szegedi Nyomda Vállalat

GAÁL ENDRE

A SZEGEDI IPARI MUNKÁSSÁG 1905. ELŐTTI SZOCIALISTA SZAKMAI SZERVEZKEDESÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE*

Az utóbbi években egyre nőtt az érdeklődés mind az olvasóközönség, mind munkásmozgalmunk múltjának kutatói körében a munkásosztály legfontosabb tömegszervezetei, a szakszervezetek történetének bemutítása iránt.¹ A helytörténeti kutatómunkának is fontos feladata, hogy a munkásmozgalom történetének tárgyalása során a korábbinál nagyobb figyelmet szenteljen a szakszervezetek helyi csoportjai, illetve ezek előfutárszervezetei tanulmányozásának. E munka során — különösen az 1905 előtti időszak kutatójának — sok nehézséggel kell megküzdnie, mert a helyi szakmai szervezetekre vonatkozó forrásanyagok nem valami bőségesek, meglehetősen szétszórta és különösen a századforduló előtti évekből nagyon szűkszavúak.² A Szegedre vonatkozó legfontosabb adatokat is csak igen fáradságos munkával tudtuk összeszedni. Ennek során azt tapasztaltuk, hogy az egyes szegedi szakmai szervezetek 1914 előtti fejlődését, életét dokumentáló leghasznosabb adatok nagyobb részét köz-

* E tanulmány részlet a szegedi munkásmozgalom 1868—1919 közötti történetét tárgyaló nagyobb munkából. Jelen írásunkban nincs terünk a helyi iparfejlődés, a szegedi ipari munkásság kialakulása, létszáma, összetétele és gazdasági helyzete, a szociáldemokrata párt szegedi szervezetének 1905 előtti tevékenysége és egyéb, a témával kapcsolatba hozható kérdések tárgyalására. Ezeket az említett nagyobb tanulmány külön fejezetekben ismerteti, míg itt csupán a megértéshez szükséges néhány adatot említünk meg.

¹ A szakszervezet történeti kutatásokkal kapcsolatos elvi kérdéseket és az eddigi eredményeket összegzi *Kabos Ernő*: A szakszervezettörténeti kutatómunka Magyarországon c. tanulmánya. Lásd: Párttörténeti Közlemények 1964. 4. szám 3—30. old.

² A dualizmuskori burzsoá sajtó és a közigazgatás csak a szocialista munkásmozgalom megerősödésének következtében kezdett behatóbban is foglalkozni az ipari és mezőgazdasági munkásság mozgalmával. A közigazgatás az 1890-es évektől „tanulmányozni” kényszerült, persze az uralmonlevők érdekeit szem előtt tartva, a munkások gazdasági és politikai mozgalma által felvetett kérdéseket. Mint-hogy az ipari munkások szocialista mozgalma az alföldi városokban csak a századforduló körüli években kezdett jelentősebbé válni, e városok — így Szeged — polgári sajtójában és közigazgatási irataiban is csak ettől kezdve találunk valamivel több adatot a helyi munkásmozgalomra. De annyit távolról sem, hogy csupán ezekre támaszkodva rekonstruálhatnánk a mozgalmat.

ponti forrásanyagokban, elsősorban szaklapokban találhatjuk meg.³ E rövid közlemény, amely a szegedi szocialista szakmai szervezkedésnek csupán első nagyobb, 1905-ig tartó fejlődési szakaszát vizsgálja — a rendelkezésre álló terjedelem szűk volta miatt — még az 1905 előtti fejlődésnek sem törekedhet teljes, lehetőleg minden adatot felsorakoztató megvilágítására. Az eddig feltárt tények közül is csak a fontosabbakat elemzi. Tisztában vagyunk azzal, hogy még sok, eddig ismeretlen adat feltárása lehetséges. Úgy gondoljuk azonban, hogy az eddig felkutatott anyagok egy részét ismertető tanulmány sem egészen haszontalan. Egyrészt megkísérli legalább fő vonásaiban felvázolni Szeged 1905 előtti — eddig kéllőképp nem méltatott — szocialista szakmai mozgalmának fejlődését, némileg pótolva a mulasztottakat, másrészt rámutathat néhány forrásféleség kiaknázásának lehetőségére a vidéki városok szakszervezeti múltjának megismeréséhez.

A SZOCIALISTA SZAKMAI SZERVEZKEDÉS SZEGEDEN 1890 VÉGÉIG

A munkások harca a burzsoázia ellen a tőkés rendszer lényegéből következő és már akkor megkezdődik, amikor a munkás eladja munkakerijét a tőkésnek.⁴ Hosszabb idő telt el minden országban, amíg a munkások megtanulták, hogy harcuk csak akkor lehet eredményes, ha nem egymástól elszigetelten, hanem olyan szervezetekbe tömörülve küzdenek, amelyek a burzsoáziától függetlenek, s amelyek nemcsak a gazdasági követelésekért való harcot irányítják, hanem előkészítik a munkásokat a tőkés rendszer elleni politikai harcra is. A proletariátus osztályszervezeteinek kialakulása, az osztályra szerveződés, a tudományos szocializmus ideológiájának egyesülése a munkásmozgalommal az egyes országok tőkés iparfejlődésének sajátos vonásaitól függő eltéréseket mutat. De minden tőkés országban megegyezik abban, hogy e szervezetek létrehozása érdekében a legöntudatosabbaknak kemény harcokat kellett vívni. Kemény

³ A Népszava 1930. május 1-i jubileumi, több mint 100 oldalas számában a szegedi szociáldemokrata munkásmozgalom addigi fejlődéséről a helyi szociáldemokraták 1905 óta egyik vezetője, dr. Czibula Antal adott áttekintést Krónikás adatok Szegedről címmel (114–115. old.). E cikk — erősen túlozva — azt mondja, hogy az 1918 előtti helyi mozgalomnak Szegeden nincs írásos nyoma (feltehetően iratokra gondolt), mert ami volt, a várost 1919-ben meg szállva tartó francia imperialisták szétszórták, vagy az ellenforradalom dühöngésének idején elvesztek. Bizonyos, hogy ekkor jónéhány szakszervezeti és szociáldemokrata irat elpusztult. Ennek ellenére — amint az előbbi jegyzetben előadottakból következik és amint majd látni fogjuk — Szegeden is maradtak fenn az 1918. előtti időből munkásmozgalmi iratok, de méginkább találhatunk adatokat a fővárosban kiadott párt és szaklapokban, munkásmozgalmi kiadványokban, hivatalos statisztikákban, a helyi újságokban stb. Ezeket a kutatási lehetőségeket Czibula Antal cikke nem említi, hanem arra a következtetésre jut, hogy elsősorban visszaemlékezés alapján lehet felidézni az 1918. előtti szegedi munkásmozgalom eseményeit. A saját visszaemlékezése alapján készült írás azonban nagyon vázlatos. Természetes, hogy az események résztvevőinek visszaemlékezéseit fel lehet és fel is kell használnunk s ezekkel — megfelelő kritika után — az írásos anyagokat kiegészítenünk. Az itt közölt tanulmányrészlet megírásához visszaemlékezéssel segítséget nyújtó elvtársaknak (Agócsi János, Farkas István, özv. Lengyel Jánosné, Varga János, Varró Kálmán, Waltner Mihály) ezúton is hálás köszönetet mondunk.

⁴ Marx Károly—Engels Frigyes: A Kommunista Párt kiáltványa. Szikra, Budapest, 1949. 23. old. — V. I. Lenin: A sztrájkokról. Művei 4. köt. Szikra, Budapest 1953. 323. old.

küzdelmek árán érték el a munkások kiszabadulását a burzsoázia és az egyház eszmei és szervezeti befolyása alól, győzték le a munkásmozgalmon belüli visszahúzó erőket, s biztosították az államhatalommal szemben is a szervezetek működését.⁵ Így volt ez Magyarországon — ezen belül — Szegeden is.⁶

A burzsoázia a szocialista eszmék terjesztését, szocialista szervezetek létesítését, a tőkés elleni harc kibontakozását a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása (1890) előtti időben Szegeden főképpen a polgári nézetek, a munkások és tőkésök békés együttműködése gondolatának terjesztésével igyekezett akadályozni.⁷ 1890 előtt még a fővárosi mozgalom is jobbra csak helyi jellegű; nem volt lehetősége és elég ereje arra, hogy figyelmét megfelelően kiterjessze a vidékre is, és hatékony segítséget nyújtson a vidéki munkások szocialista szervezkedéséhez.⁸ Az ekkori helyi szocialista kísérletek ellen tehát még eredményesen lehetett fellépni a közvetlen erőszak előtérbe állítása nélkül is. Mivel a burzsoázia ellen ideológiailag is harcoló helyi szocialista szervezet nem volt, az 1870—1880-as években a szegedi munkások tekintélyes része az idézett nézetek hatása alá kerülhetett. A dualizmus korának legjelentősebb parlamenti ellenzéki pártja, az 1848-as pártból kifejlődött Függetlenségi Párt nacionalizmusa és sovinizmusa Szegeden is hosszú ideig hatott a munkások körében.⁹ Nagymértékben nehezítette a szocialista mozgalmat az

⁵ Az elmondottakra részletesebben lásd *Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei*. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása 1867—1904. Táncsics könyvkiadó, Budapest 1962. 9—16. old. — E kitűnő könyv szerzője nem tekintette feladatának a hazai szakszervezeti fejlődés 1904 végéig tartó szakaszán belül a vidéki szakmai szervezkedés vizsgálatát. A vidéki fejlődés felderítése a helytörténet kutatóira vár.

⁶ A dualizmus kori magyar kormányok által a szocialista szervezkedésekkel kapcsolatban kibocsátott, általában nehezítő rendelkezéseket városunkban is érvényesítették. Ezeknek az országos érvényű rendelkezéseknek az elemzését is megtaláljuk *Erényi Tibor* könyvében s így ezekre tanulmányunkban nem térünk ki. Többször előfordult azonban, hogy a szegedi közigazgatási hatóságok még többet is megengedtek maguknak a munkásokkal szemben, mint amire a rendeletek feljogosították őket. Ezt majd konkrét esetek kapcsán mutatjuk be.

⁷ A szegedi rendőrség természetesen 1890. előtt is alkalmazta a szocialista munkások megfélemlítését, bebörtönzését, és eltoloncolását. A Szegedi Napló többször is hírt adott ilyen esetről. (Pl. 1885. június 24. Újdonságok. Egy szocialista elfogatása Szegeden. 1887. március 5. A szocialista.) — Sokkal jellemzőbb volt azonban a polgári sajtó eszmei hadjárata. E cikkek vezérmotívuma legtöbbször a szocialista tanok lenézése, a szocialisták kigúnyolása, rágalmazása, a szocialisták iránti ellenszenv felkeltése s annak többszöri hangoztatása, hogy a „színmagyar”, „józan” munkások által lakott Szegeden nem lehet talaja a hazánkba külföldről behozott „romboló” tanoknak. A szegedi lapokban megjelent sok szocialista ellenes, osztálybékét hirdető cikk közül az egyik legjellemzőbb *Gelléri Mór* írása (Alföldi Iparlap 1877. november 11. A szocializmus és a szocialisták hazánkban.)

⁸ *Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei* 1867—1904. Idézett mű 103. old.

⁹ A Czipész 1892. október 1. Egyleti hírek. — A szegedi czipész- és csizmadiaszegédek szakegylete... — A tudósító, *Ihász Mihály* elmondja, hogy emiatt nagyon nehéz küzdelmet kell folytatni a szolidaritás és az internacionalizmus eszméinek elhíntéséért. Már a szociáldemokrata történetírók is kiemelték, hogy a függetlenségi párt nacionalizmusa gátolta a szocialista munkásmozgalom fejlődését. Pl. *Jászai Sámuel*: A magyar szakszervezetek története. Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. H. n. 1925. 39—40. old. A kommunista történetírók közül pedig legújabbban *S. Vincze Edit*: Küzdelem az önálló proletárpárt megteremtéséért Magyarországon 1848—1890. Kossuth, Budapest 1963. 21—27, 32—33. old.

is, hogy a szegedi munkáltatók a munkások kézben tartására 1860-ban létrehozták a klerikális szellemmel átitatott, papi vezetés alatt álló katolikus legényegyletet, amely 1877-ben felvette az Iparos ifjak képző és segélyező egylete nevet. A munkáltatók vezetésével működött az 1878-ban alapított Szegedi kőműves és ácsiparos segédek önképző egylete. Ezek az egyletek szervezetiileg és eszmeileg is a kizsákmányolók oldalán igyekeztek tartani a munkásokat.¹⁰

Polgári befolyás alatt állott, de az előbbiektől mégis különbözött a szegedi nyomdászok segélyező egylete. A magyarországi szocialista munkásmozgalom megindulásának idején a vezető gárda egy része a nyomdászok közül került ki.¹¹ Ők törekedtek legelőször arra, hogy az 1863-ban Pesten alakult segélyező egyletüket, amely ugyan erősen függött a nyomdatulajdonosoktól, valamint a tagok anyagi érdekeiért is harcoló, a nyomdatulajdonosokkal szembenálló, 1865-ben keletkezett önképző egyletüket országos hatókörűvé tegyék. Az 1870-ben Pesten tartott III. osztrák—magyar nyomdászkongresszus, amelyen már a szegedieknek is volt képviselője, többek között azt a határozatot hozta, hogy meg kell alakítani külön az ausztriai és külön a magyarországi egységes (tehát nyomdászokat és betűöntőket is egyesítő) szervezetet, s ebbe a már fennálló vidéki nyomdászegyleteket be kell vonni, azokban a nyomdászvárosokban, ahol ilyen még nem működik, a nyomdászegyletet létre kell hozni.¹² Az erőteljesebb szervező tevékenység azonban csak az utolsó, 1873-ban tartott osztrák—magyar nyomdászkongresszus után indult meg.¹³ Ennek eredménye volt még ez évben a Szeged városa könyv- és nyomdász segédeinek segélypénztára létrehozása. Az alapszabályok első változatát azonban a kormány nem fogadta el, át kellett dolgozni. Az átdolgozott alapszabályokat 1874 októberében hagyták jóvá.¹⁴ Az egylet kizárólagos célja betegsegély, útisegély folyósítása, a tagok özvegyeinek segélyezése és az elhalálozott tagok illendő eltemetése volt. A segélyezéshez szükséges pénz a tagok heti 20 krajcáros befizetéseiből

¹⁰ A magyarországi asztalos segédek 1894. március 25—26-i kongresszusán Császár János szegedi küldött beszámolt pl. az iparos ifjak egyletének a munkások szocialista szakmai szervezkedését akadályozó hatásáról. Asztalosok Szaklapja 1894. június 23. Kongresszusunk jegyzőkönyve (VI. folytatás). — Az iparos ifjúsági egylet szocialista ellenes harcáról lásd még: Kőműves 1896. február 15. Kritikus tollrajzok. A műkedvelő szocialista-irtó püspök.

¹¹ Ezt a tényt szép adatokkal szemlélteti a hazai nyomdászmozgalom történetét 1912-ig feldolgozó nagyértékű munka: Novitzky N. László: Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászok ötven évi szakszervezeti tevékenységének története. Ötven évi fennállása alkalmából kiadja a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező-Egyesülete. Budapest é. n. (1913). — Okairól lásd Erényi Tibor meggyőző fejtegetéseit: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867—1904. Idézett mű 33—34, 39. old.

¹² Novitzky N. László idézett műve 150. oldalán közli a határozat szövegét.

¹³ Ugyanott 177—178. old. — Miután a kormány megakadályozta az Osztrák-Magyar Monarchiára kiterjedő egységes nyomdászszövetség megalakítását, a fővárosi nyomdászvezetők — akik addig az egységes osztrák-magyar nyomdászszövetség eszméjéért lelkesedtek és elhanyagolták a vidéki szaktársak támogatását — hozzáálltak a vidék szervezéséhez, segítséget adtak a szervezés kérdéseit nem ismerő vidékieknek.

¹⁴ Az alapszabályok megtalálhatók: Szegedi Állami Levéltár (a továbbiakban SZ. Á. L.) Szeged tanácsa iratai 1873—5758. 1. sz..

és a 2 forintos beíratási díjakból, valamint a „netáni ajándékokból” gyűlt össze. Ez az egyesület volt Szegeden a legelső olyan, munkásokat tömörítő szervezet, amely országos mozgalom részeként jött létre. Az előadottakból is következik, hogy nem tekinthető szocialista szakegyletnek. A működéséről jelenleg rendelkezésünkre álló adatok azt tanúsítják, hogy nem folytatott olyan tevékenységet, ami a szocialista szakegyletekre jellemző volt. Megelégedett — az akkori viszonyok között kétségtelenül igen nagy fontosságú — segélyezéssel, de nem törődött a munkások gazdasági helyzetének javításáért folyó harccal, nem ismertette meg tagjait az alapvető szocialista tanításokkal, nem állott az osztályharc talaján. A fővárosi nyomdászmozgalom vezetői az 1860-as évek végén, az 1870-es évek elején az önképző egyleten keresztül mindezt elvégezték, de a vidéki egyletekben a közönyösség, a tájékozatlanság, a fővárossal való kapcsolat gyengesége miatt ilyesmire egyelőre nem kerülhetett sor.¹⁵ Csak fokozatosan sikerült kiépíteni a fővárosi segélyző és az önképző egyesület, valamint a vidéki egyletek közötti kapcsolatot. Az 1878. évi I. magyar nyomdászkongresszus többek között Szegedet is kerületi székhelyé nyilvánította (Bácsbodrog, Csanád, Csongrád, Zaránd megyék, Hódmezővásárhely, Makó, Mezőtúr, Orosháza, Szabadka, Szeged és Zombor városok tartoztak a szegedi kerületbe). A szegedi kerületi szervezet, elsősorban a várost romba döntő 1879. évi árvíz és a nyomában járó felfordulás miatt, csak 1882. februárjában alakult meg és kezdte meg működését.¹⁶ A hazai nyomdászmozgalom fejlődésének nagyjelentőségű állomása volt, amikor 1884-ben megalakították a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületét”. Az egyesület alapszabályait azonban csak 1887-ben hagyták jóvá. Ezzel létrejött hazánkban az első országos szakszervezet, amely alapszabályai szerint segélyző, önképző és a tagok anyagi érdekeit is védő tevékenységet fejt ki.¹⁷ E szervezethez a szegedi kerület 1888. szeptemberében csatlakozott, a vidéki egyletek csatlakozását és jövőendő tevékenységét szabályozó, a IV. magyar nyomdászkongresszuson (1887) elfogadott irányelvek alapján.¹⁸ A kerületi szervezet ekkori elnöke Engel Adolf nyomdatulajdonos volt.¹⁹

Ez az áttekintés arról győzhet meg bennünket, hogy a vidéki mozgalom előrehaladásában a fejlettebb fővárosi mozgalom iránymutatásának, segítségének szükségképpen nagy szerepe volt. Mivel azonban a fővárosi nyomdászmozgalom az 1880-as évek közepéig nem tudott szilárd vidéki kapcsolatokat kiépíteni, Szeged addig nem is kaphatott olyan segítséget, amely kiemelte volna a burzsoáziával együttműködő, szűk segélyezési keretéből. A helyi nyomdászegyletnek az országos szervezethez való

¹⁵ Novitzky N. László idézett műve 109–124., 167., 177. old.

¹⁶ Ugyanott 216. old. — A késői megalakulásnak feltehetően az is oka lehetett, hogy a szegedi szervezetben erősebb volt a megalkuvó, a burzsoáziával együttműködést hirdető irányzat, mint a fővárosi egyesületben. Erre enged következtetni, hogy az 1878-as országos nyomdászkongresszuson Kleinmann Frigyes volt a szegediek képviselője, aki az 1880-as években a kifejezetten burzsoá irányt képviselő Társsaskör tagja volt. Bizonyára az erős polgári befolyás miatt a szegedi egyesület nem szívesen közeledett a szocialista fővárosi egyesülethez.

¹⁷ Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett mű 84–85. old.

¹⁸ Novitzky N. László idézett mű 254. old.

¹⁹ Szegedi Napló 1888. február 21. Újdonságok. Nyomdászgyűlés.

csatlakozása következtében a mozgalom egységessé és magasabb színvonalúbbá vált. Az országos szervezet létrehozása a vidéki egyletek tevékenységét a fővárosi szervezethez közelítette. Szegeden is megalakult a gazdasági és kulturális helyzet kérdéseivel foglalkozó önképző osztály s ezzel az egylet tevékenysége a korábbihoz képest kiszélesedett. Az önképző osztályon belül megindult a szocialista agitáció. Ennek első eredménye az volt, hogy a szegedi nyomdászok magukévá tették a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségének (amelyet 1890 első felében már a II. Internacionálé hívei irányítottak) felhívását május elseje munkaszünettel való megünneplésére.²⁰ Ennek folytán a Szegedi Napló május 2-i száma nem is jelent meg. 1890-ben csak a nyomdászok rendeztek Szegeden vörös május elsejét, mert itt csak nekik volt a Magyarországi Általános Munkáspárt helyes politikai irányvonalát elfogadó szervezetük. A szervezet helyes irányú működését az is bizonyítja, hogy 1891-ben bekapcsolódott a gazdasági helyzet megjavításáért folyó vidéki nyomdászharcba, kivívta — az addigi 10 órás munkaidő helyett — a 9 órás munkaidőt és elfogadtatta annak az árszabálynak főbb pontjait, amelyet az 1891-ben tartott, vidéki önképző osztályok második kongresszusa a vidéki nyomdászok számára kijelölt.²¹ Mindez igazolja, hogy a szegedi nyomdászegylet önképző osztálya — az országos szervezet álláspontjának megfelelően — magáévá tette a II. Internacionálé alakuló kongresszusának főbb határozatait.²² E határozatok szellemében indított harccal bebizonyította, hogy a csoport 1890-re — mint az országos nyomdászszakszervezet helyi csoportja — szocialista szakmai szervezetté vált. 1889-ben már jól berendezett, tiszta szállót is tartott fenn az átutazó nyomdászsegédek számára.²³ Mindez a csoport taglétszámának az 1888. évi 34-ről 1894 végéig 71 főre való növekedését eredményezte.²⁴

²⁰ Erre irányuló tervükről a Szegedi Napló már 1890. április 29-én említést tett, A vörös május Szegeden c. cikkében. — Eddigi adataink szerint Szegeden a nyomdászat volt az egyetlen szakma, amelynek munkásai 1890. május 1-én sztrájkba léptek.

²¹ Az árszabály pontjait közli *Novitzky N. László* idézett műve 344–345. oldalán. — Az 1891-ben kezdődött vidéki nyomdászmozgalom szegedi sikeréről: Szegedi Napló 1892. január 2. Nem lesz nyomdászsztrájk. Népszava 1892. január 8. Tőke és munka. Szeged — Itt jegyezzük meg, hogy ezután is csupán azokkal a jelentősebb gazdasági mozgalmakkal és sztrájkokkal foglalkozunk, amelyek kapcsolatban voltak valamelyik szakmai szervezettel.

²² A határozatokat az eredeti forrás alapján ismerteti és elemzi *S. Vincze Edit*: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896. Kossuth könyvkiadó, Budapest 1961. 27–28 old.

²³ Magyarországi könyvnyomdász statisztika. Felvétel az 1894. év október, november és december hónapjaiban. Kiadja a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egylete”. Budapest 1895. A Kerületi választmányok jelentései c. részben a szegedi kerületről szóló fejezet.

²⁴ *Kulinyi Zsigmond*: Szeged új kora, Szeged 1901. 309. old. illetve az idézett 1894. évi magyarországi könyvnyomdász statisztikának a Kerületi választmányok jelentései c. részében közölt áttekintő táblázat alapján. — Ebből a táblázatból az is kiderül, hogy 1894-ben a 6 szegedi nyomdában összesen 109 munkás dolgozott, közülük 29 tanonc volt. A 80 felnőtt munkásból nem tartozott a szervezethez 9. Eszerint az egyletnek 71 tagja volt, azaz a felnőtt munkásoknak 88,8⁰/₁₀₀-a szervezett s csak 11,2⁰/₁₀₀ állt a szervezeten kívül. A szegediek szervezettsége azonban elmaradt a jelentős vidéki nyomdászvárosok nyomdászainak szervezettségétől, mert ugyanekkor Debrecenben a felnőtt munkásoknak 94,9⁰/₁₀₀-a, Temesvárott 91,9⁰/₁₀₀-a volt egyleti tag.

Az 1890 előtti időben tehát Szegeden csupán egyetlen szocialista alapra helyezkedő szakmai szervezet jött létre. A fennálló viszonyok az uralmon levők szervezeteinek megalakítását segítették elő. 1869 és 1890 között a szegedi burzsoázia gazdasági, politikai, művelődési, jótékonyági, sport és egyéb egyleteinek száma 11-ről 35-re, 218 %-al nőtt. A ipari munkásokat tömörítő egyletek száma a fenti időszakban 2-ről 5-re, 150 %-al szaporodott, de az 5 közül csupán egy volt szocialista.²⁵ Ez a tény is a szegedi munkásmozgalom ekkori gyengeségének bizonyítéka. A város munkásmozgalma 1890-ig az elsőrendű feladat megoldása felé: elszakadni a burzsoáziától, szembefordulni vele, kiépíteni a munkások szocialista szervezeteit, ezen keresztül előkészíteni őket a tőkések elleni gazdasági és politikai harcra, csak kezdeti lépést tett.

SZAKEGYLETI FEJLŐDÉS AZ 1890-ES ÉVEKBEN

A vidéki szocialista szakmai szervezkedés fejlődésében döntő jelentőségű volt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása. A párt 1890. decemberi alakuló kongresszusa kívánatosnak tartotta az egyes szakmák szakegyesületi szervezkedésének központosítását, vagy legalább az ipari központokban helyi szakegyletek alakítását. Felismerte, hogy a munkások gazdasági helyzetének megjavításáért folyó harc eredményessége megköveteli a munkások összefogását, egyben szociáldemokrata öntudatra ébresztését és e munkát a vidéki ipari központokra is ki kell terjeszteni. Mindezek alapján hangoztatta, hogy „a szakegyesületi szervezkedés munkásmozgalmunk egyik legfontosabb tényezője.”¹ A szociáldemokrata párt volt az első olyan munkásszervezet hazánkban, amely nemcsak elvileg látta világosan a szocialista szakmai szervezkedés jelentőségét, hanem volt ereje arra is, hogy már az 1890-es években gyakorlatilag is előmozdítsa a különböző szakmák vidéki munkásainak szervezését a fővárosi szakegyleteken keresztül. A párt erőteljesen és eredményesen harcolt a munkásság önálló osztályszervezeteinek kifejlesztéséért, az országos szakszervezetek létrehozásáért.² Ez volt az útja a szociáldemokrata párt tömegpárttá válásának, a szocialista tömegmozgalom kibontakozásának.

²⁵ Az 1869. évi adatok forrásai: *Reizner János* Szeged története III. köt. Szeged 1900. 149–163. oldalain található leírások, továbbá SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1904–11475. l. sz. alatti egyleti kimutatásokban szereplő visszatekintő adatok. Az 1890-re vonatkozó adatok forrásai: *Kulinyi Zsigmond* Szeged új kora idézett. mű 299–315. old., továbbá SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1879–1402. l. sz. és Különböző egyesületek alapszabályai 1874–1900. c. külön csomóban található egyleti alapszabályok. — A gyári munkás betegsegélyző pénztárakat, valamint a munkások saját erejéből fenntartott, Általános munkás-betegsegélyző és rokkant pénztár szegedi előhelyét (alakult 1878-ban) nem soroltuk a munkásegyletek közé, mert nem volt egyleti jellegűk.

¹ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (Ezen-től MMTVD.) II. köt. 1890–1900. Összeállította: *Erényi Tibor* és *S. Vincze Edit.* Szikra, Budapest 1954. A szakegyesületi szervezkedésről szóló előadói beszéd és az elfogadott határozat 64–66. old. Az idézet a 65. oldalról való.

² A szocialista munkásmozgalom kezdete és fejlődése Magyarországon a XIX. század második felében. Párttörténeti Közlemények 1964. 1. szám. 33. old.

A szociáldemokrata párthoz csatlakozott fővárosi szakegyletek már az 1890-es évek elején országos kongresszusok rendezésével, szaklapok kiadásával hozzáálltak a vidéki munkások szakmai szervezéséhez is. A budapesti cipész-szakegylet A Czipész c. szaklap 1891. április 1-én történt megindításával, a szervezkedés irányelveinek kijelölésével a vidéki szakmai mozgalom számára nagy segítséget nyújtott. E segítség nyomán indult meg 1891-ben a szegedi szociáldemokrata cipészmozgalom. A szaklapban közzétett felhívások nyomán szervező bizottság alakult, amely 1891. október 18-án nyilvános gyűlést tartott a cipész- és csizmadia segédek számára.³ A gyűlés előadói ismertették a „nagy számmal” megjelent hallgatóság előtt a cipész- és csizmadia segédek sanyarú helyzetét.⁴ Megmagyarázták, hogy helyzetükön csak szakegyleti szervezkedés útján javíthatnak. A résztvevőket sikerült meggyőzni és kimondották a Szegedi cipész- és csizmadia segédek szakegylete megalakítását. A budapesti szakegylet által a szaklap segítségével kezdeményezett országos szervezőmunka egyik legelső eredménye volt a szegedi szakegylet létrehozása.⁵ Az alapszabályok kidolgozására, az ügyek ideiglenes intézésére a gyűlés 11 tagú bizottságot választott. A gyűlés szervezői A Czipész egyes példányait „nagy számban” szétosztották a jelen levők között. A szaklap egyes példányainak kiosztás céljából való tömeges rendelkezésre bocsátása, valamint a budapesti cipész egylet vezetősége által a gyűlésre küldött üdvözlő távirat (amelynek felolvasása „tomboló lelkesedést keltett”) azt bizonyítja, hogy a szegedi szervező munka a fővárosi szakegylet vezetőségének tudomásával és segítségével történt. A lelkes hangulatú gyűlés hitet tett a szociáldemokrácia elvei és a cipész- és csizmadia munkások országos szervezésének szükségessége mellett. A szervező bizottság ettől kezdve gyűléseken és összejöveteleken fáradhatatlanul magyarázta a szervezkedés hasznát és célját.⁶ A szervezet alapszabályait már az 1891 november 15-én tartott gyűlés elfogadta, a belügyminisztérium pedig 1892. tavaszán jóváhagyta. Az alapszabály szerint az egylet célja „a tagok szakbeli, erkölcsi és szellemi kiképeztetése; egy könyvtár és a fenti célnak megfelelő folyóiratok beszerzése.” Emellett foglalkozik munkaközvetítéssel, a munkanélküli és a

³ A gyűlésről beszámol: A Czipész 1891. november 1. Gyűlési tudósítások. Szeged.

⁴ A jelentősebb vidéki városok — köztük Szeged — cipésziparában az 1890-es évek elejére nagymértékben elterjedt az ún. sitz („otthonülő”) munka. A mesterek egy része a nagyobb nyereség érdekében egyáltalán nem, vagy csak nagyon szűk keretekben tartott fenn műhelyt. Segédek nagyobb része saját szerszámaival otthon dolgozott, a szükséges anyagok beszerzéséről ők gondoskodtak, a mester csak elvitte a kész munkát. Az otthon munka segítségével a munkáltató megtakarította a műhelyfenntartás költségeit, az apró kellékek (fonál, szeg stb.), fűtés, világítás árát, a béreket pedig szinte tetszés szerint leszoríthatta, mert az otthon dolgozó, egymást nem ismerő munkások nem tudtak ellenállást kifejtetni. Az ún. sitz munka tehát a kizsákmányolás fokozásának eszköze volt. — A sitz rendszerről a cipésziparban: A Czipész 1891. május 1. A házon kívüli (sitz) munka. Továbbá 1903. július 16. Zitzesek világa. *Farkas István*: A magyarországi cipész-csizmadia munkások szakegyleti mozgalma 1903–1912. Kiadja a szakszervezet. Budapest 1913. 41., 45., 66. old.

⁵ A Czipész 1892. március 15. Az országos kongresszus.

⁶ Ugyanott 1892. március 1. Szemle. Szeged.

vidékről jött vagy átutazóban levő szaktársakat pedig segíyezi. A munkánélküli segély évente 6 Ft, a tagok beiratási díja 30, havi járuléka 20 krajcár. A fennálló egyleti rendeletnek megfelelően hangoztatja, hogy a tagok „Összebeszélés folytán bekövetkezett munkaszünetelés (Streike) esetén az egylet pénztárából nem segíeyeztetnek.” Rögzíti a hatóság felügyeleti jogát is.⁷ Az alapszabályt kidolgozó bizottság jórészt A Czipész 1891. november 1-i számának mellékletében közzétett mintaalapszabályt követte, de nem mindenben. Kifejezetten nem beszél pl. a tagok anyagi érdekének védelméről, ami pedig a mintaalapszabályban benne van. Így megfosztotta magát attól a nagy agitációs lehetőségtől, amelyet a tagok anyagi érdekeinek minden irányú védelme magában foglal. E hiányosságtól eltekintve azonban a szegedi egylet alapokmánya nagyjából megfelelt azoknak a lehetőségeknek és követelményeknek, amelyek a helyi szociáldemokrata szakmai szervezetek előtt akkoriban fennállottak. A tagok „szellemi kiképztetése” magában foglalta a szociáldemokrata nézetek terjesztésének, a tagok szocialista nevelésének lehetőségét. A tagok gazdasági helyzetének javítását leszűkítette a munkaközvetítés, a munkánélküli- és utassegély folyósítására. Igaz, hogy ez is nagyon fontos volt, enyhített a tagok gazdasági nehézségein és vonzóbbá tette a szakegyletet a szegedi cipész- és csizmadia munkások ekkor még nagy többségét alkotó közönyös, a fennálló viszonyokat megváltoztathatatatlannak tartó munkások számára.⁸

Az alapszabályok jóváhagyásáig választott ideiglenes vezetőség 1892. tavaszán figyelemre méltó agitációs tevékenységet fejtett ki. Gyűlést hívott össze, amely megválasztotta az első országos cipésszakkongresszus két szegedi küldöttét és ezt az alkalmat is a szakegylet előnyeinek, a szervezkedés szükségességének magyarázatára használta fel. A küldöttek a kongresszusi határozatokról az április 24-i gyűlésen számoltak be és a jelenlevők a kongresszus szellemében úgy határoztak, hogy a szocialista szegedi cipésmunkások munkaszünettel ünneplik május 1-ét. Egész napos munkaszünettel tüntettek a hatékony munkásvédelmi törvények és a proletariátus nemzetközi összefogása, a politikai jogok mellett.⁹ A szakegylet ideiglenes vezetősége tehát politikai harcra mozgósított.

A szakegylet az alapszabályok jóváhagyása után is igyekezett az országos cipésszakkongresszus határozatainak szellemében dolgozni. Helyisége eleinte a Kossuth Lajos sugárút 5. sz. alatti, Zombori-féle vendéglőben

⁷ Az alapszabály: SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1891–14855. 1. sz. — A jóváhagyott alapszabályokat az 1892. június 19-én tartott alakuló közgyűlésen ismertették és megválasztották az egylet vezetését is. (A Czipész 1892. június 15. Szemle. Szeged) — Az első vezetőségi tagok: *Örvény István* első elnök, *Takács János* másodelnök, *Zimányi Béla* pénztárnok, *Kovács Pál* jegyző, *Ihász Mihály* és *Kiss Géza* ellenőrök. Az egyletnek ekkor 50 rendes és néhány pártoló tagja volt. (Ugyanott 1892. július 15. Szemle. Szeged.)

⁸ A nagyfokú közönyösségről, a szocialisták nagy áldozatot és fáradságot kívánó agitációjáról ugyanott 1892. március 1. Szemle. Szeged.

⁹ Ugyanott 1892. május 15. Szemle. Szeged.

volt.¹⁰ Itt kezdte meg 1892. őszén a munkaközvetítést és a szakoktatást.¹² Az előbbi 1904 előtt nem sok eredményt hozhatott. A munkaközvetítés ekkor még alárendelt szerepet játszott az országos szakegyleti életben.¹² A megszervezésére irányuló törekvés azonban feltétlenül pozitív jelentőségű, mert tartalma az volt, hogy jobb munkafeltételeket biztosítson a munkás számára annál, mint amelyet az a munkáltatókkal való egyéni alkudozás útján elérhetett. Eredményesebb volt a szakoktatás. A szaktanfolyamot — amelynek céljára az egyesület minden hétfőn este megkapta a városi elemi iskola egyik tantermét — Heckmann István vezette.¹³

¹⁰ A Czipész 1892. október 1. Egyleti hírek. A szegedi cipészek és csizmadiák szakegylete... — A munkásmozgalom fejlődésének kezdeti időszakában vendéglői külön termek voltak a munkások szakegyleti helyiségei, itt tanácskoztak helyzetükről, itt rendezték az egyesületi estéket, mulatságaikat. (Vö. *Buchinger Manó*: *Küzdelem a szocializmusért*. I. köt. A magyar munkásmozgalom hőskora. Népszava könyvkiadó. Budapest é. n. 69–70. old.) Nemcsak Magyarországon volt így, hanem külföldön is, pl. Németországban és Angliában. A munkások tömegeinek nyomora és a szervezetek gyengesége hosszú ideig nem tette lehetővé magánhelyiségek bérbevételét. Egyes vendéglő tulajdonosok Szegeden is szívesen bérbeadták helyiségeiket egy vagy több szakegyletnek, mert nemcsak a bérleti díj, hanem a szakegyletbe járó munkások zömének alkoholfogyasztása is növelte jövedelmüket. (*Waltner Mihály* nyugdíjas vasmunkás visszaemlékezése 1963. február 1.) — A mozgalom fejlődésére, ez a lényeges, a vendéglői helyiségek kettős hatással voltak. Akkor még egyetlen lehetőségét jelentették a rendszeres összeföveteleknek, ezzel hozzájárultak a szervezeti élet kibontakozásához. De egyben fékeztek is ezt, mert gyakran előfordult, hogy a munkás az egyleti helyiségbe indult, de a kocsmai helyiségben kötött ki. Elvonta tehát a munkást a problémákkal való foglalkozástól, a tanulástól, a művelődéstől. Az általunk tárgyalt időszakban Szegeden még minden szakmai szervezet vendéglői helyiségben működött. Pl. a cipészek helyiségei — a szaklapban megjelent egyesületi kalauzok alapján — ezek voltak: 1891–1895 közepéig a Kossuth Lajos sugárút 5. alatti Zombori-vendéglő, 1895 közepétől 1897 elejéig a Takaréktár és a Horváth Mihály utca sarkán levő Pesti Vilmos-féle vendéglő, 1897 elejétől 1901-ig a Béla utcai Baross-vendéglő, 1901 tavaszától a Kis-Pipa vendéglő. — A vendéglői helyiségek szerepéről a korai szegedi munkásmozgalom történetében *Tiszai Viktor* (Csongor Győző) A legrégibb munkásotthonokról címmel írt a Dél-Magyarország 1962. június 9-i számában. E cikk tévesen 1903-ra teszi az első szakegylet megjelenését Szegeden és ettől kezdve sorol fel egy sor kocsmai helyiséget, ahol szakegyletek működtek. A vendéglői helyiségeknek a szakmai szervezetek fejlődésében betöltött valóságos szerepét nem ismeri fel.

¹¹ A Czipész 1892. október 1. Egyleti hírek. A szegedi cipészek és csizmadiák szakegylete...

¹² *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett mű 297. old.

¹³ *Heckmann István* (1850–1937) a szakegylet megalakításában és működésének irányításában tevékenyen részt vett. Fordulatos életútja során 1868-tól kezdve részese a fővárosi szocialista cipészmozgalomnak, tagja az Általános Munkásegyletnek. Ekkor még Lassalle tanításainak híve. A hűtlenségi per egyik vádlottja. Az 1870-es években Pozsonyban és Szombathelyen igyekezett megindítani a szocialista cipészmozgalmat. A Magyarországi Általános Munkáspárt létrehozására irányuló harcokban, mint a Frankel vezette irányzat ellenfele vett részt, majd az 1880-as években a párton belüli radikális ellenzékhez csatlakozott. Emiatt 1884-ben őt is kiutasították a fővárosból, Pécsre toloncolták. Az 1880-as évek végén innen került Szegedre, ahol véglegesen megtelepedett. Egyes visszaemlékezések szerint az 1890-es években Marx és Engels tanításait terjesztette, ápolta a helyi szakegyletek együttműködésének gondolatát. Szegedi tevékenysége már távol állott a forradalmiságtól. Az 1900-as években még aktívan részt vett a mozgalomban, később inkább csak a munkás ünnepségek résztvevője és a mozgalom kezdeti időszakára történő visszaemlékezések hőse. — Az elmondottakra: *Heckmann István* önéletrajza. Párttörténeti Intézet Archivuma (Ezentúl P. I. Arch.) H-4-55. *Varga János* visszaemlékezése, ugyanott

A szakegylet — az első országos cipészkongresszus határozata értelmében — ugyancsak a szervezet vonzóerejének, ezen keresztül befolyásának növelése és a gazdasági helyzet javítása érdekében fellépett a sitz-munka ellen. Ez azonban csak bátorítalan kísérlet volt az alapszabály említett hiányosságának gyakorlatban való csökkentésére. Beadványban kérte az ipartestület bőripari szakosztályát a sitz-munka eltörlésére, egészséges műhelyek berendezésére.¹⁴ A kérvény szövegének tanúsága szerint a szakegylet vezetői körében ekkor még az a téves hit élt, hogy a munkáltatókat — saját érdekeikre való hivatkozás alapján — rábírhadják a sitz-rendszer felszámolására. A tudósító, Heckmann István hozzá is fűzte a szöveget kísérő megjegyzésben: „bizton reméljük, hogy a sitz-munka nálunk eltörltetik.” A beadvány természetesen nem érte el az otthon-munka megszüntetését. A sitz-munka elleni eredményesebb fellépés érdekében a szakegylet igyekezett megnyerni az önálló kisiparosokat is.

A szervezet 1893-ban bekapcsolódott abba a harcba, amely az előző év nyarán a szociáldemokrata párton belül a megalkuvó és az osztályharcos irányzat között kirobbant. A budapesti cipészsegédek szakegylete és a szaklap az osztályharcos, Engelmann-vezette irányzatot támogatta, a vidéki cipészszakegyleteket is ebben az irányban befolyásolta. A fővárosi szakegylet elnöke, Poór Árpád 1893. júniusában vidéki körútja során Szegedre is eljutott. Június 18-án „igen jól látogatott” gyűlésen beszélt a cipész- és csizmadiamunkásoknak. Felszólította őket, hogy „küzdjenek a szociáldemokrata eszmék terjesztéséért” és támogassák az osztályharcos irányzatot, amely a Munkás c. lap köré tömörül.¹⁵ Ez a gyűlés messze felülemelkedett a szokványos tagtoborzó gyűlések színvonalán, mert az előadó a szervezkedés szükségességéről a gazdasági és politikai harc összekapcsolásának, az osztályharc kibontakoztatásának gondolata jegyében beszélt. A szegedi szervezet tagjainak többsége magáévá tette az Arad központtal vidéken is szervezkedő osztályharcos irányzat törekvéseit. Ezt igazolja, hogy az 1893. augusztus 31-i Lassalle emlékünnepelesen Szabó Béla aradi szociáldemokrata volt a szónok és az 1894. január elején tartott aradi pártkongresszuson, amely megalapította a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspártot, két küldöttel képviseltette magát.¹⁶ 1894-ben a cipészegylet néhány tagja valóban igyekezett részt vállalni a szociáldemokrata eszmék terjesztésében, a város munkásainak politikai nevelésében. Váradi József cipészsegéd pl. egyik kezdeményezője volt annak az általános munkásgyűlésnek, amelyet a szegedi szociáldemokraták 1894. július 8-ára kívántak összehívni a Mars térre.¹⁷ A polgármester

H-v-16. MMTVD. I. köt. 1848–1890. Összeállította: *Erényi Tibor*. Szikra, Budapest 1951. 179, 213–214, 344, 347–349, 356, 473–474. old. *Horváth János – Farkas István*: A budapesti cipészsegédek szakegylete 25 éves története 1877-től 1902-ig. Budapest 1902. 6. old. Bőripari Munkás 1937. szeptember. Heckmann István elvtárs utolsó útja.

¹⁴ A beadvány szövegét közli A Cipész 1893. augusztus 15. Szemle. Szeged.

¹⁵ Ugyanott 1893. július 1. Szeged.

¹⁶ Ugyanott 1893. október 1. Különfélék. Lassalle-ünnepély. — 1894. január 15. Az aradi pártgyűlés tárgyalásai. — Az 1890-es évek Lassalle-ünnepségeinek értékelését a magyar munkásmozgalomban S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896. c. idézett műve 64. oldalán találjuk meg.

¹⁷ SZ. Á. L. Szeged polgármesterének elnöki iratai 1894–2264. sz.

azonban a május 1-i gyűléstilalmat paráncsaló belügyminiszteri rendeletre hivatkozva a gyűlés megtartását nem engedélyezte. Pedig a belügyminiszteri rendelet csak a május 1-i megmozdulásokra vonatkozott. A polgármester tehát önkényesen intézkedett, a rendőrség pedig — ugyan-csak önkényesen — Váradit elfogta.¹⁸

Az 1890-es évek második felében a Bánffy-kormány időszakára jellemző rendőrségi üldözések, a munkások rossz gazdasági helyzete, az egyleteken belüli éles viták miatt a vidéki cipészmozgalom országsszerte hanyatlott. Szegeden a visszaesés már 1894 második felében megkezdődött. A visszaesés kérdésével e helyen nem kívánunk részletesen foglalkozni. Elég, ha annyit említünk meg, hogy az 1890-es évek második felében a szegedi szakegylet többször is beszüntette működését és azok a cipéssz munkások, akik szívükön viselték a szakegylet ügyét, ekkoriban igen nehéznek látták a helyi mozgalom helyzetét.¹⁹

Szociáldemokrata elvi alapon indult meg ugyancsak 1891-ben a szegedi asztalos munkások szakegyleti szervezkedése is. Az Asztalosok Szaklapjának megjelenése (1891. július 12.) — akárcsak a cipésszaklap megjelenése — lökést adott a vidéki szervezkedésnek. Már 1891. őszén Pozsonyban, Pécsen és Szegeden is megindult a szervező munka.²⁰ A Szegedi asztalos segédek önképző szakegylete a vidéki asztalos szakegyletek sorában a legelsőik között jött létre. Beterjesztett alapszabályai az egylet célját a tagok „szakbeli és szellemi képzése.” „szellemi és anyagi érdekeik megvédése”, vitás ipari ügyekben jogvédelem nyújtás, díjmentes munkaközvetítés, munkanélküli- és utassegély nyújtásában jelölte meg. A segélyek összegét azonban nem határozta meg, csupán azt, hogy a munkanélküli tagok évente nyolc héten át részesülhetnek munkanélküli segélyben, míg az utassegély egy heti munkanélküli segély összegének felel meg. Ez az alapszabály pontosabban jelölte meg a szakegylet célját, mint a cipésszegédeké, mert a tagok anyagi érdekeinek óvására is nagy súlyt helyez és amellet a jogvédelem biztosítása is előnyösen különbözteti meg a másiktól. A belügyminisztérium azonban nem hagyta jóvá, főképpen azért, mert nem tartalmazta az 1884. évi XVII. tc. ama rendelkezését, hogy az egylet sztrájkolókat nem segélyezhet.²¹ Az egyletalapító munkások az ideiglenes vezetőség javaslatára a kívánt módosításokat az alapszabályon végrehajtották, a minisztérium pedig „nagy utánjárás és hosszú huza-vona után” 1894. február 27-én jóváhagyta.²²

¹⁸ Az esetről részletesen beszámol *Várad Józsefnek* A Cipész szerkesztőségéhez küldött levele, amely a szaklap 1894. augusztus 1-i számában jelent meg. (Szemle. Szeged.)

¹⁹ Ugyanott 1897. december 15. Szemle. Szeged.

²⁰ Asztalosok Szaklapja 1891. november 28. Egyleti kalauz. Továbbá SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1893–13274. 1. sz. — Itt található a szakegylet alapszabályai is.

²¹ Ugyanott.

²² Asztalosok Szaklapja 1894. június 23. Kongresszusunk jegyzőkönyve. (VI. folytatás) — *Császár János* szegedi küldött felszólalása az országos asztalos kongresszuson. — Az ideiglenesen működő szakegylet tisztikara, az asztalosszakegylet alakításának kezdeményezői a következők voltak: *Kádár Lajos* elnök, *Papp Ferenc* alelnök, *Petz János* jegyző, *Virbel István* helyettes jegyző, *Udvardi Mihály* pénztáros, *Csercsövits Ferenc* számvivő. (Asztalosok Szaklapja 1894. február 10. Szemle. Szeged.)

Az alapszabályok 1891. őszén történt kidolgozásától azok jóváhagyásáig eltelt időszakban az ideiglenes szakegylet nem sok tevékenységet fejtett ki. Csak 1894 elejétől figyelhető meg a szegedi asztalos munkások élénkebb mozgása. Ebben — az alapszabályok jóváhagyása mellett — az is szerepet játszott, hogy az 1894. márciusában tartandó első magyar asztaloskongresszus előkészítése során Prockl János, a szaklap akkori harcos szerkesztője többször is megfordult Szegeden és előadásokat tartott a szociáldemokrata szakegyleti szervezkedés kérdéseiről.²³ Ezeknek az előadásoknak és az 1892-es valamint 1894-es kongresszusok határozatainak döntő szerepe volt abban, hogy a szegedi szervezők a proletár internacionalizmus és az osztályharc elvi alapjára helyezkedve agitáltak és igyekeztek fejleszteni szervezetüket.²⁴ Az egylet választmányának az asztalossegédekhez intézett első felhívásából kitűnik, hogy a szervezet a 12 krajcáros heti járulék fejében jogos tagjainak munkanélküli- és utassegélyt, jogi támogatást, fiatalabbaknak táncoktatást ad.²⁵ Az alapszabályokban említett egyleti könyvtár és a segélyalap gyarapítása érdekében már ezekben az években többször rendezett táncmulatságokat.²⁶ A szervezet legaktívabb vezetői, tagjai mindent megtettek, hogy meggyőzzék a munkásokat a kedvezőbb munkafeltételek kivívásának lehetőségéről és szétoszlassák azt a nézetet, ami sok munkást ekkor még áthatott; „Így volt mindig, így is fog örökké maradni, ezen változtatni nem lehet.”²⁷ A szakegylet választmánya felismerte az eredményes szervező munkának azt az alapvető követelményét, hogy a már belépett tagok között is és a közönyösek között is állandó, újból és újból megismétlődő agitációt kell folytatni. „Ha folytonosan nem ébreszt benneteket valaki —, írja egyik felhívásában — ha folytonosan nem hívjuk fel figyelmeteket szerveztünk, akkor álmodtok alusszátok és nem veszitek észre, miként sülyed napról-napra amúgyis silány keresetünk.”²⁸ A nyomorúságos gazdasági helyzet megkövetelte a viszonyok megjavítására irányuló harcot. A szakegylet — helyesen — úgy látta, hogy csak a szervezett munkásság kényszerítheti engedelményekre a munkáltatókat. Az egylet az agitációt — amint a munkásokhoz intézett kiáltványaiból is kitűnik — az eredményes harcokra való felkészülés gondolatának előtérbe való állításával folytatta. A munkások gazdasági helyzetének megjavítására irányuló mozgalmat azonban nem kezdeményezett, mivel kevés volt a beszervezett asztalossegédek száma. A gazdasági akciók szervezésétől való húzódozás viszont akadály volt a taglétszám növelésének. Ezért ajánlotta a szaklap az

²³ Prockl 1894. január 28-án és március 5-én tartott nyilvános asztalosgyűléseket. Asztalosok Szaklapja 1894. február 10. Szemle. Szeged. Továbbá 1894. március 10. Gyűlési tudósítások. Szeged.

²⁴ A proletár internacionalizmus szellemére lásd *Papp Ferenc* szegedi küldött felszólalását az 1894. márciusi asztaloskongresszuson. (Ugyanott 1894. június 23. Kongresszusunk jegyzőkönyve VI. folytatás), az osztályharc alapjára helyezkedést igazolja többek között *Császár János* felhívása is (Ugyanott 1893. szeptember 22. Műhelyekből. Szeged.)

²⁵ Ugyanott 1894. szeptember 8. Felhívás Szeged város asztalos munkásaihoz!

²⁶ Szegedi Napló 1894. szeptember 4. Táncmulatság szépségversennyel. 1894. október 21. Táncvigalom. 1895. június 30. Asztalosok táncvigalma.

²⁷ Asztalosok Szaklapja 1896. május 9. Vegyesek. Szeged város asztalosmunkásaihoz!

²⁸ Ugyanott 1894. december 22. Felhívás Szeged város asztalos-segédeihez!

1895. szeptemberében választott új vezetőség figyelmébe, hogy „necsak emlegesse, hanem ténylegesen meg is valósítsa a helyzet javítására irányuló mozgalmat.”²⁹ Ez azonban az 1890-es évek második felében nem következett be; az asztalos mozgalom is — akárcsak a cipészmozgalom — visszaesett. Hiába igyekeztek a szervezet vezetői jószándékúan, „kétszeres erővel” fáradozni a szakmozgalom megerősítésén,³⁰ erőfeszítéseik egyelőre nem vezettek eredményre — lényegében ugyanazon okok miatt, mint amelyeket a cipészek esetében láttunk.

Az eddig ismertetett két szociáldemokrata szegedi szakegylet megalkotását a szakmák központi szaklapjainak megindítása, a hasábjaikon közzétett felhívások és útmutatások készítették elő, az országos szakmai kongresszusok határozatai pedig továbbfejlesztették a helyi szakegyleti mozgalmat. A harmadik szocialista szakegylet létrehozásához viszont országos szakmai kongresszus adta meg a kezdeti lendületet, amit azután a szaklap kiadása fokozott. Ez volt a Szegedi szabó kisiparosok és munkások szakegylete. A budapesti szabómunkások kezdeményezésére 1892. augusztusában összeült az első országos szabókongresszus, hogy kidolgozza a szabók országos szakegyesületi szervezkedésének alapelveit.³¹ Ez a tanácskozás — a cipészek és asztalosok ugyancsak 1892-ben tartott országos kongresszusához hasonlóan — kimondta, hogy mindaddig, amíg a kormány nem teszi lehetővé országos szakegylet létrehozását, helyi szakegyleteket kell alakítani, amelyek célja az osztálytudat felébresztése, a műveltség terjesztése, harc a munkafeltételek javításáért, a tagoknak munkanélküli- és utassegély valamint munkaviszonyból eredő peres ügyekben jogvédelem biztosítása. Ha majd sikerül legyőzni a hatóságok ellenállását, a helyi egyletek országos szakszervezetben egyesülnek. A szakegyletek a szociáldemokrácia elvi alapjára helyezkednek. Az agitációs költségeket, a bérharcok segélyezését a tagok önkéntes adakozásából teremtett alapból fedezik.³² Az országos kongresszuson a szegedi szabók három küldöttel képviseltették magukat. A küldöttek az 1892. szeptember 11-i nyilvános szabógyűlésen számoltak be a kongresszusi határozatokról, amelyeket a jelenlevők egyhangúlag magukévá tettek és elfogadták a nemzetközi szociáldemokrácia alapelveit. Azonnal megalakították a szakegyletet és megválasztották ideiglenes vezetőségét is, amely 1892. október 19-én tartott újabb szabómunkás-gyűlésen ismertette az alapszabályokat.³³ Ez a tervezet az országos szabókongresszus határozatait követte. A gyűlés elfogadta és mivel a szakegyleti alapszabályokra vonatkozó hivatalos előírásoknak mindenben megfelelt, 1893. május 18-án a belügyminisztérium jóváhagyta.

Az egylet már nevében is kifejezésre juttatta, hogy a segédek mellett a mestereket is igyekszik megszervezni. A szakma sajátossága volt,

²⁹ Ugyanott 1895. október 12. Szemle. Szeged.

³⁰ Ugyanott 1896. március 28. Szemle. Szeged.

³¹ Népszava 1892. június 17. Felhívás a szabóiparban elfoglalt munkások, munkások és kisiparosokhoz Magyarországon!

³² Ugyanott 1892. augusztus 26. A szabómunkások kongresszusa.

³³ A gyűlés jegyzőkönyve és az alapszabályok megtalálhatók: SZ. Á. L. Szegedi polgármesteri iratok 1938–5441. sz. Egyletek c. csomóban.

hogy sok mester nagyobb szabócégekhez bedolgozott. Bár formailag ön-állók voltak, a valóságban a munkáltató cég alkalmazottai és kizsákmányoltjai. Az otthon-munkának sajátos válfaja volt ez. A szegedi szakegylet is ezeket a mestereket igyekezett tömöríteni, mert érdekük valóban megegyezett a segédek érdekeivel.³⁴ Természetesen az egyletnek fokozottabban kellett e mester tagok szocialista nevelésével foglalkoznia, mert csak így remélhette, hogy az önállóság bűvkörében élő mestereket meg tudja nyerni a szociáldemokrata célkitűzéseknek. Az egylet mellett még kevésbé tartottak ki, mint a segédek. Az alapszabályokat elfogadó gyűlésen újjáalakított ideiglenes vezetőségbe beválasztották Böszörményi István bedolgozó kisiparost is. De 1893. végére már szembefordult a szakegylettel.³⁵

A vezetőség és tagság vegyes összetétele a burzsoáziával egyezkedő és a harcos irányzat jelentkezését, ez irányzatok híveinek elkülönülését és harcát eredményezte. Ennek megnyilvánulása volt az, hogy az egyik vezetőségi tag, Hornyák 1894. július 25-re szakegyleti gyűlést hívott össze, amelyre szónokként a fővárosi szabó szakegylet osztályharcos alapon álló, emiatt a szakegylet vezetőségéből kibuktatott tagját, Gion Jánost nyerte meg.³⁶ Gion és Hornyák felszólalásának a Szegedi Napló c. burzsoa újságban megjelent szavaiból arra következtethetünk, hogy a szegedi szakegyletben a vezetést ekkor uraló, a munkáltatókkal békés együttműködést hirdető irányzattal szemben fellépett a radikális irányzat. Gion „Erős tömörülésre, összetartásra serkentette a megjelenteket és egyenesen felhívta elvtársait, hogy a munkaadók, gyárosok és tőkepénzesek ellen foglaljanak állást s mihelyt alkalom nyílik, fejtsek ki a leg-erősebb akciót.” Hornyák pedig „olyan erős tömörülést akarna létesíteni, mely az összes szegedi iparos egyleteket magába zárná és amely a tőkepénzesek, gyárosok és munkaadók ellen orkánszerűen lépne fel és ez a fellépés... mint valami vihar, mindent lerombolna majd, hogy megteremtse az elvtársak számára azt, amit maguk elé célul tűztek.” E tudósításból úgy tűnik, hogy a szónokok a szervezeti erősödés és a szociáldemokrácia forradalmi céljai mellett foglaltak állást, — Hornyák esetében anarchista mellékizzel. A szónokok szavaiban a gazdasági és politikai akciók egységének gondolata jutott kifejezésre.

Az 1890-es évek második felében a szegedi szabó szakegylet tevékenysége is csökkent, a harc eszméje háttérbe szorult. Nem ismerjük, hogy az 1896. szeptemberében tartott országos kongresszuson, a vidéki munka fellendítésére elfogadott nagyjelentőségű „szervezkedési szabály-

³⁴ A szakegylet erre irányuló agitációját bizonyítja: Szabók Szaklapja 1894. január 1. Szemle. Szeged. — Ebből azt is megtudjuk, hogy a szakegyletnek ekkor 41 kisiparos tagja volt.

³⁵ Ugyanott. — A szakegylet 1893. június 25-i gyűlésén jelentették be az alapszabályok jóváhagyását. Az első tisztikar: *Sághy Mihály* elnök, *Bóros Zsigmond* másodelnök, *Dám Károly* pénztáros, *Schwarcz Manó* számvivő, *Kuluncsics Lőrinc*, *Steiner Lajos*, *Fürdők Károly*, *Snájder Imre*, *Farkas Mihály* ellenőrök, továbbá 20 rendes és 6 pót választmányi tag. (Szabók Szaklapja 1893. július 15. Szemle. Szeged.)

³⁶ Szegedi Napló 1894. július 27. Szocialisták Szegeden. Szervezkedés a szabók között.

zatot”³⁷ (amely a budapesti központtal kapcsolatban levő bizalmi férfit teszi meg a helyi szervezkedés irányítójává) Szegeden mennyiben hajtották végre. Csak annyit tudunk, hogy 1897-ben az egyletnek volt könyvtára és már munkát is közvetített.³⁸ Utóbbi bevezetésére a budapesti szabó szakegylet példája hatott ösztönzően. A fővárosi szakegylet 1897. február 14-i közgyűlésén foglalt állást a szakegyleti munkaközvetítés megvalósítása mellett.³⁹ A szegedi egylet az utassegély bevezetését a tagok rendszeres tagdíj fizetésétől tette függővé 1897-ben és ugyancsak az alapszabályban említett szabászati tanfolyamot is 1898-ban indította meg először, az ekkor már elnök Ábrahám Mátyás vezetésével.⁴⁰

Az 1890-es években Szegeden az említetteken kívül még két szociáldemokrata szakegylet alakult, mindkettő 1897-ben. Ez év július 4-én a Kenderfonógyár kézi munkásai Axt János és Görögh Viktor vezetésével megalakították a Szegedi kötélgyártó segédek szakegyletét, amely a gyár 70—80 főnyi kézi munkását és a város 30—40, kisiparosoknál dolgozó kötélverő segédjét akarta megszervezni.⁴¹ Ez volt az első olyan szakegylet Szegeden, amely nagyipari munkásokat is szeretett volna tömöríteni, az első kísérlet az ekkor már jelentős helyi textil-nagyipar — bár csak segédmunkásainak — megszervezésére. A magyarországi fonó- és szövőipar munkásait tömörítő szakegyletek megalakulásának sorában a legelsőkhöz tartozott.⁴² Az alakuló gyűlés, amelyen 46-an vettek részt (Meszes István Laudon-utcai vendéglőjének kert-helyiségében), elfogadta az alapszabályokat. Eszerint az egylet célja „A tagok szakbeli, erkölcsi és szellemi kiképeztetése”, munkaközvetítés, munkanélküli- és utassegély biztosítása. A szellemi kiképzés céljából könyvtárat szervez, folyóiratokat szerez be és szakoktatást indít. Az egyletnek tagja lehet „minden, Szegeden a kötélgyári ipar bármely ágazatában alkalmazott segédmunkás”, aki lefizeti a 30 krajcáros beíratási és a 20 krajcáros havi díjat. Az egylet évente legfeljebb 6.— Ft munkanélküli segélyt ad egy-egy tagjának. Az utassegély összegét a választmány határozza meg. Kijelenti, hogy az egylet sztrájkolókat nem segíyezhet és biztosítja a hatóság felügyeleti jogát is. Az alapszabály tehát több tekintetben hasonlít a cipészsegédek szakegylete alapszabályaihoz,

³⁷ Szabók Szaklapja 1896. október 10. Szabómunkások II. országos kongresszusa (Folytatás).

³⁸ Ugyanott 1897. március 13. Szervezkedési ügyek.

³⁹ P. I. Arch. Szabók I. A budapesti szabómunkások szakegylete választmányi üléseinek jegyzőkönyve 1893—1903.

⁴⁰ Szabók Szaklapja 1898. január 15. Egyleti ügyek. A szegedi szabó kisiparosok és munkások szakegylete...

⁴¹ Axt János és Görögh Viktor kérelme a belügyminiszterhez. A kérvény és az alapszabályok szövege megtalálható: SZ. Á. L. Különböző egyesületek alapszabályai 1874—1900. c. kigyűjtött tanácsi iratcsomóban. — A Kenderfonógyárnak ekkor összesen kb. 500 munkása volt, túlnyomóan gépen dolgozó, főleg női és gyermekmunkások.

⁴² Az 1899. évi első országos szakegyleti kongresszuson csak mindössze négy, textilipari munkásokat tömörítő szervezet képviseltette magát. Eszerint a textilipari munkásszervezetek száma a századfordulón még kevés lehetett, akkor is, ha feltételezzük, hogy a szakegyleti kongresszuson nem képviseltette magát minden textilmunkás-szervezet. Az adatok: *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867—1904. idézett mű 198. old.

főképpen abban, hogy a tagok anyagi érdekeinek védelmét csupán munkanélküli- és utassegélyre, valamint munkaközvetítésre korlátozza. De nagyon lényeges eltérés az, hogy elsősorban a gyári segédmunkások szervezését tekinti feladatának. A belügyminisztérium 1898. március 29-én jóváhagyta az alapszabályokat, azonban a szakegylet nem kezdhetette meg működését. A Kenderfonógyár igazgatója, Wimmer Fülöp, az egyik leggyűlöltebb szegedi munkásnyúzó tudomást szerezvén a segédmunkások szervezkedéséről, kijelentette, hogy „aki az egylet vezetésében részt mer venni, azt elbocsájtja.”⁴³ Fenyegetését be is váltotta. A városi tanács a jóváhagyott alapszabályokat kiküldte a Kenderfonógyárba, hogy ott Axt és Görögh átvehessék. A gyár azonban azt válaszolta, hogy a két munkás már nem dolgozik az üzemben, nem is tartózkodnak Szegeden és távozásuk óta a szakegyleti mozgalom megszűnt.⁴⁴ A kenderfonógyári segédmunkások szakegyletének sorsa azt példázza, hogy a nagyüzemi segédmunkások szakegyleti szervezését a gyárigazgatók minden eszközzel akadályozni igyekeztek, a szervezők és résztvevők elbocsátásával egy ideig sikeresen meg is gátolták.

A másik 1897-ben keletkezett helyi szakegylet a Szegedi vas- és fémmunkások szakegylete volt. Akárcsak a kötélgyártó szakegylet esetében, ennek megalakításánál sem mutatható ki közvetlenül fővárosi segítség. De a fennmaradt alapszabály körültekintő és gondos fogalmazása arra enged következtetni, hogy elkészítői ismerték egy-két fővárosi fémmunkás szakegylet alapszabályait.⁴⁵ Az alakuló gyűlés 1897. augusztus 8-án volt Pesti Vilmos vendéglőjében. Az egybehívó és a gyűlés elnöke Leinner Lajos, jegyzője Geyer Lajos volt. A gyűlésen egyhangúlag elfogadott alapszabály szerint az egylet célja a tagok szakbeli és szellemi kiképzése, szellemi és anyagi érdekeik megvédése, munkanélküli- és útisegély, díjmentes munkaközvetítés, jogvédelem biztosítása és „a kölcsönösség gyakorlása.” Utóbbi tétel, amely azt jelenti, hogy a szegedi egylet más helyi vasas szakegyletekkel kölcsönösen jár el pl. az utassegélyezésben, utal arra is, hogy a szegedi alapszabály-készítők már ismerték a fővárosi vas- és fémmunkás szakegyleteknek az egyesülésre és a vidéki egyletekkel való kapcsolat kiépítésére, az egységes országos vasmunkás szövetség létrehozására irányuló törekvéseit. A „kölcsönösség” eszméje a kapcsolatok — törvényekbe még nem ütköző — kiépítésére irányuló törekvést sejtet. A szakegylet a tagok szellemi képzését könyvtár, szaklapok, szakelőadások, felolvasások és társalgás útján kívánta előmozdítani. Az alapszabályok 1 Korona beíratási díjat és heti 20 fillér járulékot kívánnak a rendes tagoktól; az útisegély 1 K., a munkanélküli segély nagyságát (a tag egy évben 9 héten át veheti igénybe) a közgyűlés határozza meg. Minthogy az alapszabály megfelelt a szakegyleti alapszabályokkal szemben támasztott valamennyi törvényes követelménynek, 1898. április 6-án a belügyminisztérium jóváhagyta. A szakegyletnek az első években kifejtett tevékenységére alig van adatunk, ami

⁴³ Munkáslap 1898. május 18. Beküldetett. Wimmer úr figyelmébe.

⁴⁴ SZ. Á. L. Különböző egyesületek alapszabályai 1874–1900. c. kigyűjtött tanácsíratcsomó.

⁴⁵ Az alakuló ülés jegyzőkönyve és az alapszabályok: SZ. Á. L. Szegedi polgármesteri iratok 1938–5441. 1. sz. Egyletek c. csomóban.

azt mutatja, hogy a Vas- és Fémmunkás Szövetség létrejötte (1903) előtt nem sokat tehetett az alapszabályokban megjelölt célok érdekében. Minden esetre 1897-ben a szegedi vasasok lerakták szociáldemokrata szakmai szervezetük alapját.

Két szakegylet megalakulása 1897-ben és alapszabályaik jóváhagyása a következő évben, a szakmai szervezkedés igen jelentős eredménye. Akkor keletkeztek, amikor a szakmai mozgalom Magyarországon — elsősorban a Bánffy-kormány brutális támadása miatt és annak következtében, hogy a szociáldemokrata párt vezetésében az 1890-es évek második felében mindinkább felülkerekedett az opportunizmus — nagy mértékben visszaesett.⁴⁶ A hatósági üldözés, a tőkések támadása, a nagy nyomor, a közönyösség, a polgári és egyházi befolyás mind-mind nehezítette a szakegyleti tevékenységet Szegeden. A kötélgyártó segédek szervezetét szétzúzta a tőke, a vasasok egyletének működése nagyon szűk keretek között mozgott. Megalakulásuk azonban annak az objektív törvényszerűségnek az érvényesülését bizonyítja, hogy a munkáltatók semmiféle eszakkal nem tudják tartósan meggátolni a munkásokat helyzetük javítására irányuló törekvésükben és e törekvések irányítására szolgáló szervezetek létrehozásában.⁴⁷

Az 1890-es évek közepén az említett szociáldemokrata szakegyletek mellett politikamentes, csupán önképzéssel foglalkozó munkásegyletek is keletkeztek. 1893. március 14-én megalakult a Szegedi szobafestő segédek olvasó és társalgó egylete,⁴⁸ 1895. január 3-án pedig a Szegedi könyvkötő segédek önképző köre tartott alakuló gyűlést.⁴⁹ Ezek az egyletek ekkor még nem voltak kapcsolatban a szociáldemokrata eszmékkel.

A magyarországi szakmai szervezetek fejlődése számára új utakat kijelölő, 1899. májusában tartott első országos szakegyleti kongresszus előtti időben Szegeden elsősorban egyes kisipari szakmák, a városban legfejlettebb kisipari ágazatok munkásai indultak el a szocialista szakmozgalom útján. Míg a fővárosban a kisipari szakmunkások mellett a gyáripari szakmunkások egyes csoportjainak is működtek szakegyletei, Szegeden a századforduló előtt ilyenre nem tudunk példát. Ez a sajátosság a szegedi ipar fejlődésének abból a vonásából eredt, hogy a századforduló előtt az itteni gyáripar főleg fafeldolgozó, malom- és textilipar volt, amelyek szakmunkás szükséglete meglehetősen kevés. A fővárosban pedig éppen a szakmunkás kategória volt a gyári munkásokat tömörítő szakmai szervezetek magva. Az országos fejlődéstől eltérő szegedi vonás

⁴⁶ Lásd pl. *Bokányi Dezső*nek a szakszervezeti mozgalomról szóló cikkét a *Népszava* 1897. február 12-i számában. Közli: MMTVD II. köt. idézett mű 420–422. old. A kérdésről beszél még: *Népszava-naptár* (az) 1899. évre. Kiadja a *Népszava* könyvkereskedés, Budapest 1898. 35. old. — A problémát részletesen tárgyalja *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett mű 186–195. old.

⁴⁷ *Marx–Engels*: A szakszervezetekről. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1961. 52. old.

⁴⁸ Az alakuló gyűlés jegyzőkönyve és az alapszabályok: SZ. Á. L. Különböző egyesületek alapszabályai 1874–1900. c. kigyűjtött tanácsíratcsomóban.

⁴⁹ Alapszabályai: SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1895–1970. 1. sz.

az is, hogy a gyári segéd munkások egy csoportja kísérletet tett szakegylet létrehozására.⁵⁰ A szociáldemokrata alapon álló szegedi szakegyletek többsége a fővárosi munkásság segítségével jött létre; a budapesti szakegyletek kezdeményező szerepe a legtöbb helyi szakegylet alakításában kimutatható.

A fővárosi szakmozgalommal való kapcsolat az 1890-es években elsősorban a szaklap útján jelentkezett. A budapestiek a szaklapokon keresztül létesítettek kapcsolatot a vidékkel; a szaklapok olvasása adott támpontokat a helyi mozgalom szervezéséhez és alakította ki a szegedi egyleti vezetők álláspontját is egy-egy kérdésben. A helyi levelezők tudósításai pedig változatosabbá tették a lapokat és így javították azok színvonalát. Az egyes szakmák által rendezett országos kongresszusok, amelyekre a vidék küldötteit is meghívták, szintén ápolták a főváros és Szeged közötti kapcsolatot. A szegedi szervezők munkájukban az országos kongresszusok határozatai mellett az itt megismert agitációs érvekre is támaszkodhattak. A fővárossal való kapcsolatnak az a formája, hogy a szakmozgalom egy-egy neves budapesti vezetője megjelenjen a szegedi egyletben, a századforduló előtt még ritkán jelentkezett. A fővárosi szakegyleteknek ekkor még kevés lehetőségük volt a vidéki utak költségének fedezésére és emiatt csak kis mértékben vehették igénybe a vidéki szervező munka segítésének ezt a nagyon hatékony eszközt. A fővárosi munkások segítségével keletkezett szakegyletek azzal, hogy elfogadták a szociáldemokrata elveket, lényegében magukévá tették a II. Internacionálé alakuló kongresszusán is lerögzített alapvető marxista tanításokat. Azonban a gazdasági és politikai harc egységének megnyilvánulását a szegedi szakegyletek gyakorlatában — különösen az 1890-es évek második felében — alig tapasztalhatjuk. Ez természetes is, mert ekkor még elsősorban fennmaradásukat kellett biztosítaniuk. Ezért működésük középpontjában olyan agitációs tevékenység állott, amely — a kezdeti munkásmozgalomra jellemző módon — arra irányult, hogy megértessék a munkások minél nagyobb részével az összefogás szükségességét s azt, hogy helyzetükön csak összefogás útján javíthatnak.⁵¹ Azért, hogy a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételének eszméjét nem tartották előtérben, ekkor még nem hibáztathatók. A gazdasági és politikai harc összekapcsolásának következetes gyakorlati alkalmazásáig eljutni mindenütt időre volt szüksége a szocialista munkásmozgalomnak.⁵² Az már inkább hiba volt, hogy gazdasági harcokat — a nyomdászszervezettől el-

⁵⁰ Az 1899-es szakegyleti kongresszuson képviselt négy textilmunkás szervezet elsősorban szakmunkásokat és gépmunkásokat tömörített.

⁵¹ A szegedi asztaloszakegylet választmányának egyik felhívása például így írt: „Tekintve a sötét jövőbe, eleve felhívunk titeket, Szeged város asztalossegédeit, hogy tömörüljünk és a kapocs legyen köztünk szakegyletünk. Iratkozzatok be mindnyájan, legyetek tagjai szakegyletünknek és akkor, mint szervezett tömegtől, rettegni fognak mestereink és ilyeténképpen helyzetünket javíthatjuk.” (Asztalosok Szaklapja 1894. december 22. Felhívás Szeged város asztalos-segédeihez!) — A „minden munkást beszervezni” helyes jelszóval lényegében arra törekedtek, hogy minél több munkást a legöntudatosabbak színvonalára emeljenek s minél több ember bevonásával a szervezet erejét fokozzák.

⁵² *Marx–Engels*: Válogatott levelek. Szikra, Budapest, 1950. 463. old.

tekintve – nem kezdeményeztek és nem vezettek.⁵³ Pedig a gazdasági harc nemcsak a szervezet befolyásának növekedését eredményezte volna, hanem fokozta volna a munkások szellemi, politikai és morális fejlődését is.⁵⁴

A szegedi szakegyletek az 1890-es években még nem tudták maradéktalanul teljesíteni az alapszabályaink által körvonalazott feladatokat. Mindenik törekedett azonban a tagok szellemi képzését szolgáló könyvtár létesítésére, ezen keresztül arra, hogy a munkások ismereteit szélesítsék, szocialista öntudatát fejlesszék, politikai tudatosságát előmozdítsák. A társadalmi és kulturális haladás összefüggésének felismerése jutott kifejezésre a szakegyleti alapszabályoknak a könyvtárak létesítésére vonatkozó tételében. Segélyező tevékenységük jelentéktelen lehetett. Csupán a nyomdászegylet építette ki a tagok különböző segélynevekben való részesítésének rendszerét.⁵⁵ Az alapszabályok beszélnek a szakegyleti munkaközvetítés megszervezéséről (az asztalos és szabó szakegylet részletesen), ami azonban csupán törekvést jelent e nagyfontosságú és az osztályharc lényeges területét alkotó, 1904 után megvalósuló tevékenység felé. A kezdeti fejlődési szakaszból szükségképpen eredő hiányosságok, a kisszerűség ellenére az említett szociáldemokrata szakegyletek megalakulása azt bizonyítja, hogy a szegedi munkásság 1890 után a korábbinál sokkal gyorsabban haladt a burzsoáziától való elválás és a kizsákmányolókkal való szervezeti szembefordulás útján. E szakegyletek tehát a jövő fejlődés hordozói voltak. Ez a jelentőségük. Nagyon sok nehézséggel küzdöttek az 1890-es években. A szervezőket határtalan áldozatkészség, lelkesült odaadás hatotta át. Igen nagy áldozatkészség kellett ahhoz, hogy a fárasztó 12–14 órás napi munka után a munkások felvilágosításának nagy kitartást kívánó munkáját vállalják, ami számukra a munkából való elbocsátás kockázatát is magában foglalta. A szegedi ipartestület ugyanis már 1892-ben kimondotta, hogy a mesterek „a szocialista bujtogatókat állandóan figyelemmel kísérik és nekik munkát nem adnak.”⁵⁶ Az első szervezők méltán megérdemlik tehát az utókor tiszteletét.

A SZEGEDI SZAKSZERVEZETI MOZGALOM A SZÁZADFORDULÓTÓL 1904 VÉGÉIG

Az első országos szakegyesületi kongresszustól a harmadik, 1904. decemberében üléselő szakszervezeti kongresszusig terjedő időszak a magyarországi szakszervezeti mozgalom korábbinál sokkal erőteljesebb fejlődésének időszaka. Az első kongresszus legfontosabb határozata az volt, hogy a meglevő szakegyletek országos szövetségekké való tömörí-

⁵³ 1894. január 22-én az országos nyomdászmozgalom keretében a szegedi nyomdászok is harcot kezdtek a nyomdatulajdonosok által 1892-ben elismert, de azután visszavett engedmények újbóli biztosításáért. De a mozgalom eredménytelen maradt.

⁵⁴ V. I. Lenin Művei 18. köt. Szikra, 1955. 73. old.

⁵⁵ Már az 1890-es években fizette a beteg-, árva, rokkant-, öregségi-, munkanélküli-, temetkezési- és utassegélyt. Lásd.: P. I. Arch. Ny. sz. I. 22. alatti jegyzőkönyveket.

⁵⁶ Alföldi Iparlap 1892. október 2. Hazai szocialisták.

tésére, új szervezetek létrehozására kell törekedni. Ki kell alakítani az országos szociáldemokrata szakszervezeti tömegmozgalmat, amely alkalmas a munkások legszélesebb tömegeinek szocialista nevelésére, a munkások anyagi és kulturális helyzetének javítására.¹ Bár e kongresszuson a szegedi szervezett munkásokat csak a vasasok és a könyvkötők egy-egy küldötte képviselte, a határozatok a párt- és szaksajtó útján elterjedtek a legöntudatosabb szegedi munkások között. Szervező és nevelő tevékenységüket — amint látni fogjuk — e határozatok szellemében igyekeztek végezni. Munkájukban azonban támaszkodtak a szociáldemokrata párt 1900. áprilisában tartott VII. kongresszusának „A politikai és gazdasági mozgalom” c. napirendi pontnál hozott határozatára is. E határozat a gazdasági és politikai mozgalom elválaszthatatlan, egységes voltát hangsúlyozta és kimondotta, hogy minden osztálytudatos munkás tartozzék saját szakmai szervezetéhez és ugyanakkor bármely szakszervezethez tartozó munkás tevékenyen vegyen részt a párt-vezette politikai mozgalomban is és azt teljes erejével támogassa.² A pártvezetőség tehát látta, hogy a munkásmozgalom továbbfejlődése szempontjából a gazdasági és politikai szervezkedés egyaránt nélkülözhetetlen. Arra törekedett, hogy a szakmai mozgalmat a párt által vezetett politikai akciók sikere érdekében szélesítse. Álláspontja tehát helyes, marxista álláspont. A hiba csak az volt, hogy a párt — amelynek vezetésében az 1890-es évek végén megszilárdult az opportunizmus — a politikai harc fogalmát leszűkítette néhány polgári demokratikus követelésért, békés eszközökkel folytatott harcra. A munkásságot tehát nem a tőkés-földesúri rendszer forradalmi megdöntése érdekében kívánta szervezni, noha az imperializmus kifejlődése ezt követelte volna meg.³

Az említett kongresszusi határozatok érdekében folytatott helyi tevékenységet azonban kedvezőtlenül befolyásolta az 1900–1903-as gazdasági válság, amelynek következtében Szegeden is nőtt a munkanélküliek száma, a foglalkoztatottak bére csökkent, a szervezett munkások alig vagy egyáltalán nem tudták fizetni a heti járulékokat és emiatt ütközött nehézségbe újabb munkások beszerzése is. Már 1900 végén igen nagyfokú munkanélküliségről, télvíz idején az ipari munkásokat még jó konjunktúrák idején is erősen sújtó nélkülözés fokozódásáról, bérleszorításokról számolt be a Népszava szerkesztőségéhez beküldött szegedi tudósítás.⁴ A szabóipar munkásai pl. 1901 elején már 25%-al kevesebb bért kaptak, mint a válság előtt. A heti kereset 8 Ft-ról 6 Ft-ra csökkent. De voltak olyan szabómunkások, akik hetente csak 4,50 Ft-ot kaptak.⁵ Ezt a nyomorúságos keresetet is csak napi 16–18 (!) órás munkaidővel tud-

¹ A határozatok szövege az MMTVD II. köt. idézett mű 613–622. oldalain, elemzésük pedig *Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904.* idézett mű 198–205. oldalain található meg.

² *Népszava* 1900. április 19. A magyarországi szociáldemokrata párt VII. kongresszusa.

³ A párt politikájának, e politika elméleti alapjainak jellemzését lásd: *Erényi Tibor: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1914 előtti tevékenységéről.* Kossuth, Budapest, 1961. 7–24. old.

⁴ *Népszava* 1900. december 20. Levelezések. Szeged.

⁵ *Szegedi Híradó* 1901. február 13. Hírek. A szegedi szabó kisiparosok és darab-szám munkások...

ták elérni.⁶ A keresetcsökkenéssel, a nyomor növekedésével a legszorosabb összefüggésben volt, hogy a szegedi szabó szakegylet taglétszáma az 1898. évi 229-ről 1901. decemberére már 160-ra csökkent.⁷ Tehát a válság idején a szervezetben a megelőző évek taglétszáma szintjét sem sikerült fenntartani.

A szervezet azonban így is eredményes mozgalmat vezetett a helyzet javítására. 1901. február elején a budapesti szabó szakegylet támogatásával mozgalmat kezdeményezett a munkásoknak magasabb bért biztosító árszabály elfogadtatása érdekében. A fővárosi szociáldemokraták támogatott tevékenysége abban jutott kifejezésre, hogy zárlat alá helyezték Szegedet:⁸ felhívták az ország szabómunkásait, hogy a mozgalom idején ne vállaljanak Szegeden munkát, ezzel nyújtsanak segítséget a szegedieknek, akik jól megválasztott időpontban, a tavaszi idény kezdetén indították meg mozgalmukat. Az árszabály kidolgozásában részt vett Saly Endre, a budapesti szabószakegylet egyik vezetője, aki az 1901. február 11-i szabógyűlésen a gazdasági helyzet javításáért folyó eredményes harc és a szervezkedés összefüggéseit világította meg. Ugyanez a gyűlés elfogadta az árszabály tervét, amely a meglevő béreket kb. 50—60%-al (a férfi zakó elkészítésének díját pl. 55—66%-al) emeli. A gyűlés a mozgalom vezetésére 15 tagú szervező bizottságot választott.⁹ A követeléseket március 16-án, a tavaszi idény beköszöntése után nyújtotta át a munkáltnak. Minthogy azok visszautasították, az egyik legnagyobb szabócég, a Holtzer-féle üzem 30 kisiparos és 60 segédmunkása beszüntette a munkát.¹⁰ Két nap múlva azonban a cég a követeléseket részben elfogadta és megkezdődött a munka. Végül 21 szegedi munkáltató közül 18 elismerte az árszabályt.¹¹ Ez a szabóegylet működésének kétségtelenül nagy sikere volt s egyben a szervezettség erejét példázta. A szegedi szabómunkások egyik első, bár csak részleges győzelmet hozó sztrájkharcában a főváros segítsége és a harcot irányító, a szakegylettől formálisan független, valójában az egylet vezetőiből álló szervező bizottság játszotta a főszerepet. Az elért eredmény megtartása azonban — éppen a szervezettség nem kielégítő foka miatt — nem volt lehetséges. A munkáltatók — feltehetően a nyári holtidényben — a béreket visszaszorították a sztrájk előtti szintre.¹² A mozgalom igazolta, hogy erre az időre a szakegyleten belül létrejött a szabad szervezet (amelynek megalakítására még az 1896. évi országos szabókongresszus felhívta a szakegyleteket). Ennek lehetett irányítója a szervező bizottság, amely egyben a sztrájk vezetője is volt. Nyilvánvaló lett, hogy a szabad szervezet segítségével az egylet keretén

⁶ Szabók Szaklapja. 1902. április 12. Magyarországi szabómunkások munka és bérvizonyai. Szeged.

⁷ Ugyanott.

⁸ Népszava 1901. február 5. Szakmozgalom. A szegedi szabókisiparosok és munkások...

⁹ A gyűlés lefolyásáról részletesen tudósít: pl. a Népszava 1901. február 19. Gyűlési tudósítás.

¹⁰ Szegedi Híradó 1901. március 20. Hírek. A szegedi szabó kisiparosok és darabszám munkások... Szegedi Napló 1901. március 20. Szabósztrájk Szegeden.

¹¹ Szabók Szaklapja 1901. április 13. Szemle. Szegedi szaktársaink győzelme.

¹² Ugyanott 1902. április 12. Magyarországi szabómunkások munka és bérvizonyai. Szeged.

belül olyan tevékenységet is lehet folytatni, amelyre az egyleti alapszabályok nem adnak módot. A szervező bizottság irányító munkája tette lehetővé, hogy egyidejűleg több munkáltató ellen irányult a mozgalom és számos műhelyben sikerült a szakegylet által megállapított béréket — legalább az I. és II. osztályú segédek számára — biztosítani.¹³ Tehát a munkáltatók egy része elismerte a szakegyletet, mint a munkások képviselőjét. Igaz, hogy az eredmény az összes szegedi műhelyeknek csak egy részében érvényesült. Mégis ez a fővárosi segítséggel megvívott, részleges győzelmet hozó harc előkészítette a szegedi szabószakegylet csatlakozását az országos szabómunkás szakszervezethez.

1901-ben több szakma munkásai országos kongresszust tartottak, amelyek kimondták a szakmák országos szervezeteinek megalakítását és elfogadták az országos szakszervezet alapszabályait. A kormány legelőször a szabómunkások és munkásnők szakegyletének alapszabályait hagyta jóvá (1902. október 3.).¹⁴ Ennek alapján megkezdődött a helyi szabó szakegyletek csatlakozása az országos szövetséghez. A helyi szakegyletek a csatlakozás után az országos szakszervezet alapszabályai szerint folytatták működésüket, mint az országos szakszervezet helyi csoportjai.¹⁵ A szegedi szakegylet a legelsőik között, 1902. december 10-i közgyűlésén csatlakozott a szabómunkás szakszervezethez.¹⁶ Az országos szakszervezethez való csatlakozás a szabók esetében is a helyi szakmozgalom jelentős fejlődését eredményezte. A csatlakozás jelentősége — éppúgy, mint más szakmánál is — az volt, hogy az országos szakszervezet tevékenysége többirányú lehetett, mint a helyi egyleté, a munkások anyagi és kulturális érdekeinek védelmét sokkal hatékonyabban képviselhette, nagyobb anyagi erőforrásokra támaszkodhatott, a munkapiacot országosan áttekinthette, elvi és gyakorlati segítséget sokkal könnyebben adhatott a saját helyi csoportjainak, mint az önálló alapszabályokkal bíró helyi egyleteknek. Az országos szervezethez tartozás a helyi csoportok tevékenységét rendszeresebbé, állandóbbá tette. Az országos alapszabályokban megjelölt célok, eszközök jobban szolgálták, pontosabban megfogalmazták a munkások érdekeit, mint a helyi egyletéké. Utóbbiak — mint láttuk — szegényes céljaikat sem tudták maradéktalanul elérni. Az országos szervezetek helyi csoportjai a gazdasági és politikai mozgalmat sokkal sikeresebben kapcsolták össze, a munkások szociáldemokrata nevelése itt sokkal jobban előtérbe került, mint a szakegyletek esetében. Az országos szakszervezetek

¹³ A segédek hat osztályba voltak sorolva. Eszerint az eredmény az érintett műhelyek munkásainak csak kisebb részére terjedt ki, amiben az is szerepet játszott, hogy a munkáltatóknak sikerült sztrájkőröket toborozni. Emiatt a munkások kénytelenek voltak az eredeti követelésnél szerényebb eredménnyel beérni.

¹⁴ A. Széll-kormány — a megelőző magyar kormányok gyakorlatával ellentétben — engedélyezte országos szakmai szervezetek létrehozását. E változás okait, részletesen elemzi *Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett mű 242–244. oldal.*

¹⁵ Szabók Szaklapja 1903. június 27. A magyarországi szabómunkások és munkásnők szakegyletének jelentése. — A helyi szocialista szakegyletek minden szakmában csak előfutárszervezetei voltak a szakszervezetek helyi csoportjainak.

¹⁶ Ugyanott 1903. január 10. Gyűlési tudósítás. A szegedi... A helyi csoport elnöke *Abrahám Mátyás*, jegyzője *Takács Béla* lett.

helyi csoportjai már 1905 előtt is a gazdasági, a politikai és az ideológiai harc egységét jobban megvalósították, mint előfutár-szervezeteik. Mindezek alapján nyugodtan mondhatjuk, hogy az országos szakszervezetek megalakulása, a szakegyletek csatlakozása a helyi szociáldemokrata szakmai mozgalom nagy fejlődését vonta maga után. Ezt bizonyítják a helyi csoportok működésére vonatkozó adatok.

Az országos szakszervezetek szaklapjaikban, vagy külön füzetekben rendszeresen közzétették az évi, esetleg félévi tevékenységükről szóló táblázatos kimutatást. Ezek az egyes helyi csoportokra bontva mutatják ki a betvételeket, kiadásokat, némelyik a vizsgált időszak utolsó napjának taglétszámát is. A kutató számára nagyon érdekesek a kiadások különböző rovatai, mert ezekből megállapítható, hogy az adott időszakban egy-egy helyi csoport melyik tevékenységi területet helyezte előtérbe, melyiket hanyagolta el, s mindez hogyan változott az évek folyamán. Némelyikben még a szervezet politikai tevékenységére utaló adatok is találhatóak. A táblázatok adatai ma már csak az említett helyeken találhatóak meg, mert a helyi csoportok által a szakszervezet központjához beküldött, az adatokat tartalmazó ívek — tudomásunk szerint — az 1914 előtti időből nem maradtak fenn. E táblázatos kimutatások forrásértékét fokozza, hogy segítségükkel hasznos összehasonlításokat tehetünk: lemérhetjük, hogy az általunk vizsgált szervezet milyen súlyú volt a szakszervezet helyi csoportjainak sorában, kiadásainak aránya mennyiben tért el a szakszervezet egésze kiadásainak arányaitól. Módot adnak a későbbi években sokszor emlegetett taghullámváz vizsgálatára. E táblázatok tehát a szakszervezet évi, vagy esetleg félévi belső életébe engednek bepillantást, szakszervezetenként eltérő részletességgel.

A szabók szakszervezete félévenként tette közzé a pénztári kimutatásokat. 1904 végéig négy félévi tevékenységéről számolt be a szaklap.¹⁷ E kimutatásokból az tűnik ki, hogy a szegedi csoport a jelentősebb vidéki városok szervezeteihez képest gyenge volt, nagyon szűk keresztmetszetű szakszervezeti tevékenységet folytatott. Taglétszáma kevés: 1903 közepén 16, az év végén 32. 1904 első felének végén csak 13, a második félév végén 25 fő. A szervezet taghullámvázása tehát igen erős volt.¹⁸ Ha 1901 végén — a szaklap egyik tudósítása szerint — kb. 300 volt a a szegedi szabómunkások száma s mivel ez 1903—1904-ben sem változott lényegesen, akkor a város szabómunkásai ezekben az években kb. 4—11 ‰ közötti arányban voltak szervezettek. Ennél jobb volt az arány Debrecenben, Temesvárott, Nagyváradon is, ahol a szervezett szabómunkások száma (abszolút számokban is) mindenütt felülmúlta a szegediekét. A szegedi helyi csoport taglétszáma a szakegylet korábbi taglétszámához képest erősen visszaesett. E jelenség pontos magyarázatát eddig nem sike-

¹⁷ Szabók Szaklapja 1903. június 27.; 1904. július 9.; 1904. október 8. és 1905. február 11-i számaiban.

¹⁸ Az erős taghullámvázás akkor és még a későbbi években is a szakmai szervezkedés kísérő jelensége Magyarországon. Gyengítette a szervezetek politikai nevelő munkájának eredményeit, gazdasági harcait és gátolta, hogy a szervezetek nagyobb anyagi és egyéb támogatást nyújtsanak a munkásoknak. Az ellene való eredményes küzdelem állandó nevelő munkát kívánt. Lásd: A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének jelentése és zárszámadásai az 1906—1907-ik évről. Budapest 1908. 56—57. old.

rült kiderítenünk. A szervezet gyengeségét ezekben az években a taglétszám alacsony volta mellett az is bizonyítja, hogy a helyi csoport, működésének első felében tagjainak semmiféle segínyt nem adott, lapokra nem fizetett elő, a tagok tanfolyamok és felolvasások útján való képzésére csak 1 K-t fordított. (Ugyanakkor pl. a temesvári helyi csoport munkanélküli és utassegélyre 40,10 ill. 25,10 K-t, lapok előfizetésére 19,20 K-t fordított.) Nagyjelentőségű azonban, hogy a szegedi szervezet 45,80 K-t, félévi összkiadásának 80,9 %-át könyvbeszerezésre fordította (135 kötet könyvet vásárolt). A könyvvásárlási arány tekintetében messze felülmúlta a szakszervezet országos átlagát: a 23 helyi csoport, Szegedet is beleértve, összesen csak 246,90 K. értékű könyvet vásárolt, az összkiadás (5362,21 K.) 4,6 %-át fordította erre a célra. A szegedi szervezet csekély bevétele ellenére is ekkor azért tudott jelentős könyvtárfejlesztést eszközölni, mert bevételét teljes egészében a saját céljaira használhatta fel, az alapszabályok szerint a központnak járó %-ot nem küldötte be. A további félévekben azonban már eljuttatta ezt az összeget, amely a félévenkénti összbevétel 36—72 %-át tette ki. A csoport bevétele, melynek legfőbb tételeit a beiratási és a tagsági díjak alkották, szükségképpen szerény; 1903. második felétől ennek is jelentékeny hányadát a központba kellett továbbítani. Ezért a csoport nagyon keveset fordíthatott utassegélyre, hírlapelőfizetésre, tanfolyamok és előadások szervezésére. Ez pedig kedvezőtlenül hatott: a szervezet vonzóerejét nem növelte a közönyös munkások között. Talán nem túlzás az a következtetés, hogy a csoport gyenge működésének egyik oka az volt, hogy a központ a helyi agitációs, szervező, nevelő munkára fordítható összegek legnagyobb részét elvette. Már ezekben az években a szabók esetében, és mint látni fogjuk más helyi szakszervezeti csoportok esetében is, megfigyelhető az az ellentmondás, hogy a központ nagy tagfejlesztő akciót hirdet, hangoztatja az összes szakmabeli munkás beszerzésének szükségét,¹⁹ de a helyi csoportokat jórészt megfosztja a sikeresebb munka anyagi feltételeitől. Ezt főleg a kis taglétszámú csoportok érezték meg, mert elsősorban ezek tevékenységét szorította igen szűk korlátok közé. Ennek ellenére a szegedi csoport 1905 előtt megvetette az alapját a későbbi évek erőteljesebb működésének. 1903. január 1-től 1904. december 31-ig összesen 495,30 K. bevétele volt, ebből a központnak küldött 201,16 K-t (40,6%). A fennmaradó összegből legtöbbet (39,60 K = az összkiadás 18 %-a) útiköltségre, 50,30 K-t (az összkiadás 10,1 %-a) könyvtárfejlesztésre, 37,04 K-t (az összkiadás 7,4 %-a) az egyleti élethez elengedhetetlenül szükséges felszerelési tárgyak beszerzésére, 33,75 K-t (az összkiadások 6,8 %-át) „egyéb” kiadásokra, 29 K-t (az összkiadások 5,8 %-át) nyomtatványokra, 7 K-t (az összkiadás 1,4 %-át) utassegélyre, 5,42 K-t (1 %-ot) irodai kellékek beszerzésére, 5,40 K-t (1 %-ot) tanfolyamok, felolvasások szervezésére, 4,80 K-t (0,9 %-ot) lapok előfizetésére, 2,19 K-t (0,5 %-ot) postaköltségre fordított. E számsor azt mutatja, hogy a csoport működésének első két évében elsősorban arra törekedett, hogy megszervezze működésének feltételeit, a szükséges felszerelési tárgyakat, nyomtatványokat beszerezze és az országos szervezet alapszabályában nyomtatékosan kie-

¹⁹ Szabók Szaklapja 1903. július 11. Közgyűlésünk.

melt művelődési cél előmozdítására könyvtárat szervezzen. A tagok anyagi érdekeit szolgáló segélyező tevékenység éppen hogy megkezdődött. A kifizetett segély összecszerűen is jelentéktelen volt és csupán utassegély biztosítására korlátozódott, messze elmaradva a szakszervezet 1903—1904. évi országos átlagától: a szakszervezet e két év összkiadásának 11,1 %-át fordította különböző segélynekem kifizetésére.

Az elemzett táblázatos kimutatások nem világítják és nem is világíthatják meg egy szakszervezeti helyi csoport működésének minden oldalát. Nem tájékoztatnak pl. a tagok szocialista nevelése szempontjából oly nagy fontosságú, rendszerint havonta egyszer megtartott taggyűlésekről, az évi közgyűlésekről, a helyi vezetőségnek a gazdasági harc és egyéb kérdésekben hozott határozatairól, a szervezetnek a szociáldemokrata politikai mozgalomban betöltött szerepéről stb. Ezekre a kérdésekre a szaklapban megjelent tudósításokban, vagy egyéb forrásokban találhatunk utalásokat.

A szabók szakszervezetének 1903. június végén tartott első országos kongresszusa kimondotta, hogy az országszerte kibontakozó szabómunkás bérharcok sikere érdekében ellenállási alapot kell létesíteni, amelyből a központban előzetesen bejelentett és ott jóváhagyott sztrájkok segélyezhetők. Elfogadta a helyi csoportok működését is meghatározó ügykezelési szabályzatot.²⁰ A közgyűlési határozatok érvényesítése és a szegedi szabó szakmozgalom fellendítése céljából a budapesti központ kezdeményezésére 1904. szeptember 6-án Szegeden kerületi értekezletet tartottak, amely úgy határozott, hogy a csoportok erősítése, az agitáció fokozása érdekében rendszeresen nyilvános szabómunkás gyűléseket tartanak, a mozgalom irányítására minden városban szervező bizottságot választanak és létre hozzák az ellenállási pénztárat.²¹ A kerületi értekezleten hozott határozatok tehát a helyi csoportok ütőképességének fokozását és a kizsákmányolók elleni gazdasági harc ütőképes szervezetévé való alakítását szolgálták. Az eddig mondottak is mutatják, hogy a szegedi szabószakegylet csatlakozása az országos szakszervezethez a szakmozgalommal — a taglétszám csökkenése ellenére — a korábbinál magasabb színvonalra emelte. A színvonalemelkedés azonban döntően abban jutott kifejezésre, hogy a szervezet ettől kezdve nem alkalomszerűen foglalt állást a szociáldemokrata mozgalom mellett, hanem annak harcaiba tevékenyen is bekapcsolódott. Erről később beszélünk részletesebben.

A szegedi építőmunkások szocialista szakmai szervezkedése csak a századforduló utáni években ért el jelentősebb eredményeket. Az 1890-es években a helyi szocialista építőmunkások kis csoportja még nem tudta áttörni a munkáltatók, a pallérok és partieführerek (csoportvezetők) irányítása alatt álló Szegedi kőműves és ács iparossegédek önképző egylete uralmát.²² A hazai szociáldemokrata építőmunkás mozgalom történetében oly nagy szerepet játszó 1897. évi első, valamint az

²⁰ Ugyanott.

²¹ Ugyanott 1904. szeptember 10. Gyűlési tudósítás. Kerületi értekezlet.

²² Ezt igazolja, hogy az 1890-es években kiadott különböző építőmunkás szaklapok egyáltalán nem adnak hírt a szegedi szocialista szakegylet megalakulásáról és működéséről, holott más vidéki városok mozgalmáról (pl. Aradról, Pécsről) több tudósítás is megjelent.

1901. évi második országos építőmunkás kongresszuson a szegedieknek nem volt küldötte.²³ A második kongresszus határozatai azonban mégis világos programot adtak azoknak a szegedi építőmunkásoknak, akik olvasták a szaklapot és már tisztában voltak a burzsoázia elleni harc és a burzsoáziával szembenálló szocialista szervezet létrehozásának szükségességével. A kongresszus kimondotta, hogy minden városban az összes helyi építőipari szakma képviselőiből álló szervező bizottságot kell alakítani, amely vezeti a helyi építőipari gazdasági harcokat úgy, hogy összeköttetésben áll a budapesti „központi szervező tanáccsal.” A kongresszus kidolgozta az építkezési lendület fokozódása esetén megindítandó országos gazdasági mozgalom minimális követeléseit is.²⁴ 1902-ben már országsszerte javulás mutatkozott az építőiparban, az építkezés fokozódott. Ebben az évben tehát már kedvezőbb kilátások voltak a bér- és munkaviszonyok megjavítására. Az 1901-es építőmunkás kongresszuson megfogalmazott követelések jegyében, a javuló konjunktúra talaján országsszerte fellobbantak az építőmunkások sztrájkjai.

Az országos mozgalom részeként Szegeden is — a megválasztott szervező bizottság irányításával — megindult a küzdelem. Mivel a szegedi szocialista építőmunkások száma ekkor még kevés volt, a mozgalom irányítói az 1901-es kongresszusi követeléseknél jóval szerényebbeket fogalmaztak meg (a 10 órás napi munkaidő követelése helyett beérték a munkaidő 1 órával, tehát 12 órára való csökkentésével, a falazásnál az óránkénti 36 fillér helyett 32 fillér minimális bért követeltek stb.), ezeket is békés tárgyalások útján akarták a munkáltatókkal elfogadtatni.²⁵ Amikor ez nem vezetett célhoz — a szervezők kitartó agitációs munkájának eredményeként — június 2-án kb. 400 kőműves és 100 ács munkás beszüntette a munkát. A munkáltatók sztrájk török toborzásával igyekeztek a szükséges munkaerőt biztosítani. A rendőrség is segítségükre sietett: a főkapitány több sztrájkvezetőt „kihágás és vétség” címén megbüntetett. A szervező bizottság a budapesti kőműves szakegylet segítségével (ami abban jutott kifejezésre, hogy Szegedre jött a kőműves munkások szervezésén sokat fáradozó Gogolya György), az első nagyarányú szegedi építőmunkássztrájkot 5 napi harc után részleges győzelemre vezette.²⁶ A budapesti építőmunkás mozgalom irányítói a szaklapnak a sztrájkról szóló tudósításában felhívták a szegedieket, hogy csak a helyi

²³ Építőmunkás 1897. június 15. A magyarországi építőmunkások I. kongresszusa. — Kőműves 1901. november 1. A mi kongresszusunk.

²⁴ Kőműves 1901. november 1. A mi kongresszusunk. — A kongresszus anyagát a fővárosi rendőrség 1901. évi jelentése alapján közli: Munkáért, kenyérért, szabadságért! Az építő- fa- és építőanyagipari dolgozók mozgalmának válogatott dokumentumai 1823–1919 c. kiadvány (Szerkesztette *Palotás Imre*) Budapest 1962. 83–93. old.

²⁵ Kőműves 1902. július 1. Szemle. A szegedi kőművesek és ácsok sztrájkja.

²⁶ Ugyanott. A sztrájkról a helyi lapok is beszámoltak, pl. a Szegedi Híradó 1902. június 3–7-i számai. — A munkások 12 órás munkaidőt és 28 filléres órabérmínimumot értek el. — A szegedi iparfelügyelőnek a főispánhoz intézett jelentése elárulja, hogy a munkások engedékenysége jórészt a rendőrfőkapitány „tevékeny” közreműködésének volt köszönhető. (SZ. Á. L. Kállay Albert főispán iratai 1871–1906 Szám nélkül.) — Az 1902-es szegedi építőmunkás sztrájk eseményei is igazolják, hogy az 1902-től mindinkább erősödő vidéki építőmunkás mozgalom a budapesti kőművesek és ácsok példája nyomán és segítségével ért el eredményeket. V. ö. *Garbai Sándor*: Építőmunkások bérharcai 1903–1906-ig. Szocializmus 1906–1907. 609. old.

szakegylet létrehozásával őrizhetik meg az eredményeket.²⁷ A szegedi szocialista építőmunkások még ebben az évben meg is alakították szakegyletüket, amely egyelőre jóváhagyott alapszabályok nélkül, tehát illegálisan működve is erős agitációt fejtett ki.²⁸ Kezdetről fogva terjesztette a szociáldemokrácia elveit és táviratban üdvözölte a párt nagyfontosságú, 1903. évi kongresszusát. A szakegylet megalakulásának tehát az volt a sajátossága, hogy egy részleges eredményeket hozó sztrájkharc nyomán jött létre. Ez a részben sikeres sztrájkharc biztosított annyi tagot, hogy a szakegylet megkezdhesse működését. A szegedi építőmunkások közötti agitáció ettől kezdve a szakegylet által irányított, hatékonyabb agitáció lett. A szakegylet már 1902 második felében kitartóan magyarázta a „szervezkedés célját és hasznát”, miközben rámutatott, hogy a sztrájk után a munkások zöme újra visszasüllyedt a régi közönyösségbe, amit a mesterek kihasználtak és visszavonták a sztrájk idején kényszerűségből tett engedményeket.²⁹ A sztrájk eredményeinek megsemmisítésében nagy szerepet játszottak a kőműves és ács iparossegédek együletének tagjai, akik hajlandók voltak a sztrájk előtti munkafeltételek mellett dolgozni. A szakegylet tagjai igyekeztek leleplezni a kőműves és ács iparossegédek együletének burzsoá érdekeket szolgáló voltát a szaksajtóban is,³⁰ de elmentek rendezvényeire, közgyűlésére és ott is próbálták meggyőzni a tagokat a szakegyletbe való csatlakozás szükségességéről. A burzsoá befolyás alatt álló egylet vezetősége „a rendőrség oltalmát volt kénytelen igénybe venni.”³¹ A szakegylet számos gyűlést rendezett, amelyeken szintén igyekezett felvilágosítani és a tőkével való eszmei és szervezeti szembefordulásra bírni a polgári befolyás alatt álló munkásokat.

A szakegylet, megértve az építőmunkások országos szervezkedésének jelentőségét, 1903. júniusában csatlakozott a Magyarországi Építőmunkások Országos Szakegyletéhez (MÉMOSZ).³² Ettől kezdve az országos szakegylet részeként működött s a budapesti központ igyekezett segíteni a tagszervező munkát. 1903. augusztus 15-én Garbai Sándor, a MÉMOSZ elnöke tartott hatásos előadást.³³ A szegedi szervezetnek az összes építőipari munkás beszerzésére irányuló törekvése erős ellenállásba ütközött: elsősorban a polgári befolyás alatt álló kőműves és ácssegédek egylete gáncoskodott, de a befolyása alatt nem álló közönyös munkások megnyerése is nehezen haladt előre. 1903 végén a szegedi egyletnek csak 130 tagja volt (a szegedi építőmunkások 10,8%-a), míg pl. Debrecenben 600, Pécsen 460, Szombathelyen 160 tagja volt a helyi építőmunkások egyletnek.³⁴ A kitartó agitációs munka azonban 1904. folyamán a szegedi

²⁷ Kőműves 1902. július 1. Szemle. A szegedi kőművesek és ácsok sztrájkja.

²⁸ SZ. Á. L. Szeged polgármesterének elnöki iratai 1905–3580. sz. — Az egylet helyisége 1903-ban Csikós Ferenc Kossuth Lajos sugárúti vendéglőjében volt.

²⁹ Kőműves 1902. november 1. Szemle. A szegedi szaktársakhoz!

³⁰ Ugyanott 1903. április 1. Szemle. A szegedi építőmunkások.

³¹ L. a 28. sz. jegyzetet.

³² Építőmunkás 1904. február 1. A magyarországi építőmunkások országos szakegylete küldött közgyűlése.

³³ Ugyanott 1903. szeptember 1. Gyűlési tudósítás.

³⁴ Ugyanott 1904. február 1. A magyarországi építőmunkások országos szakegylete küldött közgyűlése.

taglétszámot megnövelte. Az 1904. május 18. óta jóváhagyott alapszabályokkal működő MÉMOSZ-hoz való formális csatlakozás céljából augusztus 31-én tartott egyleti taggyűlésen már 300 építőmunkás vett részt.³⁵ A MÉMOSZ helyi szervezet megalakulásának története jól példázza, hogy a szocialista szakmai szervezetek létrehozása milyen éles harcok során ment végbe Szegeden.

1904. augusztus vége a helyi építőmunkás mozgalom történetében azért is nevezetes, mert a város szocialista építőmunkásai — az ország fontosabb városaira kiterjedő építőmunkás mozgalom részeként — augusztus 30-án 23 munkáltatónál kb. 300-an sztrájkba léptek.³⁶ A munkások 10 órás munkaidő bevezetését, óránként 40 filléres bérminimumot, tisztességes étkezőhely biztosítását, a helyi csoport munkaközvetítő jogának elismerését, az akkordmunka eltörlését, május 1 munkásünnepként való elismerését kívánták.³⁷ Mindez nagyjából megegyezett a MÉMOSZ első küldöttközgyűlésén (1904. január 10—12) elfogadott követelésekkel. Ez a magyarázata, hogy a munkásoknak már nem gazdasági, hanem politikai követelésük is volt (a május 1-i munkaszünet elismerése). A gazdasági és politikai harc összekapcsolása ezen túlmenően abban is megmutatkozott, hogy a szegedi építőmunkások szolidaritást vállaltak az 1904. szeptember elején kizárt fővárosi építőmunkásokkal.³⁸ A mozgalom gazdasági követeléseiben is lényegesen túlment az 1902-es sztrájkmozgalom, de a döntő különbség az, hogy a munkáltatók szövetsége ellen irányuló, ezáltal politikai tartalmú harccá vált. A Szegedi munkaadók szövetsége, amely 1904. április 27-én, a hasonló vidéki burzsoá szervezetek között legelsőként alakult meg,³⁹ a fővárosi építőiparosok szervezetének példáját követve kizárta a sztrájkoló szegedi építőmunkásokat, ezzel akarván meghátrálásra kényszeríteni őket.⁴⁰ Az építőmunkás mozgalmat a MÉMOSZ központ anyagi támogatása mellett a szegedi szociáldemokrata pártszervezet is támogatta; felhívta a szegedi munkásokat a sztrájkolókkal való szolidaritásra.⁴¹ Mindez azonban nem bizonyult elegendőnek valamennyi sztrájkoló építőmunkás kitartásának biztosítására. A kizárás főleg a csatlós munkásokat félemlítette meg. Ezt látva a sztrájk irányítói a mes-

³⁵ A taggyűlésről készült jegyzőkönyv: SZ. Á. L. Szegedi polgármesteri iratok. 1938—5441. 1. sz. Egyletek c. kigyűjtött csomó. — A városi tanács csupán 1905. október 25-i ülésén vette tudomásul a helyi csoport megalakulását és ekkor terjesztette fel a belügyminisztériumba az egylet működésének engedélyezése iránti kérelmet, amit a belügyminisztérium 1905. december 7-én meg is adott. Az 1904. augusztus 31-i taggyűlésen megválasztott helyi vezetőség tagjai ezek voltak: *Bálint Ferenc* elnök, *Kiss Ferenc* jegyző, *Ámbitus K. József* pénztárnok, *Dóczi András* és *Horváth Mátyás* ellenőrök, *Adok Pál*, *Zombori András*, *Tóth Imre*, *Sári Pál*, *Szendrei János*, *Lippai Mihály*, *Vlasits János*, *Halász Vince*, *Kálmán József*, *Kovács János*, *Király Ferenc* bizalmiak.

³⁶ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Budapest 1905. 531. old.

³⁷ Szegedi Napló 1904. augusztus 31. Építőmunkások sztrájkja Szegeden. Szegedi Friss Újság 1904. augusztus 31. Szegedi építőiparosok sztrájkja.

³⁸ A fővárosi építőmunkások kizárásáról lásd: MMTVD III. köt. Összeállította: *Erényi Tibor*, *Mucsi Ferenc*, *S. Vincze Edit*. Szikra, Budapest 1955. 236. old.

³⁹ Szegedi Napló 1904. április 28. Munkaadók Szövetsége Szegeden.

⁴⁰ MMTVD III. köt. idézett mű 238. old. Továbbá Szegedi Napló 1904. szeptember 8. Építőmunkások sztrájkja.

⁴¹ Szegedi Napló 1904. szeptember 4. Építőmunkások sztrájkja.

terekkel folytatott tárgyalásokon lemondtak csaknem valamennyi eredeti követelésről és megelégedtek 34 filléres minimális órabér elérésével.⁴² Ez kétségtelenül javulást jelentett a korábbi állapotokhoz képest és országosan nézve jó eredménynek számított, mert a magyarországi helységek legnagyobb részében ennél alacsonyabbak voltak az 1904. évi építőipari órabérek.⁴³ De a harc kimenetele megmutatta, hogy komolyabb eredmények eléréséhez további szervező munkára van szükség, növelni kell az öntudatos, szervezett építőmunkások számát. A helyi csoport ezenkívül kezdettől fogva törekedett értékes szépirodalmi és tudományos művekből álló könyvtár berendezésére, folyóiratok, újságok beszerzésére. Emellett politikai viták, szakmai felolvasások és előadások rendezésére is igyekezett gondot fordítani.⁴⁴

Evekig tartó harcok eredményeként 1903. első hónapjaiban sikerült létrehozni a szociáldemokrácia elvi alapján álló, valamennyi vas- és fémmunkás szakmát egyesítő, működését az egész országra kiterjesztő Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségét. Alapszabályait a kormány 1903. április 23-án jóváhagyta.⁴⁵ A vasmunkások 1903. április 12–13-án tartott országos közgyűlése kimondotta többek között azt, hogy a vidéki vasmunkás szakegyletek az országos szövetség helyi csoportjaivá alakulnak és május 1-től a központi vezetőség irányítása szerint működnek. Pénzvagyonuk 75%-át befizetik a központba és a tagdíjakból, beiratkozási díjakból származó bevételek 75%-át is minden hónapban beküldik.⁴⁶ A meglevő pénzvagyon 75%-ának a központba való beküldése a szegedi vasas szakegylet vezetői körében sem talált egyöntetű helyeslésre; voltak, akik úgy vélték: a beküldött pénz csak arra szolgál, hogy egyes fővárosi szaktársak a vidéki tagság pénzén élősködjének.⁴⁷ A szervezet önállóságához ragaszkodókat sikerült meggyőzni azzal, hogy ha a helyi csoport sztrájkharcot indít, a központ segíyezni fogja és így eredményesebben lehet küzdeni. Azonkívül a tag- és beiratási díjak 75%-ának beküldésével csökken a lehetősége annak, hogy a helyi csoport pénztárosa megdezsmálja a pénzt, ami korábban nem egyszer előfordult.⁴⁸ Ezekkel az érvekkel sikerült elhárítani a szegedi szakegylet országos szövetséghez való csatlakozásának útjában álló legfőbb akadályt és 1903. április 28-án a csatlakozás megtörtént.⁴⁹ A csatlakozás kimondása

⁴² Ugyanott 1904. szeptember 18. A szegedi építőmunkások sztrájkja.

⁴³ Lásd Garbai Sándor idézett cikkének az órabérek alakulására vonatkozó táblázatát. 612. old.

⁴⁴ SZ. Á. L. Szeged polgármesterének elnöki iratai. 1908–8245. sz.

⁴⁵ Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett mű 262–265. old. Ugyanitt olvashatjuk az alapszabályok elemzését is.

⁴⁶ Vas- és Fémmunkások Szaklapja. 1903. április 23. A mi országos gyűlésünk.

⁴⁷ Waltner Mihály visszaemlékezése 1963. február 1-én.

⁴⁸ Ugyanott. — Vanczák János: A magyarországi vas- és fémmunkások mozgalma c. írásában (Szocializmus 1907–1908. 609. old.) elsősorban a fővárosi vasas egyleteket említi, mint amelyek „nehezen szánták rá magukat önállóságuk föladására”. Ez azonban — mint láttuk — egyes vidéki szakegyletekre is vonatkozott.

⁴⁹ SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1904–11475. 1. sz. — A csoport helyisége 1903-ban a Valéria-téri Bartucz-féle vendéglőben volt. Szombat esténként és vasárnap délelőttönként itt tartotta összejöveteleit. V. ö: Fachblatt der Eisen- und Metallarbeiter, den 5. November 1903. A magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége szakosztályainak és helyi csoportjainak címjegyzéke.

érdekében sokat fáradozott Süssholtz Sándor, a helyi szociáldemokrata mozgalomban 1903—1904-ben igen nagy szerepet játszó vasmunkás.⁵⁰ A szövetség vezetősége által irányított erőteljes szervező munka nyomán már 1903. folyamán sok vidéki városban létrehozták a helyi csoportot, illetve elérték, hogy a meglevő szakszervezetek csatlakozzanak.⁵¹

A szegedi csoport is élénk tevékenységet kezdett. Már 1903—1904-ben megvetette az alapját a helyi szakszervezeti könyvtárak sorában jelentős helyet elfoglaló, változatos könyvanyagú könyvtárának.⁵² Tánccmulatságokat rendezett, amelyek az egyesület bevételeinek fokozását szolgálták. Az ilyen bevételek teljes egészében a csoport kezében maradtak, ezzel növelni lehetett a csoport kiadásainak fedezésére (lapelőfizetés, könyvtárfejlesztés, agitációs költségek stb.) szolgáló pénzüsszeget. Ugyanakkor arra is alkalmas volt, hogy a kulturált szórakozás révén megkedveltesse a közönyös munkásokkal a szakszervezetet. Ezért olvashatjuk a mulatságokról szóló beszámolók végén, hogy a szép anyagi siker mellett szép erkölcsi sikert is hoztak. A tagtoborzás ennél hatékonyabb eszközének bizonyult a munkások között végzett szóbeli agitáció.⁵³ A kitarító felvilágosító munka eredménye volt, hogy 1904. őszén a mozgalomtól addig teljesen távol álló kovácssegédek is „tömegesen” iratkoztak be a szervezetbe.⁵⁴ A legjobban azonban úgy lehetett a munkásokat a szervezkedés előnyeiről meggyőzni, ha a szervezet küzd a gazdasági helyzet megjavításáért és a munkások anyagi érdekeit egyéb módon is szolgálja. Az 1904. évi országos nagy sztrájkhullám során Szegeden is a korábbi éveknél több sztrájk bontakozott ki. A vasas helyi csoport ebben az évben két mozgalmat kezdeményezett. A Kónya-féle lakatosüzem munkásainak február eleji sztrájkja főleg a sztrájk törők miatt — akiknek munkáját a szervezetek nem tudták megakadályozni — elbukott.⁵⁵ A másik jelentős vasmunkás mozgalom a bádgos és vízvezetékszerelőknek az egységes műhelyrend és kollektív szerződés biztosítására irányuló akciója volt 1904. októberében. A munkások 5 tagú bizottsága, amely megállapította a munkafeltételeket, tárgyalások útján elfogadtatta azokat a mesterek zömével. Ez a mozgalom a 10 órás munkaidőt, május 1 munkásünnepként való elismerését és a természetbeni fizetés megszüntetését eredményezte.⁵⁶ A mestereket e jelentős engedményekre a munkások sztrájkba lépésétől való félelem készítette. A szakszervezet központja ugyanis a mozgalom ide-

⁵⁰ Süssholtz Sándort, mint a vas- és fémmunkás mozgalom, valamint a szociáldemokrata mozgalom „derék, harcos katonáját” méltatja 1911-ben, New Yorkban bekövetkezett halála alkalmával a Vas- és Fémmunkások Lapja 1911. szeptember 7-i száma.

⁵¹ P. I. Arch. V. Sz. 1919/34. Kimutatás a helyi csoportok alakulási idejéről.

⁵² Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1903. augusztus 20. Szövetségi ügyek. Valamint 1904. május 19. Szövetségi ügyek. — A szervezet a központtól 50.— K. kölcsönt kapott könyvtár létesítésére. A vasas csoport könyvtárának 1918 előtti fejlettségére: Agócsi János nyugdíjas vasmunkás visszaemlékezése 1963. január 24-én.

⁵³ A szervezet 1903—1904-ben több nyilvános vas- és fémmunkás gyűlést tartott. Pl. 1904. október 9-én, amikor a vas- és fémmunkások helyzete, valamint a szervezkedés és sajtó problémáit ismertették. Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1904. október 6. Szakosztályok közleményei. A szegedi vas- és fémmunkások.

⁵⁴ Ugyanott 1904. november 3. Szemle. A szegedi kovácsok ébrednek.

⁵⁵ Ugyanott 1904. március 3. Sztrájkügyek. Szeged.

⁵⁶ Ugyanott 1904. november 17. Sztrájkügyek. Szegeden...

jére zárlat alá helyezte Szegedet.⁵⁷ Emiatt a mesterek egy esetleges sztrájk esetén nem tudtak volna elegendő munkást szerezni még vidékről sem. Így a sztrájk — az akkor élénk gazdasági élet idején — súlyos veszteségeket okozott volna nekik.

A szegedi helyi csoport tevékenysége 1904-ben — éppúgy, mint a legtöbb vidéki csoporté — az előző évinél jelentősebb volt. Az eddig elmondottakon kívül a pénztári forgalomra vonatkozó kimutatások is ezt igazolják. 1903. május 1. és december 31. között a csoport bevétele 226,28 K. volt, 1904. január 1. és december 31. között már 1706,62 K.⁵⁸ A növekedés akkor is igen nagy, ha figyelembe vesszük, hogy az 1903. évi kimutatás csak $\frac{2}{3}$ évi működésről számol be. A bevételek legnagyobb része a tagok heti befizetéseiből származott: 1904-ben a szövetség összebevételének 69 $\frac{0}{10}$ -a, néhány kivételtől eltekintve a helyi csoportok bevételeiben is ez a tétel adja a legtöbbet. Szegeden pl. 76 $\frac{0}{10}$ -át, 1307,10 K-t. Mellette még jelentősebb tétel a beiratási díj, a szövetség összebevételének 6 $\frac{4}{10}$ -a, a szegedi csoport bevételének 9 $\frac{4}{10}$ -a. A többi bevétel egyéb forrásokból eredt. Ha a beiratási díjakból és a heti járulékokból eredő összeg arányát vizsgáljuk, akkor következtethetünk a taghullámozás mértékére. Minél nagyobb a két összeg hányadosa, a taglétszám annál állandóbb, a taghullámozás annál kisebb. A szövetség egészének tagfluktuációja — a vezetőség megállapítása szerint — nagyfokú volt.⁵⁹ A mutatószám — az előbbi művelet alapján — 6. A legerősebb vidéki csoportnál, a pozsonyinál 10, Szegeden 7,6, Debrecenben 8,3, Temesvárott 5,7 stb. Eszerint a szegedi vasas tagság 1904-ben állandóbb volt, a beiratkozottak közül kevesebben maradtak ki, mint országos átlagban, de a hullámozás mégis nagyobbfokú, mint pl. Pozsonyban, vagy Debrecenben. A szegedi csoport közepes helyét a vidéki szervezetek sorában nemcsak az összevétel középserű összege, hanem ebből következően az egyes kiadási tételekre fordított szerény összegek is bizonyítják. A pénzkészlet 1904. évi felhasználásának területeit, összehasonlítva néhány más várossal és a Szövetség egészével, a következő oldalon levő összeállítás mutatja.

A szegedi csoport bevételei között csak kevés olyan szerepelt, amelynek 75 $\frac{0}{10}$ -át nem kellett beküldeni. Emiatt Szeged az összebevételének nagyobb százalékáról volt kénytelen lemondani, mint a Szövetség csoport és szakosztály átlaga. Eszerint a helyi vezetés ekkor még nem fordított elég gondot a saját kezelésben maradó pénz gyarapítására. Az országos átlagot és a jelentősebb vidéki csoportokat is meghaladó mértékben szerzett be könyveket és egyéb leltári tárgyakat. Hírlap előfizetésre és agitációra is többet fordított az országos átlagnál, de elhanyagolta a tagok oktatását. 1904-ben már munkanélküli és utassegélyt is adott. A csoport fejlődését

⁵⁷ Ugyanott 1904. október 6. Sztrájkügyek. A szegedi szerelő és bádigos munkások...

⁵⁸ Az 1903-ra vonatkozó adat: Fachblatt der Eisen und Metallarbeiter. Den 4. Februar. 1904. A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének pénztári kimutatása 1903. május 1-től december 31-ig. — Az 1904. évi adat: Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1905. április 6. A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége szakosztályainak és helyi csoportjainak pénztári forgalma 1904. január 1-től 1904. december 31-ig. — A helyi csoport 1904. évi működésével kapcsolatos további megállapítások ennek a táblázatnak az adatain alapulnak.

⁵⁹ Ugyanott 1904. június 2. Közgyűlésünk.

**Néhány vasmunkás helyi csoport és a Szövetség kiadása
1904 január 1 és december 31 között. (Koronában)**

| Csoport | | Központ- nak küldve | Munka- nélküli segély | Utas- segély | Jogvé- delem | Kezelési költség | Oktatás | Agitáció | Hírlap előfizetés | Leltár és könyvtár | Külön- félék | Mulat- ságok | Rend- kívüli segély | Előleg vissza- térítés | Összesen | Pénztári állomány 1904 dec. 31. |
|-------------------------|-------------------------|---------------------------|-----------------------------|-----------------|-----------------|---------------------|---------|----------|----------------------|--------------------------|-----------------|-----------------|---------------------------|------------------------------|-----------|--|
| Szeged | Összeg | 893,11 | 144,— | 109,18 | — | 65,77 | — | 35,— | 34,12 | 191,21 | 74,30 | — | 8,60 | 52,— | 1607,33 | 99,29 |
| | Az összkia- adás %-a | 55,5 % | 8,9 % | 6,7 % | — | 4 % | — | 2,1 % | 2,1 % | 11,8 % | 4,6 % | — | 0,5 % | 3,2 % | | |
| Pozsony | Összeg | 2492,01 | 558,74 | 434,57 | 14,— | 113,74 | 54,— | 156,30 | 87,92 | 242,53 | 238,40 | 20,— | 97,40 | — | 4506,91 | 724,84 |
| | Az összkia- adás %-a | 55,3 % | 12,4 % | 9,6 % | 0,3 % | 2,5 % | 1,2 % | 3,4 % | 1,9 % | 5,4 % | 5,2 % | 0,4 % | 2,1 % | — | | |
| Debrecen | Összeg | 359,25 | 90,— | 94,44 | — | 93,73 | 7,20 | 4,50 | 24,46 | 145,66 | 122,54 | 28,84 | 4,— | 25,— | 1779,62 | 68,37 |
| | Az összkia- adás %-a | 20,2 % | 5 % | 5,3 % | — | 5,3 % | 0,3 % | 0,2 % | 1,3 % | 8 % | 6,8 % | 1,5 % | 0,2 % | 1,4 % | | |
| Temesvár | Összeg | 554,77 | 187,— | 59,76 | — | 51,08 | 3,— | 78,53 | — | 25,60 | 23,73 | 40,82 | 31,— | — | 1058,49 | 106,42 |
| | Az összkia- adás %-a | 52,4 % | 17,6 % | 5,6 % | — | 4,8 % | 0,2 % | 7,4 % | — | 2,4 % | 2,2 % | 3,8 % | 2,9 % | — | | |
| A szövetség összesen | Összeg | 64153,12 | 31154,— | 2102,71 | 117,74 | 5901,46 | 2200,22 | 2405,48 | 1174,02 | 11078,87 | 12309,05 | 4112,74 | 1840,46 | 1819,12 | 148004,92 | 7247,85 |
| | Az összkia- adás %-a | 43,3 % | 21,4 % | 1,4 % | 0,08 % | 3,9 % | 1,4 % | 1,6 % | 0,7 % | 7,4 % | 8,3 % | 2,7 % | 1,2 % | 1,2 % | | |

Megjegyzés: Az itt felsorolt helyi csoportok közül „házbér” címen csupán Debrecennek volt kiadása (180.— K). A Szövetség összkiadásából 7635,93 K esett házbérré.

a taglétszám alakulása is mutatja. 1903. december 31-én 74 jogos tagja volt.⁶⁰ Az 1904. évi beiratkozások számát alapulvéve és figyelemmel arra, hogy a szegedi taghullámszám közepes volt, az 1904. december végi taglétszámot mintegy 110 főre becsülhetjük.⁶¹ Eszerint 1904 végén a kb. 800 főnyi szegedi vasmunkás 13%-a tömörült a szakszervezetben, ami jobb a 6%-os országos átlagnál, de elmarad a fővárosi vasmunkásság 20%-os szervezettségétől.⁶²

A szegedi helyi csoport fejlődését szemléltető adatoknál látnunk kell, hogy a szervezet taglétszáma, bevételek, agitációs, szervező és nevelő munka terén elmaradt több vidéki város vasmunkás helyi csoportjától, ami természetes következménye annak, hogy Szeged nem volt vasipari központ. A szövetség fővárosi szakosztályainak 1904. évi taglétszámgyarapodása — amint Erényi Tibor megállapította — főként nagyipari munkások beáramlása útján ment végbe.⁶³ Szegeden — a korábban elmondottak tanúságai szerint — az új tagok legnagyobb része a kis- és középzemű munkások (bádogos, kovács, lakatossegédek) közül került ki. Ez a körülmény pedig megkönnyítette — a tagoknak egészen 1909-ig díjmentesen adott szaklap útján is terjesztett — reformista nézetek meggyökeresedését.

A századfordulót követő években az építőmunkás és vasmunkás szövetség mellett megalakult a harmadik nagyföntosságú országos szakszervezeti szövetség, a f a m u n k á s o k é is. A belügyminisztériummal évekig tartó harc után 1904. májusában jóváhagyták a Famunkások Országos Szövetségének alapszabályait. A már korábban megválasztott országos szervező bizottság irányításával megkezdődött a szövetség helyi csoportjainak kiépítése. A szegedi asztalossegédek szakegylete, amely 1903-ban és 1904 tavaszán már több, részleges eredményt hozó sztrájkmozgalmat vezetett, rövidesen csatlakozott az országos szövetséghez.⁶⁴ Ebben az írásunkban nem térhetünk ki e kérdések vizsgálatára.

A szegedi nyomdászok szervezete, mint az országos szakszervezet része, folytatta a századfordulót követő években is azt a tevékenységet, amely már az 1890-es években jellemezte. A szervezet fejlődésére, az általa irányított 1903. évi győzelmes nyomdászsztrájk eseményeire, segélyző és kulturális tevékenységére vonatkozó adatok ismertetésétől ezúttal sajnos el kell tekintenünk.

Az 1905-öt megelőző években sajátos helyi szakszervezeti csoport volt Szegeden a könyvkötő munkásoké. 1897-ben alakult meg a fő-

⁶⁰ SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1904–11475. 1. sz.

⁶¹ Vanczák János idézett cikkének 611. oldalán levő adatok szerint a Szövetségbe 1904-ben beiratkoztak 36,7%-a maradt benn az év végéig. Ennek alapul vételével az országos átlagnál kisebb fokú szegedi taghullámszámra vonatkozó, említett mutatószám alapján a beiratkozottaknak feltehetően 46,4%-a maradhatott tag, vagyis a 170-ből 79. Ehhez hozzáadjuk az 1903. végi 74 tag 46,4%-át (34) akkor 113 tagot kapunk.

⁶² Az országos és a budapesti szervezettségi arányt Vanczák János idézett cikkének és Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867–1904. idézett művének 279. old. adatai alapján számítottuk ki.

⁶³ Ugyanott 279. old.

⁶⁴ Famunkások Szaklapja 1905. július 1. Évforduló. — Varró Kálmán nyugdíjas asztalosmunkás visszaemlékezése 1963. január 24-én.

városi könyvkötő szakegylet kezdeményezésére az országos szakszervezet. A századfordulón jóváhagyták alapszabályát.⁶⁵ A szegedi szakegylet még 1900. február 18-i rendkívüli közgyűlésén — az országos alapszabály miniszteri jóváhagyása előtt — kimondotta az országos szervezethez való csatlakozást. A helyi csoportnak akkor 18 tagja volt.⁶⁶ A vidéki könyvkötőegyletek közül Szeged csatlakozott legelőször az országos szervezethez. Mindez annak következménye, hogy a szegedi egylet már az 1890-es évek végétől kapcsolatot tartott fenn a fővárosi szakegylettel és hamarabb felismerte az országos egyesülés fontosságát, mint más vidéki városok. A szegedi helyi csoport — más szakmák helyi csoportjaitól eltérően — saját alapszabályok szerint tevékenykedett. A vasas, a MÉMOSZ stb. helyi csoport az országos szövetség alapszabályai szerint működött, míg a könyvkötők olyan alapszabály szerint, amely az országos szakszervezet és az 1895. évi szegedi szakegyleti alapszabály főbb pontjainak egyesítésével jött létre. Ezt az alapszabályt az az 1901. március 22-i közgyűlés fogadta el, amint a belügyminisztérium 1902. április 4-én hagyott jóvá.⁶⁷ Eszerint az egylet neve: Szegedi könyvkötő segédek és munkásnők önképző, munkanélküli és átutazók segélyezési köre. Már a cím is kifejezésre juttatja a változást 1895-höz képest: a nőmunkásokat is szervezni kívánja s munkanélküli segélyt is folyósít (természetesen csak az önhibájukon kívüli munkanélkülieknek). A munkanélküli- és az utassegély ugyanannyi, mint amennyit az országos szakszervezeti alapszabály megállapít (évi 8 K munkanélküli, és alkalmanként 1 K utassegély). Az 1895-ös alapszabályból megőrizte többek között a heti járulékok beszédésére vonatkozó tételt, amely ezt a műhelyfőnökökre bízta. Ezen keresztül lehetővé tette a polgári befolyás érvényesülését. A könyvkötő helyi csoport tehát 1905 előtt — véleményünk szerint — sajátos átmenet volt a helyi jellegű, központtal kapcsolatban nem álló, polgári befolyást mutató, főként önképzéssel foglalkozó egylet és az országos szociáldemokrata szakszervezetek helyi csoportjai között.

Az 1890-es évek első felében Szegeden a szakegyleti mozgalomban jelentős szerepet játszó cipészegylet a századfordulót követő években sem tudott kiemelkedni a stagnálásból.⁶⁸ Az országos cipész szakszervezet megteremtésére irányuló törekvés 1903 tavaszán sikerre vezetett: jóváhagyták az országos szakegylet alapszabályait.⁶⁹ A központi vezetőség 1903—1904-ben minden erőfeszítéssel új vidéki szervezetek létrehozására és a meglevő vidéki szakegyletek csatlakoztatására fordított.⁷⁰ A szegedi szakegylet azonban a századfordulótól 1903-ig szembenállt a fővárosi cipész-

⁶⁵ *Buchinger Manó*: A magyarországi könyvkötőmunkások szervezkedésének története. Budapest 1927. 167, 170. old.

⁶⁶ A csatlakozást kimondó közgyűlés jegyzőkönyve közölve ugyanott 244. old.

⁶⁷ Az alapszabály megtalálható: SZ. A. L. Szeged tanácsa iratai 1901—13773.

1. sz.

⁶⁸ A Cipész 1903. július 16. Szemle. Szegedi levelezőnk...

⁶⁹ Ugyanott 1903. június 1. Országos egyesületünk.

⁷⁰ Ugyanott 1903. augusztus 1. Alakuló közgyűléseink. Továbbá: P. I. Arch. Börsz. 14. A magyarországi cipész és csizmadia munkások és munkásnők szakegylete választmányi üléseinek jegyzőkönyvei 1904. — Az 1904. évi választmányi ülések legfőbb témája az, hogy a vidéki helyi csoportok alakuló ülésére a központi választmány szónokokat küldjön.

mozgalommal, mert az a Mezőfi-féle, már létrejöttekor is opportunistá, a nemzetközi szociáldemokrácia elveitől eltávolodó irányzatot támogatta. A szegedi szakegylet pedig — helyesen — a szociáldemokrata párt elvei mellett foglalt állást. Az 1903. augusztus 30-án tartott gyűlésen elfogadott határozat elítélte „a pesti szakegylet működését” és „a nemzetközi ferradalmi szociáldemokrata párt” mellett foglalt állást.⁷¹

Az országos szakegylethez való közeledés csak 1903. őszén kezdődött meg, miután szeptemberben a fővárosi cipészegylet kimondotta semlegességét, decemberben pedig a szociáldemokrata párthoz való csatlakozását.⁷² 1903. november 22-én maga Farkas István, az országos egylet elnöke tartott Szegeden „szakgyűlést”, amelyen főképpen azt magyarázta, hogy az országos szervezethez való csatlakozás megkönnyíti a munkások számára a helyzetük javításáért, a sitz-rendszer eltörléséért folytatott cél tudatos és eredményes harcot.⁷³ Az országos szakszervezetbe való beolvadás azonban — ezideig még pontosan fel nem derített okokból — 1904-ben sem történt meg, noha Heckmann István elnök és más vezetőségi tagok is az önállóság felszámolása mellett foglaltak állást. Az országos szervezet 1904. április 3—4-én tartott évi közgyűlésén Szeged azt az indítványt terjesztette elő, hogy amíg be nem olvad a szakszervezetbe, az országos és a szegedi egylet utassegély és közvetítés terén kölcsönösen járjanak el. A javaslatot a közgyűlés elfogadta.⁷⁴ Mindez annak jele volt, hogy az együttműködés készsége mind az országos, mind a szegedi egylet részéről megvan és a fejlődés törvényszerűsége fokozatosan érvényesül.⁷⁵ A szegedi szakegylet 1903—1904-ben nagy gondot fordított a taglétszám növelésére, ami — más szakmai csoportokhoz hasonlóan — a jó gazdasági konjunktúra talaján sikeres volt. 1902. december 31-én csak 46, egy évvel később már 99, 1904. június 30-án pedig már 210 jogos tagja volt.⁷⁶ Másfél év alatt tehát 356 %-os tagszaporulat, ami különösen 1904 első felében volt ugrásszerű. Az említett adatok alapján valamennyi szegedi szocialista szakmai szervezet közül a cipészegylet tagsága növekedett a leggyorsabb ütemben. Az ugrásszerű fejlődésnek a szakegylet vezetői által végzett szívós és kitartó agitációs munka mellett az is oka volt, hogy 1904. márciusában sztrájkharcot szerveztek. Március 20 és 25 között 6 cipésműhely 62 munkása sztrájkba lépett.⁷⁷ A harcot a szakegylet sztrájkbizottsága irányította és levélben kérte a szaklapot, hogy hirdesse ki a zárlatot Szegedre. A sztrájk — amelynek követeléseiről nem találunk pontos adatokat — győzelemmel végződött.⁷⁸ Feltehető, hogy a kö-

⁷¹ Népszava 1903. szeptember 15. Gyűlési tudósítás. Szeged.

⁷² A Cipész 1904. január 1. Pártálláspontunk.

⁷³ Ugyanott 1903. december 1. Gyűlési tudósítás.

⁷⁴ P. I. Arch. Bórsz. 14.

⁷⁵ A csatlakozás azonban csak az 1906. január 21-i közgyűlésen történt meg. A helyi csoport ekkor választott első vezetősége: *Heckmann István* elnök, *Pestolics István* másodelnök, *Cselik János* jegyző, *Abrahám Mátyás* pénztárnok, továbbá 2 ellenőr és 8 választmányi tag. A Cipész 1906. február 1. Jegyzőkönyvek. Szeged.

⁷⁶ *Jászai S(amu):* A magyar szakszervezetek története idézett mű 109. old. és Szakszervezeti Értesítő 1904. november. Munkás szakszervezetek tagforgalma.

⁷⁷ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. idézett mű 530. old.

⁷⁸ A Cipész 1904. április 1. Tőke és munka. Szeged.

vetelések között — az 1903—1904-ben kitört fővárosi és vidéki cipész-sztrájkokhoz hasonlóan — a sitz-munka eltörlése is szerepelt. Egy-egy győzelmes sztrájk minden szakmában, így a cipészeknél is, új tagokat vonzott a szervezetbe.⁷⁹

A századfordulótól 1904 végéig terjedő idő szakmai fejlődését az is jelezte, hogy néhány új szakegylet alakult Szegeden. 1901. október 2-án jött létre a Szeged város és vidéke sütőmunkások szak- és temetkezési egylete,⁸⁰ 1904. február 21-én pedig a Szegedi hajóács iparossegédek önképző egylete.⁸¹ Mindkettő szociáldemokrata alapon állott és különösen az előbbi elsőrendű feladatának tekintette a tagok gazdasági helyzetének megjavítását. Nem tudunk arról, hogy 1904. végéig bármelyik is csatlakozott volna a szakma országos szervezetéhez. Iparimunkás szervezet volt végül az 1901. november 14-én keletkezett A szegedi borbély és fodrászsegédek önképző egylete, amely azonban a jelek szerint ekkor még polgári vezetés alatt álló, kizárólagosan önképzést szolgáló egylet volt.⁸²

A szegedi ipari munkásság szakmai szervezeteinek fejlődését a századfordulót követő években jól érzékelteti a taglétszám alakulása. 1903. végén 5 szakszervezeti helyi csoport működött. A könyvkötők (24 tag), a könyvnyomdászok (122 tag), az építőmunkások (130 tag), a szabómunkások (32 tag), valamint a vas- és fémmunkások (74 tag) szervezete. E helyi csoportokban az év végén összesen 382 jogos tag volt. Nem tartozott országos szakszervezethez 3 szakegylet: az asztalossegédeké (124 tag), a cipész- és csizmadiamunkásoké (99 tag) és a sütőmunkásoké (25 tag), összesen 248 taggal.⁸³ 1903 végén tehát összesen 630 munkás tömörült szocialista szakmai szervezetben, vagyis a szegedi ipari munkások (az 1900. évi, 5585 főt kitevő létszámát alapul véve) 11,2%-a. 1904. végén az országos, ipari munkás szakszervezetek helyi csoportjainak száma — az asztalossegédek famunkás szövetséghez való csatlakozásával — 6-ra emelkedett, az önálló szervezetek száma pedig — a hajóácssegédek egyletének megalakulása folytán változatlan (3) maradt. Ekkor a 9 szociáldemokrata ipari munkás szervezet kb. 1000 tagot (ebből szakszervezeti helyi csoportban mintegy 730, önálló egyletben mintegy 270) tömörített, vagyis egy év alatt a taglétszám hozzávetőlegesen 60%-al növekedett. Természetesen a város munkáslétszáma is nőtt. 1904. végén kb. 7000 főre tehetjük az ipari munkások létszámát.⁸⁴ Ennek figyelembe

⁷⁹ Ugyanott 1902. március 1. Árszabályunk.

⁸⁰ Alapszabályait lásd: SZ. Á. L. Különböző egyesületek alapszabályai 1901—1910. c. kigyűjtött tanácsi iratcsomóban.

⁸¹ Alapszabályait lásd ugyanott. Megalakulásáról a Népszava 1904. február 27-i számának Szakmozgalom c. rovata tudósít.

⁸² Alapszabályait lásd: SZ. Á. L. Különböző egyesületek alapszabályai 1901—1910. c. kigyűjtött tanácsi iratcsomóban.

⁸³ Adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy a festőmunkások önképző egylete 1903—1904-ben szocialista alapon állott-e vagy sem.

⁸⁴ A becslésnél *Erényi Tibor* számítási elvét követtük (A magyarországi szakszervezeti mozgalom 1867—1904. idézett mű 388. old.), figyelembe véve, hogy 1910-ben — a népszámlálási statisztika alapján — 9664 ipari munkás volt Szegeden.

vételével tehát az év végén a város ipari munkásságának mintegy 14⁰/₀-a szocialista szakmai szervezet tagja volt. Ez az arány jóval kedvezőbb az országosnál, amely ekkor 6⁰/₀ körül mozgott, de messze elmaradt a budapestitől, ahol a munkásoknak kb. 30⁰/₀-a volt szervezett. A szocialista szakmai szervezetekben tömörült szegedi ipari munkásoknak 1903 végén 60, 1904 végén már 73⁰/₀-a országos szakszervezethez tartozott. Ezek az adatok a szocialista szervezkedés nagyarányú előrehaladását mutatják, különösen 1904 folyamán. Az országos szakszervezeti központok által irányított tervszerű, erőteljes tagszerzőmunka Szegeden is szép eredményeket hozott. A budapesti szakmai központok segítségével 1890 után jöttek létre a szocialista szakmai szervezetek, számuk 1904-ig 1-ről 9-re azaz 800⁰/₀-al nőtt, messze felülmúlva a burzsoázia gazdasági, politikai, kulturális, sport és jótékonyági egyleteinek gyarapodását, amely 1890 és 1903. közt 35-ről 94-re, 168⁰/₀-al nőtt.⁸⁵ A szociáldemokrata egyletek alakulása és ezek taglétszámgyarapodása azt jelenti, hogy részben a közönyös, semmiféle szervezethez korábban nem tartozó munkások, részben a polgári befolyás alatt álló szervezetek tagjainak köréből sikerült mind többet a szakegyletbe illetve a helyi csoportba bevonni. Így természetes, hogy az 1890 előtt Szegeden oly befolyásos, burzsoá vezetés alatti munkás-egyletek — bár számuk 1904 végére 1890-hez képest eggyel nőtt (összesen 5 ilyen működött) — szerepük egyre jelentéktelenebbé zsugorodott és közülük több (pl. az iparos ifjak önképző egylete, a kőműves és ács iparossegédek egylete) felbomlóban volt.⁸⁶

A szegedi szakegyleti vezetők különösen 1903—1904-ben igyekeztek eleget tenni az 1900-as szociáldemokrata pártkongresszus ama határozatának, hogy a szakegyleti tagok a pártmozgalomban is tevékenykedjenek. Ezen a téren is jó példával igyekeztek előljárni. A politikai kérdéseket tárgyaló szociáldemokrata munkásgyűlések kezdeményezője, előadója rendszerint valamelyik szakegylet vagy helyi csoport vezetője volt. A szegedi szociáldemokrata pártszervezet újjáalakítását 1903. június 28-án kimondó munkásgyűlésen a vasas csoport egyik vezetője, Süss-holtz Sándor beszélt a helyi pártszervezet fontosságáról, ismertette a párt elveit és politikáját.⁸⁷ A pártszervezet elnöke, Ábrahám Mátyás pedig a szabók szakszervezete helyi csoportjának is elnöke. Ábrahám 1903. őszén, 1904-ben sok helyi szociáldemokrata gyűlés vezetője volt és politikai tevékenysége miatt a hatóságok nem egyszer elfogták, hosszabb-rövidebb időre fogva tartották. A politikai népgyűléseken, tüntető felvonulásokon, május elsejei tüntetéseken elsősorban a szakegyletekbe szervezett munkások vettek részt. Nem feladatunk e helyen, hogy részletesen ismertessük a pártszervezet tevékenységét és elsoroljuk az eddigiek igazolására szolgáló példákat. Csak annyit említünk meg, hogy a párt 1902, 1903 és 1904 évi kongresszusán ismételten sürgetett megyei pártszervezetek sorában a csongrád megyei szervezet 1904. december

⁸⁵ A polgári egyletek számát a kereskedelemügyi miniszter rendeletére készít, az 1903. december 31-i állapotot feltüntető kimutatás alapján állapítottuk meg. SZ. Á. L. Szeged tanácsa iratai 1904—11475. 1. sz.

⁸⁶ SZ. Á. L. Szeged polgármesterének elnöki iratai. 1905—3580. 1. sz.

⁸⁷ Népszava 1903. július 4. Gyűlési tudósítás. A szegedi... Alföldi Munkáslap 1903. július 3. Hát Szegeden hogy állunk?

25—26-i alakuló gyűlésének kezdeményezői és a megválasztott vezetőség több tagja is szegedi szakszervezeti vezető volt.⁸⁸

A szegedi pártszervezet az 1904. évi szociáldemokrata pártkongresszuson indítványozta, hogy „... minden városban, ahol több szakegyesület van, szakszervezeti bizottság létesíttessék, melynek hivatása a munkások szolidaritását fejleszteni és a szervezetlen szakmákat szervezni.”⁸⁹ A Szakszervezeti Tanács 1904. szeptemberében megindult közlönye, a Szakszervezeti Értesítő már első számában részletesebben, 7 pontba foglalta a helyi szakszervezetek vezetőségei által választott szakszervezeti bizottságok feladatait. Rövidesen pedig hírt adott arról, hogy Szegeden megalakult a szakszervezeti bizottság.⁹⁰ Ezzel létrejött a helyi szakszervezeti mozgalom összefogására, irányítására szolgáló, a mozgalom egységét bizonyító szerv. Összetétele biztosíték volt arra, amit az 1904. decemberi, III. szakszervezeti kongresszus a helyi szakszervezeti bizottságok működési elveivel kapcsolatban kiemelt, hogy a szakszervezeti és szociáldemokrata mozgalom párhuzamosan haladjon előre s a szakszervezetek neveljék tagjaikat szociáldemokratákká.⁹¹

A századfordulótól 1904. végéig terjedő időben a szegedi szocialista szakmai mozgalomban a fejlődés nagyarányú meggyorsulása, a korábban már meglevő, de országos szervezethez nem tartozó szakegyesületek legnagyobb részének országos szakszervezethez való csatlakozása, néhány új szakegyesület alakulása volt a legszembeötlőbb jellemvonás. A csatlakozások minden esetben a helyi csoport tevékenységének javulását, kiszélesedését hozták. A taggyűlések, közgyűlések, vezetőségi ülések rendszeresebbé váltak, a központ irányítása szerint az alapszabályok által megengedett tevékenységi kört igyekeztek kiaknázni. Amint a vasasok példája igazolta, ugrásszerű fejlődés következett be ahhoz az időszakhoz képest, amikor a helyi vasas szervezet még szakegyesületi életét élte. A színvonalemelkedés azonban abban is kifejezésre jutott, hogy a szervezetek sok eredményes, vagy legalább részeredményt hozó sztrájkharcot vezettek, javították a szegedi munkások helyzetét, nemegyszer kollektív szerződést harcolva ki. A döntő jellemvonás azonban az, hogy ezekben az években már a szociáldemokrata országos szakszervezeti mozgalom részévé, harci szervezetekké váltak. A szegedi helyi csoportok 1905 előtti tevékenységének áttekintése arról tanúskodik, hogy igyekeztek már akkor a munkások egyesülésének, összetartozandóságának a gondolatát elterjeszteni és a munkások tudatából kiírtani a „Mindenki magának!” jelszót s helyébe a „Mindnyájan egyért, egy mindnyájáért!” jelszót állítani.⁹²

⁸⁸ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. idézett mű 217. old.

⁸⁹ Ugyanott 143. old. — A kongresszus az indítványt a pártvezetőség elé utalta.

⁹⁰ Szakszervezeti Értesítő 1904. november. Értesítések. A szegedi szakszervezeti bizottság... A bizottság elnöke *Süsssholtz Sándor* (vasmunkás), jegyzője *Schwartzberg Ferenc* (famunkás), pénztárosa *Gaál István* (nyomdász), ellenőrök *Kurucz István* (szabó) és *Stettner Lajos* (órás). Titkára *Révész Sándor* (magántisztviselő). Valamennyien a helyi szociáldemokrata pártmozgalom zászlóvivői is voltak.

⁹¹ Ugyanott. 1905. január. Kongresszus után. Továbbá 1905. szeptember. A vidéki mozgalom.

⁹² Építőmunkás 1903. július 1. A szakegyesületek célja és feladata.

Az öntudatra nevelés alapvető feladat volt, mert tagjaiknak tekintélyes része ekkor még távol állt a szociáldemokrata munkás öntudattól. Az 1903—1904. évi sztrájkharcok idején pl. a szervezett vasasok között is akadtak sztrájktrörök.⁹³ Szegedre is vonatkozott tehát a Szakszervezeti Értesítő megállapítása: ezekben az években a taglétszám emelkedésével nem állott arányban a szervezett munkások osztályöntudatának növekedése.⁹⁴ Ez természetes jelenség volt.

A szakmai szervezetek igyekeztek megismertetni a szociáldemokrácia elveit, a marxizmus alapvető tanításait. A munkások szocialista nevelése 1900—1904 között a korábbinál már sokkal céltudatosabban és eredményesebben folyt. A szervezetek a szociáldemokrata párt politikai gyakorlatának megfelelően főleg azoknak a reformoknak a kivívására neveltek és szervezetek, amelyek a fennálló rend keretein belül is elérhetők. Kétségtelen azonban, hogy már ekkor bizonyos fokú szocialista tudatot is bevitték a munkásság soraiba, ami tevékenységük pozitív vonása. A munkások egymás közötti konkurrenciájának megszüntetését azonban csupán gazdasági szempontból sürgették, nem helyezve súlyt annak politikai lényegére.⁹⁵ A tőke elleni gazdasági és a fennálló viszonyok elleni politikai harcot reformista álláspontból vezették. A központosítás, a helyi szakegységek országos szakszervezetekbe való bekapcsolása ennek a szemléletmódnak fokozott térhódításával járt együtt. Az országos szakszervezeti vezetők nemcsak a szakmai és a politikai mozgalom alapjának szélesítése érdekében központosítottak, hanem azért, hogy a szükségképpen megélénkülő vidéki mozgalmat vezetésük, ellenőrzésük alatt tartsák. Ez az ellenőrzés olyan nagymérvű volt, hogy a helyi csoportok kezdeményező készségét, gazdasági, agitációs és politikai lehetőségeit a minimálisra szorította. Mindezek ellenére az 1900—1904 közötti szakszervezeti fejlődés Szegeden is a munkásmozgalom kibontakozásának elősegítője volt. Szervezetileg előkészítette a munkásokat az 1905—1906. évi nagy harcokra és lerakta az alapjait azoknak a helyi szakszervezeti csoportoknak, amelyek 1905 után valóban iskolái, nevelői, anyagi segítői, támogatói voltak a munkásoknak.

⁹³ Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1904. május 5. Szakosztályok közleményei. A szegedi vas- és fémmunkások helyi csoportja...

⁹⁴ Szakszervezeti Értesítő 1904. október. Erősítsük szervezeteinket! — Természetesen a szaklapokban is több ilyen utalást találhatunk. Pl. Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1904. szeptember 1. „Tanulni és tanítani!”

⁹⁵ Építőmunkás 1903. július 1. A szakegységek célja és feladata.

QUELQUES PROBLÈMES DE L'ORGANISATION PROFESSIONNELLE DES OUVRIERS INDUSTRIELS AVANT 1905.

Le devoir primordial du mouvement ouvrier à Szeged — comme partout — fut, au cours de la deuxième moitié du XIX^e siècle, de rompre avec la bourgeoisie de point vue idéologique et d'organisation à la fois. Il fallait créer, à Szeged aussi, les organisations socialistes par lesquelles on pourrait préparer les ouvriers à la lutte économique et politique contre les capitalistes. Le travail fait aux fins de résoudre ces problèmes se développe — nécessairement — à l'exemple et par l'aide active du mouvement plus évolué de Budapest.

La formation du Parti Sociale Démocrate (1890) et le mouvement d'organisation professionnelle-prenant un essor sous la direction du Parti-portèrent des fruits remarquables pendant les années de 1890 à Szeged aussi.

Ici, avant 1890 il n'y avait qu'une organisation professionnelle qui se transformerait de la fin des années de 1880 en une organisation qui défendrait les intérêts matériels de ses adhérents.

Mais pendant les années de 1890 les organisations professionnelles des différentes spécialités de la capitale hongroise surtout par leurs revues syndicalistes et par leurs congrès nationaux fixèrent la direction principale du travail d'organisation régionale. Suivant ces principes, les menuisiers, les cordonniers, les tailleurs, les ouvriers de l'industrie des métaux puis, ceux des usines les plus importantes, notamment les ouvriers de la grande industrie chanvrière, linière fondèrent leurs organisations professionnelles démocrates.

Les associations professionnelles des années de 1890 à Szeged — tâchèrent de défendre les intérêts économiques, de faciliter l'éducation générale, technique et politique de leurs adhérents et d'aider leur instruction social-démocrate.

A partir du tournant du siècle jusqu'à la fin de 1904, les syndicats à l'échelle nationale se fondèrent dans le pays.

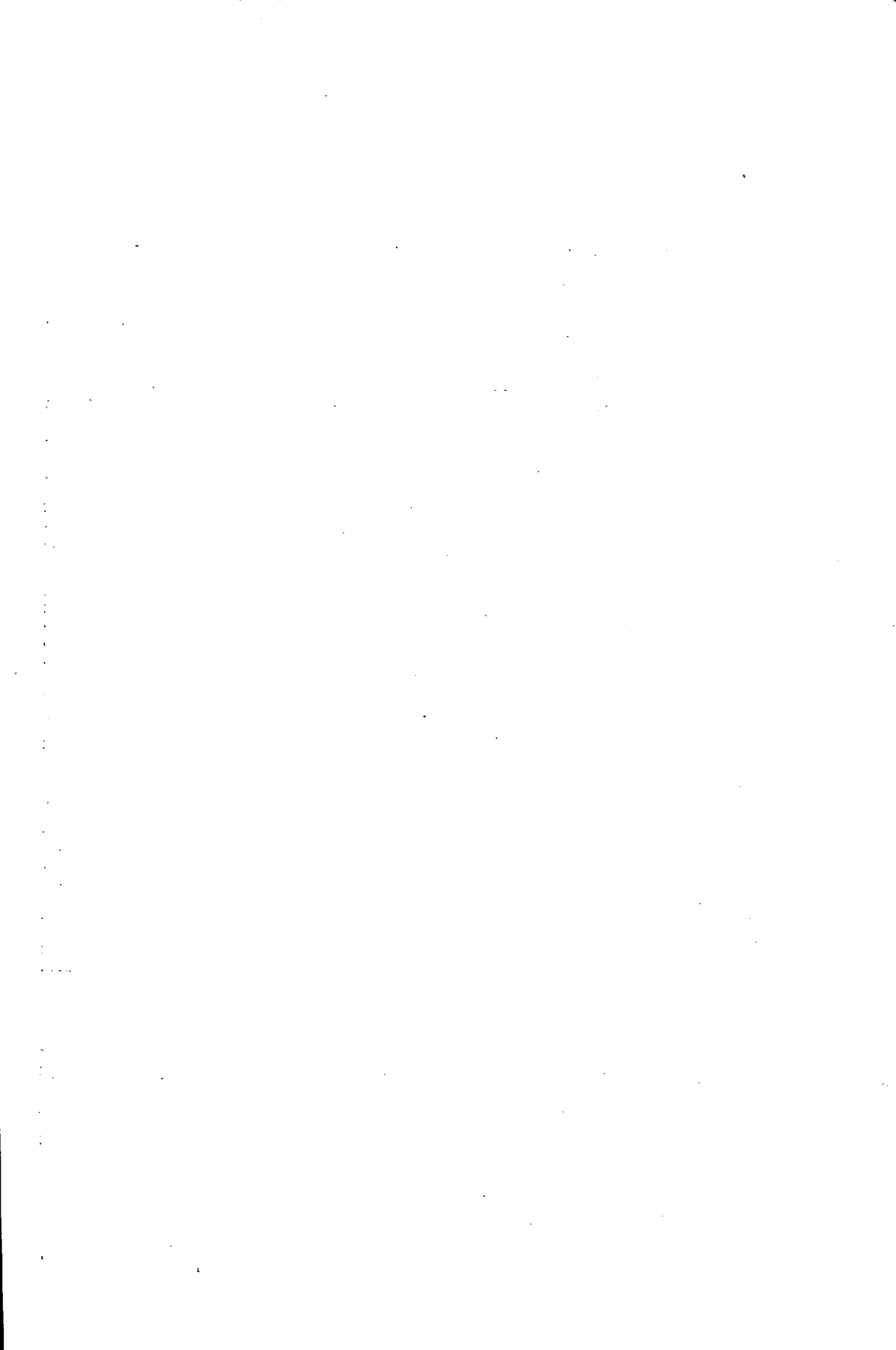
Les associations professionnelles locales s'assimilèrent, à Szeged aussi, aux syndicats compétants et elles fonctionnèrent depuis lors, comme des sections locales de ces syndicats.

Par la suite de cette évolution leurs activités de secours firent un progrès considérable. Elles organisèrent des luttes économiques fructueuses et plusieurs fois obtinrent des contrats collectifs. L'éducation socialiste des adhérents devint plus efficace et leurs activités culturelles et de secours furent multipliées. Elles luttèrent de toute force pour réaliser le principe juste: principe déjà avant, mais qui n'avait été bien réalisé — d'organiser plus de travailleurs qu'avant, et les élever au niveau des plus conscients.

A la fin de 1904, à Szeged, il y eut 9 organisations social-démocrates d'ouvriers industriels dont 6 (celle des menuisiers, des typographes, des rélieurs, des travailleurs du bâtiment, des métallurgistes appartinrent aux syndicats nationaux et 3) les associations des cordonniers, des boulangers des charpentiers de navire (ne fonctionnèrent que comme des associations locales. Ces 9 organisations unirent 1000 personnes; c'est 14% à peu près de 7000 ouvriers de Szeged. Donc, à cette époque, les ouvriers industriels de Szeged furent mieux organisés que ceux du pays en général (6%), mais moins que ceux de Budapest (30%).

Les associations professionnelles de Szeged s'efforcèrent surtout — comme partout dans le pays en ce temps là —, d'améliorer la situation matérielle des ouvriers, et en plus — suivant la pratique politique du PSD — organisèrent et élevèrent les ouvriers à obtenir réformes réalisables sous le régime de l'époque.

Mais, à un certain niveau elles formèrent la conscience socialiste des ouvriers. Elles préparèrent les ouvriers au point de vue d'organisation aux luttes acharnées de 1905-1906 et posèrent le fondement des groupes locaux qui deviendraient les écoles, les enseignants et les sources de secours matériel des ouvriers.



SERFÖZŐ LAJOS

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT BEKERÜLÉSE A PARLAMENTBE

A BEKERÜLÉS FELTÉTELEI

A korabeli munkásmozgalomban úgy terjedt el a hír — veterán harcosok máig is esküsznek rá —, hogy a Bethlen—Peyer paktum tulajdonképpen egynéhány képviselői mandátum megszerzése érdekében történt. Bár a leegyszerűsített felfogás ellen hitelesen tanúskodik a tárgyalások jegyzőkönyve,¹ amelyben egy szó sem esik a küszöbön álló választásokról, a képviselői mandátumokról, a szociáldemokratáknak a parlamentbe való bejutása mégsem választható el attól a megegyezéstől, amelyik Bethlen—Peyer paktum néven került be a történelembe. Az összefüggések kimutathatók mind távolabbról, a két tárgyaló fél általános, elvi koncepciójából, mind közvetlenül, a paktum szövegéből.

Bethlen István — nem hiába hangoztatta ezt annyiszor — valóban reálpolitikus volt. A reálpolitikán azonban természetesen nem az ország valós érdekeinek figyelembevételét, hanem az uralkodó osztályok ténylegesen megvalósítható céljainak szolgálatát értette. Ezeket a ténylegesen megvalósítható célokat, különösen pedig a hozzájuk vezető járható történelmi utat kevesen ismerték fel még az uralkodó osztályokat képviselő pártok, politikai csoportosulások, politikusok közül. A viharos gyorsasággal váltakozó, alakuló történelem — a világháború, a forradalmak, az ellenforradalom, a békeszerződés — valóban nehezen áttekinthető helyzetet teremtett az uralkodó osztályok politikusai számára. Mit sem ért itt a monarchia áporodott politikai életéből merített, kisserű tapasztalat. Ezen politikusok által elképzelhetetlennek tartott események következtek be, köztük elsősorban az uralkodó osztályok hatalmát megdöntő, a tőke és a nagybirtok létjogosultságát tagadó proletárforradalom. Bár a hatalom visszaszerzése — igaz, hogy még számunkra is szegyeteljes, takargatnivaló módon — sikerült, de a döbbenetes tapasztalat megmaradt, és minden lekicsinylés és fogadkozás ellenére élt a megismétlődéstől való félelem. Mindemellett a katasztrófális háborús vereség miatt hatalmukat a réginél csak jóval kisebb területen tudták visszaállítani. Saját, természetesnek vett, imperializmusuk alul maradt más hatalmak imperializmusával szemben. Ezt ismét érthetetlennek találták.

¹ Réti László: A Bethlen—Peyer paktum. Bp., 1951. Függelék

Tovább komplikálta a helyzetet, hogy az események eddig soha nem látott szélességben és mélységben, az egész magyar társadalmat mozgásba hozták. A mozgásba lendült, a politikai életbe bekapcsolódó tömegek közül még azok a rétegek is nem kevés problémát okoztak az uralkodó osztályok politikusainak, amelyek objektíve az ellenforradalmat szolgálták, vagy éppen tudatos hordozói voltak annak, hiszen önálló célkitűzésekkel is jelentkeztek, mint pl. a gazdag parasztság, vagy a kis- és középpolgárság, a középrétegek számottevő tömegei.

Mindezen körülményekből adódnak a kaotikus helyzetből kivezető utról vallott, a helyzetet nagyrészt nem reálisan felmérő, illúziókergető, vagy egyenesen kalandortermészetű, különböző elképzelések az ellenforradalmi politikusok, politikai szervezetek részéről, — azaz innen származnak az uralkodó osztályokon belüli ellentétek. Ezek az ellentétek nyilvánvalóan formai, módszerbeli kérdésekben nyilvánultak meg. Az alapvető kérdésekben — a lényegében — megvolt az egyetértés. A forradalommal, a kommunistákkal való „végleges” leszámolást, minden, a forradalomhoz — bármilyen forradalomhoz — esetlegesen ismét elvezethető út eltorlaszolását, a területi revíziót egyként akarták. Megegyeztek ilyenformán az ellenforradalmár politikusok abban is, hogy a fenti feladatok megvalósulásához erős, kíméletlen, diktatórikus hatalomra, azaz — az utókor történelmi kategóriájával kifejezve — fasiszta diktatúrára van szükség. Ehhez képest valóban formális, bár leginkább szembetűnik pl. a királykérdésben megmutatkozó ellentét. Lényegesebbnek mondható az a felszínen egyelőre még kevésbé jelentkező és végső fokon szintén formai ellentét, amely abban nyilvánult meg, hogy a fasiszmus milyen válfajának uralmában szilárduljon meg a magyar nagytőke és nagybirtok hatalma. Ezek a fő ellentétek nem egymástól különállóan, egymással párhuzamosan jelentkeztek, hiszen — nevekkkel is illusztrálhatóan — voltak pl. a totális fasiszmusnak hívei a legitimistáknál és a szabad királyválasztók között, de voltak szabad királyválasztók a totális fasiszmus táborában és a sajátos magyar fasiszmust akarók között is — és így folytathatnók tovább a négy elem kombinációját. Ezek az ellentétek — nyilván a résztvevők szándékától függetlenül — akadályozták a hatalom végleges megszilárdulását, megoldásukban pedig csak az lehetett a döntő, hogy az adott történelmi lehetőségek között melyik nézet fejezte ki az uralkodó osztályok valós érdekeit.

Uralkodó osztályokról beszélünk, hiszen — a cáfolhatatlan tények alapján ez általánosan elfogadott — a nagytőke mellett, a forradalmak által alapjaiban változtatlanul hagyott nagybirtokos uralkodó osztály érdekeit is maradéktalanul képviseli, képviselnie kell, az új államhatalomnak. Igaz, a reakciós osztályszövetségen belül, részben a kapitalizmus fejlődése következményeképpen, részben pedig az ország gazdasági struktúráját a nagybirtok rovására megváltoztató trianoni békeszerződés miatt is, a finánc-tőke súlya és fontossága megnövekszik. Látszólag tehát a finánc-tőke megerősödik Magyarországon. Ez a megerősödés azonban viszonylagos, az említett osztályszövetségen belül, az ország gazdasági és politikai életében való előrenyomulást jelent csupán. A magyar finánc-tőke önmagában gyenge. Ez a gyengeség eredendően jellemzi a magyar finánc-tőkét, amely mindig is csak az erős külföldi tőkecsoportok társaságában, azok segítségére támaszkodva tudta megvalósítani céljait. Ebből a helyzetből adódik

az a megállapítás, hogy a magyar imperializmus „csatlós”-imperializmus volt. Ez a csatlósi kapcsolat ebben az időben igen nagy károkat szenvedett. A világháború és a békeszerződés ugyanis egycsapásra elvágta a jól kiépített gazdasági vezetékek szálait. Változatlan újralefektetésük pedig egyelőre nem volt lehetséges, vagy — tekintettel a többi legyőzött ország állapotára — nem volt érdemes. Új kapcsolatok kiépítésére volt tehát szükség — nyilvánvalóan a győztes nagyhatalmak irányában. Ilyen kapcsolatok létrehozása bel- és külpolitikai feltételeinek megteremtését sürgeti tehát a magyar finánctóke érdeke az ellenforradalom győzelmének első napjától kezdve. Ez pedig döntő fontosságú körülmény a továbbiak szempontjából. És, bár a két osztály ilyen vonatkozású céljai nem voltak teljesen egybevághók, nem mondott ellent ennek a sürgetésnek a nagybirtokok érdeke sem. Igaz, a sürgető hang nem elég erős, elvesz a forradalom ellen bosszút követelő kórus üvöltésében, (amelyben éppen maga a nagybirtó és a nagybirtokok a szólamvezető) és a Trianon feletti jajveszékelésben. Később egyre erősödik ugyan, de még 1920—21-ben is olyan jó fül kell meghallásához, mint Bethlen Istváné volt.

Az új külpolitikai kapcsolatok kiépítésének feltétlen szükségessége csak látszólag mutatkozik úgy, mintha a külpolitikai körülmények és célok határoznák meg az uralkodó osztályok törekvéseit. Lényegében belpolitikai kérdésekről, a belső gazdasági és politikai helyzet rendezéséről, az uralkodó osztályok hatalmának megszilárdításáról van szó. Ez nem sikerülhetett külföldi segítség nélkül (hiszen már a hatalom visszaszerzése is csak külső segítséggel történhetett), ennek volt alávetve a külföldi kapcsolatok megteremtésének szükségessége. Ilymódon a külföldnek, a nemzetközi körülményeknek a figyelembevétele csak közvetve, másodlagosan hatott — de hatott — a belpolitikai kibontakozás irányára. A döntő mindeképpen a belső gazdasági, társadalmi helyzet adott körülményeinek felmérése és tudomásulvétele volt a kibontakozás reális útja szempontjából.

Itt is a gazdasági helyzet meghatározó mivolta jelentkezett elsődlegesen. A 20-as évek elejének európaszerte jelentkező gazdasági válsága a háborús vereség és a trianoni békeszerződés miatt különösen nagy mértékben sújtotta az amúgy is gyenge magyar gazdasági életet. Ez, amikor növelte a nehézségeket, még sürgetőbbé tette azok megoldását, a rendezett gazdasági és politikai viszonyok megteremtését, olyan szilárd államhatalmat, amelyik segít mindebben. Könnyebben menne a dolog természetesen, ha legalább egységes politikai erő állana az uralkodó osztályok rendelkezésére. Ez az erő azonban nincs meg, hiszen — mint utaltunk rá — még az uralkodó osztályok érdekében közvetlenül fellépő szervezetek politikai egysége sem állott fenn. Az intervenciós hadseregek hátán hatalomra kapaszkodó magyar ellenforradalom, az uralomra jutó magyar fasiszmus nem támaszkodhatott egységes és politikailag szervezett tömegmozgalomra. Dehát miért nem szerveznek ilyet, illetve miért nem támogatják a magyar uralkodó osztályok a fasiszta tömegpárt létrehozásán fáradozó erők ilyenirányú törekvését? Nyilván éppen az ilyen mozgalom tömegjellege miatt, a tömegek megnyeréséhez elengedhetetlenül szükséges, megannyira csak demagógikus céllal kiadott program miatt. Mit tartalmazhatna ez a program? Antikapitalista vonatkozásban nyilván nem lícitálhatná túl még sza-

vakban sem a Tanácsköztársaság tényleges kapitalizmus ellenes intézkedéseit. A kapitalizmus visszaállítását fő célnak tekintő ellenforradalom számára abszurd és kockázatos dolog volna a kapitalista magántulajdon elleni demagógikus programot hivatalosnak elfogadni. Még abban az esetben sem, ha esetleg Rosenberg módjára faji alapon különbséget tennénk a tőke ill. a tőkések között. A magántulajdon imént visszaállított szentsége így is csorbát szenvedne, nem is beszélve arról, hogy a külföldre való ráutaltság és a magyar nagytőkés osztály személyi összetétele szintén lehetetlenné tette ezt a megkülönböztetést. Hisz még az antiszemitizmus elvontabb demagógiájának is gátat szabott a hivatalos fasizmus számára a fenti két tényező. Maradt — és alkalmazásába is vétetett — a szociális demagógia terén a nagybirtok ellenes követelések hangoztatása. Különbösebb magyarázgatás nélkül is világos, hogy ezt is korlátok közé szorította és elve kudarcra ítélte az a tény, hogy a hivatalos hatalomnak maradéktalanul érvényesítenie kellett a nagybirtokosságnak, mint uralkodó osztálynak az érdekeit is. Még tovább menve, a szélsőséges és reakciós nacionalizmus mint a fasizmus ideológiája sem léphetett a 20-as évek elején az elvont frázisok köréből a konkrét politikai követelések, a revizionizmus, a revanspolitika terére — legalább is hivatalos kormánypolitikaként nem. Ezt ismét csak lehetetlenné tette a trianoni békét diktáló győztes hatalmakra való rászorultság. Az ellenforradalomként hatalomra jutó magyar fasizmus nem léphetett fel „forradalom”-ként. Sem a belső, sem a külső helyzet nem engedte meg, hogy létrejöjjön egy minden ellentétet és ellenállást félresöpítő szervezett fasiszta tömegmozgalom, a totális fasizmus megvalósításához elengedhetetlenül szükséges fasiszta tömegpárt. Kompromisszumokra volt tehát szükség. Az uralkodó osztályok érdekei azt diktálták, hogy hatalmuk a fasizmus magyar válfajaként később ismertté vált formában szilárduljon meg. Mindezt Bethlen István felismerte — ezért volt reálpolitikus.

Fölösleges talán megjegyezni, hogy kétségtelen egyéni kvalitásai ellenére sem Bethlen személye a döntő, hanem az az irányzat, amelyet az uralkodó osztályok érdekében tudatosan átgondolt koncepció formájában képviselt. Ezen irányzat érvényesítésének az ideje éppen az ő kormányfővé való kinevezésének ideje táján elodázhatatlanul elérkezett. Bethlen István miniszterelnökségének első napjától kezdve igyekezett is érvényesíteni ezt az irányzatot. Koncepciója kialakult ekkorra, ha óvakodott is azt világos, mindenre kiterjedő, átfogó program formájában nyilvánosságra hozni. Bár bizonyos alapelvek megfogalmazását és ezen alapelvek fontosságának hangoztatását már parlamenti bemutatkozó beszédében elvégezte.² Először is megkísérelte a történelmi tanulságok levonását, nem tartózkodván az elkövetett hibák és a felelősség megállapításától sem. Az uralkodó osztályok szemszögéből leszűrt történelmi tapasztalatok és tanulságok tudatában szögezte le: „Új politikát kell kezdenünk, mert a politikát ott ahol Tisza István elhagyta, újra kezdeni nem lehet. Megváltoztak a viszonyok, megváltozott körülöttünk a világ képe, megváltozott idebenn az ország képe, új irányok és új emberek léptek a porondra.”³ Igaz,

² Az 1920. évi febr. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Az 1921. ápr. 19-i ülés jegyzőkönyve.

³ U. o. 184. l.

ehhez sürgősen hozzátette: „De azért, bár új politikát keresünk, ezt a politikát össze kell kapcsolnunk a múlttal; össze kell kapcsolnunk azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az államnak a rendje.”⁴

A megváltozott viszonyok tényleg új politikát — lényegében fasisztamust — követelnek, azonban az ellenforradalomként uralomra jutó fasiszmus egyben restauráció is, az uralkodó osztályok hatalmának nemcsak új formája, hanem visszaállítása is, szükséges tehát a tradíciókhoz való kapcsolódás, a jogfolytonosság hangoztatása a forradalmi időszak tagadása-ként.

Az új miniszterelnök által felsorolt feladatok szintén a fasiszta tervek megszilárdulását szolgálják. Az első és legfontosabb teendő Bethlen szerint a destrukció megfékezése. Hiszen a világ nagy destruktív eszmeáramlatok befolyása alatt áll, a bolsevizmus Oroszországban „még” uralmon van, behálózza egész Európát, és Magyarországon is megvannak még a „feszítő erők” — tette hozzá indoklásként.⁵ Azonban már itt is nyomtétlenül hangsúlyozta, hogy a destrukció m i n d e n n e m é t meg kell szüntetni. A destruktív erők fogalmába tehát belefoglalta a bolsevizmuson kívül a polgári demokráciát követelő erőket — de a totális fasisztamust akaró ellenforradalmárokat is. Ilyen értelmű itt kiadott híressé vált jelszava is: „Legyen hát vége a forradalmi szellemnek!” A destrukció helyett a konstruktív politika érdekében kell felsorakoztatni az erőket. Ezt a konstruktív politikát pedig az „újjaépítés”, a „konszolidáció” jelenti. Ez a nemzet érdeke. „Mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy egy nemzet érdekének vagyunk az őrei, nem osztályoknak, nem felekezeteknek, nem pártoknak, nem egyéni érdekeknek, hanem kizárólag a nemzet érdekének” — fejtegette Bethlen. Nem szokatlan persze az az eljárás, hogy az uralkodó osztályok érdekeit a nemzet érdekével azonosítja az ezeknek az osztályoknak szolgálatában fellépő politikus. Ezzel az általános gyakorlatnál szemben, illetve emellett speciális, az adott helyzetből következő célkitűzést is szolgált a fenti megfogalmazás. A meglevő — az uralkodó osztályokon belül is megmutatkozó — ellentétek összebékítését, feloldását. Bizonyos — persze a lehető legreakciósabb alapokon nyugvó — nemzeti egységre tényleg szükségük volt az uralkodó osztályoknak a kétségtelenül nehéz helyzetből való kibontakozáshoz. Az ellentétek lehető kibékítése, minél nagyobb erők összefogása azonban — mint hangsúlyoztuk — csak kompromisszumok, engedmények árán lehetséges. Bethlen kész is volt bizonyos engedményekre, vagy legalább is kilátásba helyezte azokat. Demokráciáról beszélt például, amely biztosítja minden népcsoport bologulását. „Mert a szabadság, melyet őseink ebben az országban meghonosítottak, csak javára vált ennek az országnak.” — fordult az egyik oldal felé, „Nem jelentheti... a demokrácia a tömegeknek, a nyers tömegeknek a vak uralmát” — nyugtatta meg ugyanakkor a másik oldalt.⁶ Bóven alkalmazta a keresztény jelzöt, de ugyanakkor kijelentette: „En ellene vagyok mindenféle lármás antiszemizmusnak.”⁷ Nagy terjedelemben

⁴ U. o.

⁵ U. o. 186. l.

⁶ U. o. 187. l.

⁷ U. o. 188. l.

ecsetelte a „gazdatársadalom” helyét és fontosságát — miután közölte: „Az igazi demokrácia biztosítja az intelligens osztályoknak a vezetését.”⁸ (Az intelligencia vezetészerepének kedvelt és gyakran használt formulája ugyancsak az osztályviszonyok kódosítását szolgálta Bethlen terminológiájában. Hiszen nála az „intelligencia” fogalmába természetesen beletartoztak a művelt emberekből álló uralkodó osztályok — a tulajdonképpeni vezetőerő — másrészt ez a megfogalmazás demagóg hízélgés volt a „középosztály” irányában.) A további három fontosnak tartott feladat — a gazdasági, kulturális és külpolitikai teendők — ismertetésénél is hasonló módon járt el a miniszterelnök. Az utóbbit kell talán kiemelnünk, amelyről félreérthetetlenül leszögezte Bethlen: „Magyarországnak bele kell helyezkednie abba a helyzetbe, amelyet a reánk kényszerített trianoni béke alkotott.”⁹ Bethlen tehát elmondotta minden fő kérdésben, amit meg akart valósítani, azonban a kompromisszumos ígéretek elmondásával a többirányú fenyegetések és engedmények egymás mellé sorakoztatásával elérte, hogy mindenki a saját elképzelésének megvalósítását várta tőle. Annál is inkább így történhetett ez, mert a konkrét, azonnali teendők ismertetésével igencsak fukarkodott, tulajdonképpeni kormányprogramot tehát nemigen adott. Tálalta a fasizmus sajátos magyar formában történő megszilárdításának, a „konszolidációnak” a pecsenyéjét, de úgy körítette azt, hogy az egyelőre még különböző ízlésű, de változatlan étvágyú politikai erők úgy ültek asztalhoz, hogy mindegyikük saját igényének, ízlésének kielégítését remélte.

Az eddigiekből kitűnik, hogy Bethlen a fasizmusnak az adott magyar viszonyok között egyedül lehetséges formában való megszilárdítását tartotta fő feladatnak. Az uralkodó osztályok egységét megbontó másik fő kérdést, a királykérdést ehhez képest másodrendű fontosságú, a konszolidáció utánra elodázható problémának ítélte. Ezt a véleményét kertelés nélkül ki is fejtette bemutatkozó beszédében.¹⁰ Nem rajta múlt, hogy kormányának első nagy válsága éppen e kérdés miatt következett be.

Elképzeléseinek kifejtését miniszterelnöksége kezdetén még számos esetben megismételte Bethlen, de mindig a fenti általános keretben maradva.¹¹

A konkrét célkitűzések összefüggő rendszerét továbbra sem vázolta fel, fenntartotta azokat egy-egy adott helyzetben való manőverezés céljaira.

A fentebb vázolt keretbe illeszkedik bele Bethlennek a munkáskérdés megoldását célzó törekvése is. A történelmi tanulságokat ebben a vonatkozásban is igyekezett levonni és a tapasztalatok alapján felismerte, hogy a munkásosztály színrelépése a történelemben végleges, többé el nem hanyagolható tényező, amellyel számolni kell. Nem vakította el ugyanekkor az uralkodó osztályok bosszúérzete sem annyira, hogy ne látta volna: ahogyan a társadalomban a munkásosztállyal, ugyanúgy a po-

⁸ U. o. 187. l.

⁹ U. o. 190. l.

¹⁰ U. o. 190. l.

¹¹ Lásd pl. Bethlen zászlóbontása Pécsen. Budapesti Hirlap. 1931. okt. 21.; Az új Bethlen kormány bemutatkozása. Budapesti Hirlap. 1921. dec. 8. A határban a halál kaszál. Bp., 1963. 186–293. és 300. l. stb.

litikában a munkásmozgalommal is számolni kell immár Magyarországon. Az előbbiről sem nagyon, az utóbbiról eddig egyáltalán nem akartak tudomást venni a túlzó ellenforradalmárok, illetve a forradalom miatti bosszúhadjárat végcéljának tekintették nemcsak a forradalmi, hanem egyáltalán, a hagyományos munkásmozgalom megsemmisítését, és annak felváltását „nemzeti” munkásmozgalommal. Bethlen azonban éppen az ellenforradalom első éveinek tapasztalatai, elődjei ilyenvonatkozású kísérleteinek csődje alapján látta, hogy bár meggyengülve, passzivitásra kényszerítve, de alapjaiban érintetlenül áll a szervezett munkásság tömege. Ennek a tömegnek pedig létszámánál is nagyobb potenciális erőt kölcsönöz a hagyományok, a közös harcok tudata és a nemzetközi munkásszolidaritás, de egyáltalán az adott nemzetközi helyzet is.¹² Ezekre a tényekre gondolt Bethlen, amikor a magyar társadalomban is meglevő „feszítőerők”-ről szólt bemutatkozó beszédében. Tudatában volt annak is, hogy ezeknek a feszítőerőknek a végleges lefojtása a fennálló körülmények között nem lehetséges, de nem is ésszerű. Biztosító szelepre van tehát szükség, — jutott el a végkövetkeztetéshez Bethlen. Még hozzá kettős célból. Azaz — a miniszterelnök által használt „feszítőerők” kifejezésből önként adódó képnél maradva — nemcsak a túlnyomás, az esetleges robbanás veszélye miatt ítélte szükségesnek a biztosító szelep használatát, hanem terve volt az is, hogy a felszabaduló energiát a maga hasznára fordítsa. A második cél fontosnak mutatkozott belpolitikai szempontból is, amennyiben az „újjaépítés”, a konszolidáció zavartalansága érdekében fel kellett használni a magyarországi munkásmozgalomból adódó lehetőségeket a munkásosztály közvetett befolyásolására, de az osztályok feletti nemzeti összefogás demonstrálására is. Még ennél is fontosabb volt talán a külpolitikai szempont elsősorban szintén demonstratív célzattal, az ország politikai helyzetéről külföldön alkotott kép kedvezőbb színűre pingálása miatt, másodsorban pedig a magyar munkásmozgalom nemzetközi összeköttetéseinek esetleges felhasználása céljából. Bethlennek elképzelései megvalósításához feltétlenül szüksége volt tehát arra, hogy a szociáldemokrata párt által képviselt munkásmozgalom felhagyjon a félig önként vállalt, félig rákényszerített passzivitással és bekapcsolódjon a politikai életbe. Tisztában volt azonban azzal is, hogy ehhez meg kell teremteni a feltételeket, azaz engedményeket kell tenni a munkásmozgalommal, a szociáldemokrata párttal szemben fennálló eddigi intézkedésekhez és módszerekhez képest. Bethlen kész volt ezekre az engedményekre. Ennek parlamenti bemutatkozó beszédében is tanújelét adta, amikor a sajtó és a gyülekezési szabadság terén fennálló hivatalos intézkedések enyhítéséről beszélt. Ezek ugyan általános jellegű, nemcsak a munkásmozgalomra vonatkozó ígéretek voltak, mégis elsősorban az SZDP passzivitás-

¹² Jellemző tünet talán az is, hogy Bethlen magyar nyelvű életrajzai mint lényegtelennek, vagy talán kissé kompromittálónak is tartott dologról, hallgatnak a Bethlen—Peyer paktumról. Német nyelvű, személyét külföldön népszerűsítő életrajza viszont nagy fontosságot tulajdonít a paktumnak, és a szociáldemokraták parlamentbe való bekerülésének. Pl.: „Bethlen helyesen ismerte fel ennek a biztosító szelep nélküli tűzfészeknek belpolitikai veszélyét és a választások előtt tárgyalásokat folytatott a Magyarországon maradt vezetőkkel. Itt is belpolitikai sikert ért el, mivel sikerült megtörnie passzív ellenállásukat.” *Edgar von Schmidt—Pauli: Graf Stefan Bethlen. Ein Abschnitt ungarischen Geschichte.* Berlin 1931. 191. l.

ból való kilépésének lehetővé tételére vonatkoztak.¹³ De kifejezetten a munkásságról is szólt ebben a beszédében: „Teljesen tudatában vagyok annak, hogy sok mindenféle intézkedés áll fenn, amely a munkásosztályllyal szemben ma már méltánytalan. A kormány minden tekintetben enyhíteni fog ezeken és el van tökéelve arra, hogy a munkásosztállyal az érintkezést felvéve, vele ezeket a dolgokat megbeszélje és lehetőleg olyan rendezést teremtsen, amely a munkásosztályt is megnyugtatja.”¹⁴ — mondotta többek között. Az engedmények egyelőre természetesen csupán ígérek voltak. Bethlen egyik mesteri húzása volt, hogy ígéreteit, amelyeket előbb-utóbb minden feltétel nélkül teljesítenie kellett volna, alku tárgyává tette. Tudta ugyanis, hogy az alkuhoz a jobboldali szociáldemokrata vezetők személyében megfelelő tárgyaló partner kínálkozik. Ez a felismerés az uralkodó osztályok legreakciósabb képviselői részére nem volt olyan természetes, ahogyan ma gondolnók. A legtöbben ugyanis, amikor a forradalmak felelőseit keresték, nemigen tettek különbséget a kommunisták, a szociáldemokraták, sőt polgári októbristák között, annál is inkább, mert sokuk a Tanácsköztársaságot az októberi polgári demokratikus forradalom egyenes következményének, vagy afféle kinövésének tartotta. Summás ítéletükhöz hozzájárult, a szociáldemokratáknak a Tanácsköztársaság idején játszott nagy szerepe, amelytől természetesen nem vonatkoztatták el a jobboldal áruló tevékenységét, hiszen az SZDP-n belüli különbségekről sem akartak tudomást venni. Ilyenformán fenntartásokkal fogadták a jobboldali szociáldemokraták bűnbánó és mosakodó kijelentéseit, a jövőre vonatkozó ígéreteit. Nem bíztak bennük. Bethlennél sem nyilvánult meg természetesen valami nagy bizalom a jobboldali szociáldemokraták irányában, ő azonban tudott disztinkválni, és nemcsak azt vette figyelembe ami a jobboldali szociáldemokratákat elválasztotta az ellenforradalomtól, hanem azt is, ami összekötötte őket azzal.

Mármost a másik oldalt szemügyre véve, a szociáldemokrata jobboldal viszonyát az ellenforradalomhoz ténylegesen ez a kettősség jellemzi. Közös elvi alapot teremtett az ellenforradalommal, hogy a magyar munkásmozgalomnak ez a szárnya elvetette a proletárdiktatúrát és így megtagadta a Tanácsköztársaságot is, de megtagadta a proletárforradalmat és elvetette általában a forradalmi módszerek szükségességét is. A maga ellenforradalmának megszilárdulását azonban a polgári demokratikus berendezkedés keretében szerette volna elérni. Ez választotta el őket a fasizmust akaró és építő ellenforradalomtól. Ám a jobboldali szociáldemokrata vezetők ezt az egyébként széles szakadékot áthidalhatónak tartották. Úgy vélték ugyanis, hogy az ellenforradalom „kilengései”, kivételes intézkedései átmeneti jellegűek, a fejlődésének a polgári demokrácia irányában kell haladnia. A „haladottabb nyugati országokhoz való hozzáidomulás” szükségességét főképpen a nemzetközi helyzet hatásától, a külpolitikai indokoktól várták, ebben bíztak elsősorban. Nagy mértékben ehhez alkalmazták politikájukat már előbb is, de a későbbiek során

¹³ Az 1920. évi febr. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Az 1921. ápr. 19-i ülés jegyzőkönyve. 187. l.

¹⁴ U. o. 188. l.

is. Az 1920-as passzivitásba vonulás is ennek az elképzelésnek a körébe tartozott. A polgári demokratikus átalakulás elérését fokozatos előrehaladás útján is lehetőnek tartották. Ez volt eddigi fellépéseik, tárgyalásaik lényege is, amikor 1920-ban pártközi tanácskozásokat folytattak a keresztény blokk mindkét pártjával, majd a Simonyi Senadam kormánnyal is.¹⁵ A közös ellenforradalmi alapból fakadó engedmények felkínálása mellett, a demokratikus átalakulás felé való haladást szolgálták ezeken a tárgyalásokon hangoztatott követeléseik, amelyek a kivételes törvények visszavonására, a politikai szabadságjogok visszaállítására vonatkoztak. Ezek a tárgyalások nem vezettek konkrét megegyezésekre. Elsősorban nem a szociáldemokrata vezetők, hanem a tárgyaló partnereik értetlen, elzárkózó magatartása folytán. Az elzárkózó állásponton azonban Bethlen — amint láttuk — túltette magát. Az SZDP jobboldali vezetősége — ez a vezetőség az emigrációból hazatérő Peyerrerrel megerősödve a jobboldalnak is a legszélsőbb elemeiből állott — nagy várakozással és reménykedéssel fogadta tehát Bethlen ígéreteit. Úgy látta, hogy a demokratikus átalakulás lehetősége Bethlen miniszterelnökségével elérkezett és meg kell ragadni ezt a lehetőséget esetleg olyan áron is, hogy még a polgári demokrácia koncepciója rovására is tesznek — átmenetiinek szánt — engedményeket. Az SZDP vezetősége tehát egyrészt a történelmi helyzet téves, szubjektív, saját elképzeléseihez idomított értékelése következtében, másrészt megalkuvó, reformista természetűe alapján eljutott a — saját eredeti elveinek mondható koncepciójához képest is kompromisszumos — megegyezés igenléséig.

1921. őszére mindkét fél készen állott a megegyezésre. Az alku lebonyolításának alapjait nem befolyásolta, legfeljebb a folyamatot gyorsította meg a második királypuccs. Bethlen éppen a puccs napján, 1921. október 21-én mondotta el pécsi beszédét, amelyben ismételten leszögezte, hogy 1919 óta óta változott a világ, „ma nem büntetni, hanem építeni és gyógyítani kell.” Ennek érdekében több „korszerű, demokratikus és szociális” reformot ígért, „munkásvédelmi” reformokat is emlegetett.¹⁶ Az SZDP jobboldali vezetősége — miután bezsebelte Horthy köszönetét, melyet a munkásságnak a puccs alatt tanúsított nyugodt magatartásáért mondott a kormányzó — maga is leszögezte véleményét a puccsról és az abból adódó következtetésekről: „A mérkőzés sorsát az ország dolgozó munkásságának és polgárságának fölényesen nyugodt magatartása döntötte el. Adódott a kedvező helyzet a politikai, gazdasági szituáció gyökeres átalakítására — és a túlerős politikai nyomás alatt élő és a hihetetlenül silány gazdasági helyzetben nyomorgó dolgozó tömegek heroikus nyugalommal néztek el eme kedvező helyzet fölött, engedték elsimulni a roppant válságot, anélkül, hogy akár csak meg is kísérelték volna azt a maguk előnyére kihasználni” — írta a Népszava, tanúsítván azt, hogy a jobboldali szociáldemokraták maguk is úgy vélték, hogy nem érdemtelenül kapták a legmagasabb helyről jövő dicséretet. Legfőbb tanulságként pedig azt vonta le a cikk, hogy korszerű reformokkal meg kell

¹⁵ A tárgyalások anyagát lásd Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Bp., 1962. és Réti László i. m.

¹⁶ Bethlen zászlóbontása. Pécsset. Budapesti Hírlap, 1921. okt. 22.

változtatni a politikai irányt a demokrácia felé. Akkor biztonságban érezheti magát a kormány, hiszen maga mögött tudhatja a nép széles tömegeit.¹⁷ A cikk megint csak az SZDP jobboldali vezetőségének a Bethlen kormányhoz fűződő illúzióját bizonyítja. A vezetőség meg volt győződve arról, hogy a királypuccs kimenetele kedvezően alakult, hogy a reakciósabb fél maradt vesztesként a porondon. Hiszen a legitimizmust tartották igazán „restaurációnak”, a Bethlen kormányról pedig úgy vélekedtek, hogy nemcsak az ellenforradalom törvénytelenégeihez, hanem a monarchia idejének belpolitikai rendjéhez képest is újat, demokratikusabbat hoz. Nem vették észre, hogy legalább is egyformán reakciós az uralkodó osztályok egymással szembenálló két csoportja. Ennek alapján amikor novemberben gyakoribbak lettek a kormánynak a megegyezés irányában puhatolózó konkrét lépései, szinte örömmel tették közre hajlandóságukat: „A mi kötelességünk felülről kezdeményezett ‚kibékülés’ gondolatával szemben csak egy lehet: nem akadályozni a gyógyulási folyamat megindulását, s minden olyan megoldási lehetőséget megértéssel fogadni és támogatni, amely őszinte és becsületes, és amely megadja a munkásságnak mindazt, amire szüksége van ahhoz, hogy vállalhassa azt a másik szerepet: az ország újjáépítését.”¹⁸

A szociáldemokrata párt vezetősége tehát félreérthetetlenül kinyilvánította készségét az ország „újjáépítésében” való részvételre. Ez nemcsak azt jelentette, hogy az ország nehéz, a munkásságra kétségtelenül súlyos megpróbáltatásokat hozó gazdasági helyzetéből való kibontakozást szolgáló Bethlen-féle terveket kész támogatni, hanem a politikai életbe is hajlandó bekapcsolódni és a támogatást megadni, — ilyen értelmű politikai aktivitásra is kész — amennyiben a Bethlen kormány beváltja ígéreteit.

Ezek után Bethlen is elérkezettnek látta az időt, hogy kilépve az általánosságok köréből, pontról-pontra közölje, mit hajlandó megadni a szociáldemokrata pártnak azért, hogy bekapcsolódhasson a politikai életbe. Átalakított kormányának parlamenti bemutatkozásakor, 1921. december 7-én felsorolta ezeket a pontokat. Eszerint a miniszterelnök kész enyhíteni az egyesülési és gyülekezési jog korlátait, biztosítani a szakszervezetek működési szabadságát, amennyiben azok nem foglalkoznak politikával. Újabb amnesztia rendeletet ad ki, a politikai elítéltek szabadulásuk után nem kerülhetnek internálótáborba, enyhítik a rendőri felügyelet alá vonás eljárását, megszüntetik a gyorsított bírói eljárást, a cenzúrát, és a katonai kormánybiztosságot a bányavidéken. Békéltető bizottságokat hoznak létre a munkások és munkaadók között.¹⁹ Látható, hogy a paktumba a kormány részéről engedményként bekerült tételek teljes felsorolása történt itt meg, vált ismertté a nyilvánosság előtt. Ennél többre nem volt hajlandó a kormány tárgyalásokon sem. Ezeknek az engedményeknek a megadása pedig nem más, mint a szociáldemokrata követelések egy alaposan megnyirbált részének teljesítése. A paktum másik, a tulajdonképpen titokban tartott része tartalmazza azokat a kormány részéről nagyon

¹⁷ A polgárháború... Népszava, 1921. okt. 27.

¹⁸ A munkásság és a válság. Népszava, 1921. nov. 18.

¹⁹ Az új Bethlen kormány bemutatkozása. Budapesti Hírlap, 1921. dec. 8.

körültekintően és előrelátóan megfogalmazott feltételeket, amelyek teljesítését elvárta a szociáldemokratáktól. A jobboldali szociáldemokrata vezetők vállalták is ezeket a feltételeket.

Az 1921. december 22-én aláírt megegyezés szövegéből — annak ellenére, hogy nincs szó benne a választásokról és a parlamentbe való részvételről — nyilvánvaló az összefüggés a szociáldemokrata pártnak a parlamentbe való bekerülésével. Az eddigiek alapján érthető, hogy miért került be a jegyzőkönyv szövegébe a tárgyalások céljának meghatározásául a következő megállapítás: „... a tárgyalások célja az volt, hogy a sérelmezett állapotok megszüntetése révén oly helyzet teremtsék, mely minden felhozott akadályt elhárítva, lehetővé teszi, hogy a magyar szociáldemokrata munkásság az ország újjáépítésének bel- és külföldön egyaránt folytatandó nagy munkájába bekapcsolódhassék s abban a nemzet többi rétegével együttesen teljes odaadással részt vegyen.”²⁰ A fenti célból kötött paktum egyrészt lehetővé, másrészt kötelességgé tette a szociáldemokrata párt részére a választásokon való részvételt, a parlamentbe való bekerülést. De összefüggenek ezzel jórészt azok a feltételek is, amelyeket Bethlen a paktumban felállított. Bethlennek ugyanis, amikor szükségé volt arra, hogy az SZDP bekapcsolódjék a politikai életbe, bejusson a parlamentbe, feltétlen érdeke volt az is, hogy a munkáspárt korlátozottan, az ő általa elképzelt keretek között fejthesse ki működését. Mindenekelőtt a munkás-paraszt szövetség széleskörű kialakulása elé szándékozott gátat emelni, s mikor kikötötte, hogy a „Szociáldemokrata Párt nem fogja agitációját a mezőgazdasági munkáskérdésekre kiterjeszteni — úgy mint 1918. őszén a vidéken tette.”²¹ A szegényparaszt tömegek politikai aktivizálódását, 1918 őszén a falura is kiterjedő forradalmi eseményeknek megismétlődését akarta megakadályozni ennek a tételnek az elfogadtatásával Bethlen. (Hogy ez mennyire tudatos célkitűzés volt nála, azt látni fogjuk a választójogi törvénytervezet kialakításában megmutató elgondolásoknál is.) Hasonló célok vezették a miniszterelnököt, akkor is, amikor a liberális blokkal, a polgári pártok szövetségével való szakítás kötelezettségét is bevétette a paktumba. A majdani parlamenti ellenzéki párt ideális képe lebegett a miniszterelnök előtt, amikor elfogadtatta az SZDP-vel: „A kormánnyal szemben, mint annak ellenzéke, tisztességes fegyverekkel küzd és mint komoly ellenzék, frakciózus demagógiát nem fog csinálni. Köztársasági propagandát nem üz.”²² Még arra is volt gondja Bethlennek, hogy az SZDP-t azáltal is megbízhatóbbá, szacionképesebbé tegye, hogy megkísérelte elválasztani az itthoni, megfelelőnek mutakozó vezetőséget az emigrációban tevékenykedő szociáldemokrata vezetőktől.

A paktum szociáldemokrata aláírói mindezt kénytelen-kelletlen vállalták, habár valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy betartani, és főleg a párttal betartatni aligha tudják. Valóban az SZDP itthoni vezetősége szinte a tárgyalások másnapján szembetalálta magát a megegyezést ellenző párton belüli véleményekkel. Igaz, egyelőre nem a párttagság szé-

²⁰ Réti László: A Bethlen—Peyer paktum. Bp., 1951. Függelék. 44. 1.

²¹ U. o. 50. 1.

²² U. o.

leszkörű kritikájáról volt még szó. Ez csak később, a paktum értelmében megtarthatóvá váló nyilvános gyűléseken mutatkozott meg, előbb szóróványosan, majd egyre növekvő mértékben. Ezt a folyamatot azonban előkészítette és elősegítette az emigráció minden árnyalatának állásfoglalása a megegyezéssel kapcsolatban. Különösen kellemetlenül érinthette Peyeréket Garami véleménye. A Jövő, Garami Ernőnek, a polgári „októbrista” Lovász Mártonnal együtt szerkesztett bécsi lapja, még a megegyezés létrejötte előtt tudósítást közölt a tárgyalásokról, megállapítván, hogy azoknak semmi „értelmes jövőjük” nincs.²³ December 24-én élesen bírálta Garami a két nappal előbbi amnesztiarendeleetet, amely — mint tudjuk — a paktum egyik fontos, később a paktum szociáldemokrata aláírói által legfontosabban kikiáltott pontja volt, megállapítván, hogy az csak komédia a kormány részéről.²⁴ De nemcsak az amnesztiarendeletről, hanem a Bethlen által ismertetett engedmények összességéről is az volt Garamiék véleménye, hogy azok nem sokat érnek. Nem akarnak véleményt mondani az otthoniak munkájáról — írták, „De minden tartózkodásunk ellenére is azt a véleményünket már nincs mit takargatnunk, hogy a Bethlen féle engedmények semmiféle ellenszolgáltatást nem érnek meg.” Ugyanakkor Garamiék már éltek gyanúperrel, hogy a megegyezés éket akar verni a szociáldemokraták és polgári szövetségeik köze. Ezt pedig — saját, szintén jobboldali — elgondolásuk szempontjából a legnagyobb veszedelemnek tartották. Garami ugyanis nem osztozott az itthoni jobboldali vezetőkkel, a Bethlenhez fűződő illúziókban, és az volt az elképzelése, hogy a párt hagyományainak megfelelően a liberálisokkal együtt küzdjön a demokratizálásért. Ezt így fogalmazta meg az idézett cikk: „A párt főladata az volna, hogy a polgárok és munkások szövetsége, a liberális blokk mellett tartson, a kormány ellen”.²⁵ A gyanú alapos tápot kapott Peyer egyik nyilatkozata nyomán, amelyben magabiztos hangon kijelentette, hogy a párt részt vesz a választásokon, önálló jelölteket állít, nem fog választási paktumot kötni egyetlen polgári párttal sem.²⁶ Ennek hallatára még élesebbé vált a Jövő támadása. Először is siettek leszögezni Garamiék: A megállapodáshoz sem Garami Ernőnek, sem senki másnak az emigráns szociáldemokraták közül semmi köze sincs. A megegyezésről nem tudtak, és így nem is járultak hozzá.²⁷ Ez a kijelentés valóban tényként fogadható el. Garamiék eddig idézett felhőrdülései és későbbi kritikái meggyőzően bizonyítják, hogy Peyerék tényleg a hátuk mögött paktáltak a kormánnyal. Valószínűnek látszik, hogy még Peidl Gyula véleményét sem kérték ki, aki pedig Garamiék bécsi csoportjának egyetértésével, sőt annak megbízásából 1921. november közepe táján hazakerkezett 2 éves emigrációjából.²⁸ Az itthoni munkássajtóban az ő jóvoltából jelent meg az az első paktumot bíráló cikk. Minden bizonnyal őt rejti az a „P” monogram, amellyel szignálták a nyomdászok szaklapjá-

²³ Bethlen tárgyal a szociáldemokratákkal. Jövő, 1921. dec. 21.

²⁴ Garami Ernő: Bűnbocsánat. Jövő, 1921. dec. 24.

²⁵ Tomcsányi látogatása a Népszavánál. Jövő, 1921. dec. 25.

²⁶ A szociáldemokrata párt részt vesz a választásokon. Jövő, 1921. dec. 28.

²⁷ Hazug híresztelések az emigráció szociáldemokrata vezéreiről. Jövő, 1921. dec. 29.

²⁸ Peidl hazamegy. Proletár, 1921. nov. 17.

nak, a Typographiának 1922. januári számában megjelent, a megegyezést elítélő írást. A cikk Garamiék véleményének adott hangot. Szintén az amnesztia és a többi engedmények elégtelenségét tette szóvá és Garamiék nyomán megpendítette azt a gondolatot is, hogy ilyen feltételek mellett hajótörést szenvedhet a munkásság aktivitásának a „haza szolgálatába” állítására való törekvés.²⁹ Garami pedig most már minden „tartózkodást” félretéve nyíltan feltette a kérdést: Szükséges volt-e a megegyezés? Szerinte Bethlen szempontjából igen, a munkásság szempontjából nem. Bethlen ereje megcsappant, hiszen a királykérdés miatt az arisztokrácia, a papság, sőt a különítményesek is elfodultak tőle. Bethlenéknek volt tehát szükségük elsősorban a megállapodásra, őket sürgette az idő. Daidaluk látszik abból is, hogy nagy hűhóval telekürtölik a világot az egyezmény hírével. A munkásságnak várnia kellett volna! — fejtegette Garami.³⁰ Érvelése nagyjából helytálló, csupán az a gyenge pontja, hogy az uralkodó osztályokon belüli ellentétek pillanatnyi kiegyezéséhez kapcsolja Bethlen törekvését a megegyezésre és nem ismeri fel a miniszterelnök perspektivikus, tulajdonképpeni céljait. Érvelésében ezután ismét visszakanyarodott — már jelzett — elképzeléseinek a hangoztatásához, amikor a liberális polgársággal való együttműködés szükségességét hangoztatta. Az az álláspont, hogy a párt önállóan vesz részt a választásokon, nagyon radikálisnak látszik — írta —, de csak látszólag az, mert tulajdonképpen Bethlennek használ. Jogosnak ismerte el ilyenformán a liberálisok elégedetlenkedését is a paktummal szemben. Végezetül azonban megállapította, hogy az egyezmény megkötése az SZDP vezetése részéről hiba és nem árulás.³¹ Utolsó megállapítása kettős célt szolgált. Az egyezménynek „hiba”-ként való felfogása a kijavítás lehetőségét sejtette és azt tette a pártvezetőség köteleességévé, másrészt végeredményben a paktáló itthoni vezetőséget is védelmébe vette azokkal szemben, akik a paktumot árulásként fogták fel. Ilyen, a lényegre tapintó vélemények is korán elhangzottak ugyanis a magyar munkásmozgalomban. Bár legkevesbé ismeretes a bécsi emigráció centrista csoportjának az állásfoglalása, anynyi azonban világos, hogy Kunfiék élesen elhatárolták magukat ebben a kérdésben is az itthoni vezetőktől. Véleményük szerint a megegyezés nem a munkásság akaratát fejezte ki, hanem csupán az itthoni vezetőség műve volt. A vezetőségnek ez a lépése nem más mint árulás.³²

Az emigráció kommunista szárnyának állásfoglalása a tárgyalások és a paktum hírével kapcsolatban azonnali, határozott és világos: a jobboldali szociáldemokraták ismét elárulták a munkásság ügyét.³³ A bécsi kommunista emigráció érdekes módon nem is elvontan, a proletárforradalom szempontjából nézte a kérdést, hanem azt húzta alá, hogy a tulajdonképpen szociáldemokrata elképzelésnek az elárulása történt meg. Az emigráció szociáldemokrata szárnyaihoz hasonlóan az volt a véleményük, hogy a passzivitásból való kilépés korai és csak arra jó, hogy a demokrácia

²⁹ Vívmányok! Typographia, 1922. január, és A „Typographia” lesújtó kritikája Bethlenék „megegyezéséről”. Jövő, 1922. jan. 4.

³⁰ Garami Ernő: Széljegyzetek. Jövő, 1921. dec. 31.

³¹ U. o.

³² Öszinteség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség, Népszava, 1921. dec. 31.

³³ Vanczákék karácsonyi vásárja. Proletár, 1921. dec. 29.

látszatát kölcsönözze az ellenforradalmi Magyarországnak. A munkások és polgárok szövetségéből való kilépés, azaz szakítás a liberálisokkal tulajdonképpen azért történt, hogy egy még reakciósabb blokkba lépjenek be az itthoni szociáldemokrata vezetők. Az emigráns szociáldemokraták elitélő magatartását látván, a bécsi magyar kommunisták azonnali taktikai lépésre szánták el magukat. Javasolták Garamiéknek és Kunfiéknak, hogy kössenek akcióegységet a következő program alapján: 1. Harc a teljes amnesztiáért. 2. Az általános választójogért és a közszabadságok maradéktalan megvalósításáért való elszánt küzdelem. 3. Peyerék megbuktatása, eltávolítása a párt éléről. Két szempontból is nagyon érdekes az akcióprogram javaslat. Bizonyítja egyfelől, hogy a KMP ekkoriban nem vetette el az átmeneti, a polgári demokratikus követelések hangoztatását, másfelől ezen átmeneti célok megvalósítása érdekében hajlandó volt egységre lépni a követelésekért folytatandó harc érdekében a szociáldemokratákkal is.³⁴ Az együttműködésre Garamiék nem voltak hajlandók. Durván visszautasították a kommunista ajánlatot.³⁵ Általában nem akartak együtt haladni még a demokratikus követelésekért sem a kommunistákkal, különösen nem Peyerék megbuktatása céljából, akinek árulását — mint láttuk —, csak hibaként értékelték. A centristákkal, a 2 1/2-es internacionáléhoz tartozó Kunfiékkal — mint tudjuk — alakult ki bizonyos együttműködés éppen a paktumpolitika elleni harcban.

A fenti vélemények láttak tehát napvilágot a munkássajtóban közvetlenül a Bethlen—Peyer paktum megkötése után. A paktum titokban tartott részének ismerete nélkül, a szociáldemokrata engedmények vonatkozásában jórészt csak az elszólásokra és a logikai következtetésekre szorítkozva is alapos bírálatban részesítették a paktumot. Ennek hatását nem szabad lebecsülnünk, hiszen az emigráció, a hatóságok minden igyekezete ellenére is, sok szállal kötődött a hazai mozgalomhoz. Sajtójuk — bár rejtett utakon és nem nagy példányszámban — eljutott a munkások közé is. Ez a hatás természetesen az emigráció árnyalatainak megfelelően nem volt egyértelmű, de egyöntetűen abban az irányban hatott, hogy felhívta a munkások figyelmét a paktumra és arra, hogy az itthoni vezetőség tevékenysége körül nincs minden rendben. Nem vonhatta ki magát az emigrációs sajtó bírálatának hatása alól maga a paktumot aláíró vezetőség sem. Annál kényelmetlenebb volt a helyzete, mivel kettős, sőt jósz szerint hármass nyomás alatt állott a politikai nyilvánosság előtt. Hiszen az emigráció támadásán kívül szembetalálja magát a kormány sürgetésével és a polgári liberálisok zúgolódásával is. Peyerék több irányban kényszerültek tehát védekezésre. A védekezés leglényegesebb feladata természetesen az volt, hogy a támadások, a vezetőséget ért bírálatok hatását csökkentsék a szervezett munkásságra. Ennek érdekében saját beállításukat igyekeztek elfogadtatni a munkás közvéleménnyel. A megegyezés másnapján úgy állították be a dolgot, hogy a tárgyalások legfontosabb pontja az amnesztia rendelet elérése volt. Ezt tették meg legközérdekűbb problémának, nem fukarkodván az érzelmekre való apellálással sem. Igaz, teljes amnesztiát akartak, de ha a kiadott rendelet nem is fedi a kívánsá-

³⁴ Küzdelem a fehér szociáldemokraták ellen. Proletár, 1922. jan. 5.

³⁵ Az amnesztia és a „Proletár”. Jövő, 1921. dec. 30.

gokat, „mégis erőteljes lépés a kibontakozás felé” — írta a Népszava.³⁶ Különösen jelentős ebben a vonatkozásban a Népszava karácsonyi számában megjelent kenetteljes ünnepi vezércikk. A békének és a szeretetnek hangoztatása nem akadályozta meg persze a cikkíró, hogy erőteljesen ki ne keljen a bolsevisták ellen, szokásos módon egy kalap alá vonván őket az ellenforradalommal, mint két olyan tényezőt, amelynek közös eleme „a demagógia bő posványja”. „A szocialista munkásmozgalomnak ebből a formájából mi nem kérünk” — szögezte le a Népszava, megfenyegetvén a „széthúzókat”, vagyis a kommunistákat és más ellenzékieket a pártból való kitessékeléssel is. Ezután következett a paktum tárlása: „Párt és szakszervezeti mozgalmunk új fejezet elé kerül. A kormányval folytatott tárgyalások eredménye az, hogy az eddig panaszolt állapotokban jelentékeny javulás áll be és a fönnállott feszültség megenyhülhet.” — írta a vezércikk.³⁷ Az utóbbi két mondat már a védekezésnek arra az általánosabb formájára is utal, amelynek lényege annak a felfogásnak a hangoztatása, hogy a megegyezés csupán egy folyamat kezdete és nem a vége. Ismételten kifejtették ezt a nézetüket. A kormánynak kötelessége ezen az úton továbbmennie, hiszen az országos érdek — írta december 28-án a Népszava.³⁸ „A magyar belpolitika demokratizálásának csupán első, szerény lépését jelenti az a tárgyalás, amely a szociáldemokrata párt és a kormány között folyt” — közölte a párt egyik belső tájékoztatója.³⁹ A (kódosítás érdekében a megegyezést, a paktumot szívesen emlegették tárgyalásonként.) A Bethlen kormányhoz fűződő illúziókon alapuló „elvi” koncepciójuk hangoztatása mellett direkt módon is védekeztek a támadások ellen. Az emigrációnak — elsősorban Kunfiéknak — valósággal nekirontott a Népszava december 31-én. Szemükre hányt, hogy őket akarnak verni a munkásmozgalomba, felhozták azt a később gyakran hangoztatott érvet is, hogy az emigrációban nem tudják megítélni az itthoni helyzetet, tehát nem is tudhatják, mi a teendő. Különben is nem fognak szocializmust tanulni az emigrációtól. Vigyázzanak, mert ha gyengék is itthon, van még foguk azokkal szemben, akik alacsony szándékkal beléjük marnak. — írták pókhendi fenyegetéssel.⁴⁰ Hasonló módon „intézték el” a polgári liberálisok kifogásait is Drozdý Győzőnek válaszul, aki a keresztényszocialista Szabó József helyeslése mellett erkölcstelen paklinak nyilvánította a megegyezést.⁴¹

Védekeznie kellett a szociáldemokrata vezetőségnek mindezekon kívül még a miniszterelnök kellemetlenkedései, főleg türelmetlensége ellen is. Bethlen december 25-én, a Budapesti Hírlap karácsonyi számának adott interjújában is szükségesnek tartotta nyomatékosan hangsúlyozni azt a véleményét, hogy az SZDP teljes erővel fellép a külföldi közvélemény előtt az „ország” érdekében. Azaz a paktum általa egyik legfontosabbnak tartott pontja végrehajtásának mielőbb megkezdésére biztatta

³⁶ Az amnesztia. Népszava, 1921. dec. 24.

³⁷ A béke újain. Népszava, 1921. dec. 25.

³⁸ Országos érdek. Népszava, 1921. dec. 28.

³⁹ PTI Arch. A XVII. 1/1920/38.

⁴⁰ Öszinteség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség. Népszava, 1921. dec. 31.

⁴¹ „Erkölcstelen pakli.” Népszava, 1922. jan. 1.

a szociáldemokrata párt vezetőségét.⁴² A Népszava igyekezett megmagyarázni, hogy ennek a kívánságnak a teljesítése egyelőre lehetetlen. A külföldi munkásközvélemény elé ugyanis nem lehet odaállni néhány frázissal, hiszen csak a komoly események, tények hitelesek. A megegyezés még a végrehajtás stádiumában van. Várakozni kell tehát. — írta a lap. Az eseményt a külföldi szocialista lapokban nagy bizalmatlansággal tárgyalják. Ez is, meg az emigráció állásfoglalásai is a kormányra rónak feladatot elsősorban. A kormány érvényesítve gyorsan az összes engedményeket és inkább többet mint kevesebbet. Ez az egyedüli módja a kritika elhallgattatásának — javasolta a cikk.⁴³

Ezzel el is kezdődött a huzavona, a többoldali nyomás alatt álló, szorult helyzetbe került jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség taktikázgatása a paktum körül.

AKTIVITÁS VAGY PASSZIVITÁS?

Ez a taktikázgatás rejlett amögött a több mint két hónapig tartó vita mögött, amit az aktivitás vagy passzivitás kérdése jelentett, vagyis, hogy részt vegyen-e az SZDP az egyre közelebb nemzetgyűlési választásokon vagy sem. Bár a kötelezettség a paktum fő célkitűzése értelmében a vezetőség részére fennállott, számos körülmény gátolta a nyílt színvallást. Egyrészt megvolt a párton belül a passzivitás híveinek az ellenállása, másrészt a nyílt állásfoglalás halogatását fel akarták használni Bethlen ellen a paktumban vállalt engedmények teljes megadása és az ezek alapján kiadott rendeletek gyors végrehajtása érdekében. Tovább bonyolította azután a dolgot — újabb okot és ürügyet adván a halogatásra — a kormány választójogi törvénytervezete, illetve később a választójogi rendelet.

A választójogi törvénytervezetet Klebelsberg belügyminiszter 1922. január 27-én terjesztette a parlament elé. Elég későn, hiszen a megvitalásra alig maradt idő, mivel a nemzetgyűlés 2 éves mandátuma február 16-án lejárt. Annál nagyobb felháborodást keltett viszont a parlamenti ellenzék körében, és méginkább a munkásság és a szociáldemokrata párt soraiban a javaslat reakciós jellege.⁴⁴ A tervezet kissé fejbekólintotta a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőit is, bár annak tartalma nem érte, nem is érthette váratlanul őket. Itt merül fel a kérdés: miért nem foglalkozik a paktum szövege még utalásszerűen sem a választójoggal? A Bethlen-féle engedmények a hozzá eljuttatott szociáldemokrata memorandum egyes kérelmeivel kapcsolatos állásfoglalások formájában történtek meg. A miniszterelnök minden egyes ilyen kérdésre kitért valamilyen formában. A szociáldemokrata vezetők szerint elsőrendű fontosságúnak tartott — egyébként valóban igen fontos — probléma tehát nem szerepelt a memorandumban. Pedig nem lett volna indokolatlan kitérni rá. Hiszen a választójog nemcsak mint általános politikai kérdés, hanem

⁴² Bethlen gróf a belső békéről. Budapesti Hírlap. 1921. dec. 25.

⁴³ Öszinteség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség. Népszava, 1921. dec. 31.

⁴⁴ Lásd: Az 1920. évi febr. 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai XIII. köt. 22. sz. iromány, és Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. Bp. 1956. 59. sz. irat.

mint aktuális probléma is napirenden volt már. Mégpedig nem csupán a közelgő új választások miatt, hanem azért is, mert Bethlen egyre sürűbben célozgatott a választójog reformjára. A megegyezést közvetlenül előkészítő nagy pécsi beszédében jelentette be éppen a miniszterelnök, hogy elképzelései szerint az új választójognak valahol az 1918-as választójogi törvény és az 1919-es rendelet között kell helyet foglalnia.⁴⁵ Nyíltan állást foglalt tehát a Friedrich-féle választójogi rendelet szűkítése mellett. Adódik és elfogadhatónak látszik ilyenformán a következtetés, hogy az SZDP vezetősége tudomásul vette a választójog szűkítését, hiszen ilyen körülmények között is vállalta a politikai életbe való bekapcsolódást, amely egyet jelentett a választásokon való részvétellel. Igaz, Bethlen ekkor még nem emlegette, hogy vidéken, a választókerületek nagy többségében vissza szándékozik állítani a nyílt szavazást. Ez nyilván csak taktikai húzás volt részéről, hiszen az elgondolás koncepciójának szerkesztése volt. Ebben a kérdésben természetesen ismét a reális lehetőségekből indult ki. Tudta, hogy mindenütt, különösen a fővárosban, lehetetlen nyílt választás bevezetése, de fölösleges is vállalni az általános felháborodás és a minden bizonnyal heves ellenállás kockázatát, hiszen a politikailag iskolázottabb, már csak tömegénél fogva is nehezebben preszcionálható és ellenőrizhető városi lakosság, különösen pedig a szervezett munkásság döntő befolyásolása a kormány akarata szerint lehetetlen. Viszont lehetséges és a szilárd kormánytöbbség érdekében feltétlenül szükséges is ez vidéken. A kompromisszumos megoldás egyben a kormánypárt — ekkor már a létrehozott Egységes Párt-elleni erők megosztását is szolgálta. Legáltalánosabb értelemben újabb éket jelentett ez a választójogi javaslat a munkásság és a parasztság között, jól szolgálta a munkás-paraszt szövetség kialakulásának akadályozását, ami a Bethlen—Peyer paktumnak is egyik fő célkitűzése volt. Bethlen eddigi elgondolásainak folytatása volt a választójogi törvényjavaslat az SZDP nyilvános politikai szereplése köré vont korlátok vonatköztetésében is. A korlátok tudomásulvételét a kormány igyekezett elősegíteni azzal, hogy kiemelte a javaslatnak azt a részét, amely szerinte a munkásságnak előnyös volt, mintegy a megkülönböztetett jóindulatát dokumentálván ezzel. A szavazásnak a fővárosban eltervezett lajstromos módjáról állította Klebelsberg: „Ez a lajstrom szavazás azt hisszük bizonyos előnyhöz fogja juttatni a szociáldemokrata munkásságot.”⁴⁶ Más pozitívumot persze maga sem talált a javaslatban a munkásság számára. Hogyan reagált minderre az SZDP vezetősége? A törvényjavaslat általános parlamenti vitájának kezdetén írta kesergő, csalódottságát nem titkoló, de a vezetőség magatartására rendkívül jellemző cikkében a Népszava: „... a párt politikája létezésétől mindmáig, következetes, egyenletes, egyazon cél felé törekvő volt. Ez a cél a demokratikus választójog eszközével a pártba tömörült dolgozó tömegek politikai, gazdasági előretörése és érvényesülése, a törvényhozás és az államigazgatás szerkezetébe való bekapcsolódás, ami nemcsak a párt és a munkások, hanem az ország érdeke is.”⁴⁷ Itt persze nem a szociáldemokrata párt történetének saját képükre tör-

⁴⁵ Bethlen zászlóbontása Pécsen. Budapesti Hírlap, 1921. okt. 22.

⁴⁶ Benyújtották a választójogi törvényjavaslatot. Népszava, 1922. jan. 28.

⁴⁷ Tények és hangulatok. Népszava, 1922. febr. 8.

ténő átfestése az érdekes, hanem a beépülési készség, a „bekapcsolódás” szükségességének az ismételt hangoztatása. „Országos érdek” ez azért is, mert az eddigi bajok — nyilván a forradalmaknak is — főforrása a szűk választójog, az a tény volt, hogy „Nem volt biztosító szelep.”⁴⁸ A kormány mégsem okult — ezt bizonyítja a választójogi javaslat. „Megint ott vagyunk ahol a háború előtt, a választójogi küzdelem kellős közepében”. — vonta le a következtetést elkeseredetten a lap.⁴⁹ Vajon tényleg ott folytatta-e a választójogi harcot az SZDP, ahol a háború előtt abba-hagyta?

A Népszava február elejei számaiban megjelent a felhívás: Február 15-én valamennyi budapesti és Budapest-környéki választókerületben tiltakozó gyűléseket tart a Szociáldemokrata Párt. A gyűlések témája: A választójog és a négy elemi. Peyer egy miskolci népgyűlésen a 4 elemi iskolai osztály elvégzéséhez kötött értelmi cenzus, a 24 éves korhatár, a 2 évi egyhelybenlakás ellen szólalt fel elsősorban a választójogi tervezet reakciós pontjai közül. A fenti megszorítások ellen cikkezett a Népszava is.⁵⁰ A javaslatnak ezek a részei tényleg súlyosan érintették a munkásságot. Az ellenük való fellépés nyilvánvalóan helyes volt. A Klebelsberg-féle tervezet legszembetűnőbben antidemokratikus volta azonban nyilvánvalóan a vidéki szavazások titkosságának elejtésében mutatkozott meg. Egyben ez jelentette a legnagyobb visszaesést a Friedrich-féle választójogi rendelethez képest is. Az SZDP mégsem ez ellen lépett fel elsősorban.

1922. február 16-án feloszlott a nemzetgyűlés anélkül, hogy meghozta volna a választójogi törvényt. Bethlen habozás nélkül kijelentette, hogy rendeleti úton szabályozza a választójogot. A rendeletről előrelátható volt, hogy nem sokban különbözik majd a törvénytervezettől. A módszer amellet, hogy szabad kezét adott Bethlennek, nyilván még taktikázásra is lehetőséget nyújtott neki. Ez csakhamar be is bizonyosodott éppen a szociáldemokrata párttal kapcsolatban. Rövidesen híre járt ugyanis, hogy a rendelet a budapesti lajstromos szavazás gondolatát — tehát azt a pontot, amelyet Klebelsberg a munkásságra oly kedvezőnek tüntetett fel — elejti. Ez ismét meghökkentette és újabb állásfoglalásra készítette a vezetőséget. Az SZDP — írta a Népszava — „... nem rejti véka alá azt a fölfogását, hogy ha módja és ereje lenne hozzá, az ország jövője érdekében minden eszközt megragadna és felhasználna arra, hogy a kormányt jobb meggyőződésre bírja, arról a veszedelmes útról, amelyre az eddig ismeretes választójogi tervezetével lépett, leszorítsa. Erre — sajnos — ma a párt nem vállalkozhat és így kénytelen az eseményeknek szabad utat engedni.”⁵¹ Kétségtelen, hogy az erőteljesebb, különösen a háború előttihez hasonló harcos tömegmozgalom a választójog érdekében komoly akadályokba ütközött. Valóban gátként állott az esetleges tömegmozgalom előtt a kivételes törvények sora, a kormány készsége az ilyen mozgalom elleni fellépésre, mégsem ez volt a fő akadály, és különösen nem a munkás harckészségek hiánya, hiszen annak, ellenkezője okozott

⁴⁸ U. o.

⁴⁹ U. o.

⁵⁰ Súlyos veszedelmek. Népszava, 1922. febr. 10.

⁵¹ Komoly órában... Népszava, 1922. márc. 1.

már problémát a paktum óta eltelt időben megtartott gyűléseken. A fő ok nyilván a szociáldemokrata vezetőség által vállalt kötelezettségekben, főleg a paktumnak abban a pontjában rejlett, amely kimondta, hogy az SZDP tartózkodik a politikai tömegsztrájkoktól. Azért volt „kénytelen az eseményeknek szabad utat engedni”. Mert mit tehetett ilyen körülmények között? Fenyegetőzött azzal, hogy nem vesz részt a választásokon csak bizonyos feltételekkel. Azaz további alkudozásokba bocsátkozhatott, és apellálhatott a kormány belátására. Mindkettőt meg is tette. Az idézett cikk ismét felsorakoztatta a budapesti lajstromos szavazásra és az értelmi cenzusra (négy elemi helyett írni—olvasni tudás) vonatkozó kívánságokat. Nem szólt a korhatár kérdéséről és a 2 évi egyhelyen lakásról. Ezeket a követeléseket tehát már elejtette a pártvezetőség. Kitért azonban a titkosság problémájára. Sajnálkozással állapította meg, hogy a kormány terveiben nem szerepelnek titkosan választó kerületekként azok az ipari és bányavidékek, amelyek pedig már a Tisza-féle tervezetbe is titkosként kerültek be.⁵² Pedig: „A kormány őszinteségében csak az erősítené meg a munkásság hitét, ha ezek a területek is bevonatnának a titkos szavazás körzeteibe.” — írta a Népszava.⁵³ Tehát a kormány őszinteségébe vetett hit megerősödéséhez elég volna a jobboldali vezetők szerint a titkos kerületek számának szaporítása. Másszóval ez azt jelenti, hogy az SZDP vezetősége lemondott a teljes titkosság követeléséről. A cikkben felsoroltak nemcsak általános kívánságokként kerültek nyilvánosságra, hanem konkrét tárgyalási javaslatok is voltak egyúttal. A miniszterelnök ugyanis éppen a cikk megjelenési napjára, március 1-re hívatta magához az SZDP vezetőit, hogy a még függőben levő kérdéstről, a budapesti szavazás módjáról tanácskozzék velük. A Pesti Napló szerint meg is jelent a szociáldemokrata párt képviselőjében Peyer, Farkas, Miakits és Propper.⁵⁴ A Népszava beszámolója szerint a küldöttek az előbb ismertetett követeléseket terjesztették a miniszterelnök elé. Különbséget tettek azonban közöttük — legalábbis így állítják be a lapban. Kijelentették ugyanis, hogy az adott helyzetben csak akkor vesznek részt a választásokon, ha Budapesten és környékén lajstromos lesz a szavazás. A titkosság kiterjesztését a négy elemi elvetését csak követelték, de nem kötötték egybe a részvétel kérdésével. Hogy hogyan s miről folyt még a szó a tárgyaláson, azt persze nem tudhatjuk, de valószínű, hogy Bethlen az utóbbi két „követelésről” nem vett tudomást, abban nem volt hajlandó engedni, viszont a részvételt követelte, ezért nem lehetett a három megmaradt kívánságot egyforma súlyúnak feltüntetni, és a választásokon való részvétel kérdését valamennyihez hozzákapcsolni.⁵⁵ Minden-

⁵² Nyilván a Lukács László miniszterelnök által 1912. dec. 12-én beterjesztett és az 1913. évi XIV. tc.-ként törvényerőre emelkedett, de alkalmazásra soha nem kerülő javaslatról van szó, amellyel kapcsolatban egyébként akkor az SZDP rendkívüli kongresszusa kimondotta, hogy annak alapján a párt nem vesz részt a választásokon, és alkalmas időben tömegsztrájkokkal tüntet ellene. Lásd: A magyar országgyűlés története. 1867–1927. Szerk.: Balla Antal, Bp., 1927. 355. l., és Révész Mihály: Fél évszázad. II. kiad. Bp., é. n. 51. l.

⁵³ Komoly órában. Népszava, 1922. márc. 1.

⁵⁴ Bethlen tárgyal a szociáldemokratákkal a lajstromos szavazásról. Pesti Napló, 1922. márc. 2.

⁵⁵ A miniszterelnök megismertette a választójogi rendelet leglényegesebb rendelkezéseit. Népszava, 1922. márc. 2.

esetre még reménykedtek a miniszterelnök engedékenységeiben. „Még van idő meggondolásra” — írták a másnapi Népszava vezércikk címéül, amelyben igyekeztek a kormányt jobb belátásra bírni, legnyomósabb érvek szánva annak figyelembe vételét, hogy a „külföld szeme is rajtunk van.”⁵⁶ Bethlen azonban nem gondolkozott tovább. Március 2-án megjelent a választójogi rendelet,⁵⁷ amelyből azután kiderült, hogy csupán egyetlen kérdésben engedett a miniszterelnök. A rendelet szerint Budapesten lajstromos lesz a szavazás. Persze meglehetősen furcsa engedmény volt ez. Először minden további nélkül belekerült a törvényjavaslatba mint a szociáldemokrata pártra nézve valami különösen jó dolog, miután pedig mikor az SZDP vezetősége elégedetlenkedett, berzenkedett a tervezet más részei miatt, visszavonták, hogy amikor megtette a jobboldali szociáldemokratákkal szembeni szolgálatot, ismét előkerüljön mint „engedmény”, mint az SZDP által „kiharcolt” eredmény. Kicsi, de tipikusan Bethlen-féle manőver volt ez.

Mindenesetre a rendelet megszületett és most következett volna, hogy az SZDP véglegesen állástfoglaljon a választásokon való részvétel kérdésében, hiszen azt ígérték, hogy a rendelet megjelenése után megteszik ezt. A döntés azonban még mindig késett. Mi volt ennek az oka? Első oknak azt tüntették fel a pártvezetés részéről, hogy a kormány még mindig nem döntött bizonyos függőben levő választójogi kérdésekben. Valóban, a rendelet úgy foglalt állást, hogy a kerületek számát és beosztását egy később kiadandó rendelkezés szabályozza. Az SZDP-t itt természetesen az nyugtalanította elsősorban, hogy a budapesti kerületi beosztás nem volt még meg.⁵⁸ Nem valószínű azonban, hogy ez volt a halogatás döntő oka. Lényegesebb körülménynek látszik a paktumban megígért engedmények végrehajtásának elhúzódása, amit másik okként jelölt meg a Népszava.⁵⁹ Ez a körülmény már az eddigi huzavonában is szerepet játszott. Igaz, a kormány egy egész sor intézkedést kiadott már a paktum értelmében.⁶⁰ Az intézkedések végrehajtása azonban lassacskán haladt. Semmi nem történt az internáltakra vonatkozó megállapodás végrehajtásában, a rendőri felügyelet alá vontak száma pedig nemhogy csökkent volna, de még szaporodott is 1922. januárjában.⁶¹ Ekkor azonban még az SZDP vezetősége hajlandó volt feltételezni, hogy az alsóbb szervek akadályozzák a kormány intézkedéseit. „És éppen ezért türelemre intjük a jogosan türelmetlen munkásságot” — fordult olvasóihoz a Népszava.⁶² A munkásság növekvő türelmetlensége azonban to-

⁵⁶ Népszava, 1922. márc. 2.

⁵⁷ 2200/1922. M. E. sz. rendelet. Budapesti Közlöny, 1922. márc. 3.

⁵⁸ Politikai szükségsszerűségek és politikai sakkhúzások. Népszava, 1922. márc. 8. és Izgalom a választási diktátum körül. Pesti Napló, 1922. márc. 8.

⁵⁹ Pártunk és a választások. Népszava, 1922. márc. 8.

⁶⁰ Pl. maga az amnesztia rendelet, a gyülekezési és az egyesülési jog szabályozása a paktum szellemében, a bányák katonai ellenőrzésének megszüntetése stb. (Lásd: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 10., 12., 13. számú iratok és azok jegyzetei), továbbá megkezdődött a szakszervezetek és más munkásszervezetek önkormányzatának visszaállítása is. (Lásd pl. Visszaállították a nyomdász segélyző egyesület önkormányzatát. Népszava, 1922. jan. 11., Új harcos. Népszava, 1922. febr. 5. stb.)

⁶¹ Szabotálják a kormány intézkedéseit. Népszava 1922, jan. 13.

⁶² U. o.

vábbra is jogos volt. Lassan haladtak a dolgok különösen az internálás és a rendőri felügyelet kérdésében. Ismeretes, hogy a paktumnak az internáltakra vonatkozó része azoknak a szabadonbocsátásáról szólt, akikért az SZDP felelősséget vállalt. A szociáldemokrata vezetőség össze is állított egy listát 572 névvel. A listán szereplőkért vállalt felelősséget.⁶³ Azonban a kormány még ezeknek a szabadonbocsátását is halogatta. Február 10-én a pártvezetőség nevében felkeresték Bethlent és panaszkodtak, hogy még mindig csak 100 internált ügyét tárgyalták le. Szóváltottak általában a paktum lassú végrehajtását is.⁶⁴ A dolog azonban ennek ellenére sem haladt előre, pedig bizonyára szóvá tették a miniszterelnökkel való márc. 1-i tanácskozáson is. A választójogi rendelet megjelenése után tovább folytatódott az ígéretek végrehajtásának sürgetése a kormánynál — fenyegetőzván a választásokon való részvétel megtagadásával. 1922. márc. 14-én Klebelsberg belügyminisztert keresték fel az internálásokról és a rendőri felügyelet tárgyában.⁶⁵ A Pesti Napló úgy tudja, hogy Peyer, Miákits és Farkas ismételtén jártak a belügyminiszternél a fenti ügyek megsürgetése érdekében. Klebelsberg végül is elrendelte a zalaegerszegi internáltak ügyének újabb revízióját, ugyancsak intézkedett a rendőri felügyelet enyhítéséről, az egyéb sérelmeket pedig jegyzékbe foglalták és a belügyminiszter megígérte, hogy a minisztertanács elé viszi azokat.⁶⁶ Úgy látszik ezek az ígéretek eléggé megnyugtatóak voltak a jobboldali szociáldemokrata vezetők számára, mert a paktumnak a kormányrészről történő végrehajtásának elhúzódását mint a választásokon való részvétel akadályát elhárítottak vették.

Ha nem is oldódtak meg véglegesen, nagyjából elsimultak, vagy elodázódtak az egyéb problémák is, amelyek a végső döntés meghozatalát akadályozták. A Népszava március 8-án hírt adott arról, hogy mindenféle kombinációk terjengenek: vajon az SZDP jelöli-e a képviselőválasztásokon Garami Ernőt és Buchinger Manót? Ennek eldöntése belső pártügy — szögezte le a lap, de hozzátette, hogy a párt nem hajlandó lemondani olyan értékekről mint a két politikus. Ez a megalapozatlan kijelentés nyilván csak a közvéleménynek szólt. A közvéleményt, elsősorban a szociáldemokrata párttagságot is érdekelte a jelölések kérdése, azon belül az a probléma is, hogy vajon a két neves szociáldemokrata vezetőt — akik „tiszták” voltak a proletárforradalom idején és az ellenforradalommal való szembefordulásukkal, önkéntes emigrációjukkal, az ellenforradalmi rendszert és az itthoni pártvezetőséget is bíráló magatartásukkal érdemükön felüli megbecsülést vívtak ki maguknak a szociáldemokrata párton belül — jelölik-e képviselőnek. Erről nyilván szó sem lehetett. Ha a paktumnak azt a pontját, hogy az emigrációval minden összeköttetést megszakít a pártvezetőség, nem is tartotta be szószerint, amennyiben az

⁶³ PTI. Arch. A. XVII. 1/1922/50.

⁶⁴ Bethlen — a jegyzőkönyv szavaival — így számolt be a minisztertanács aznapi ülésén a látogatásról: „A szocik ma voltak nálam és panaszt tettek, mert 600 internált ügyből csak 120 lett letárgyalva. Panaszkodtak a velük való paktum lassú végrehajtása miatt. Kérik az ügyek sürgős tisztázását.” Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 61. sz. irat.

⁶⁵ A szociáldemokrata párt és a kerületi beosztások. Népszava, 1922. márc. 15.

⁶⁶ A szocialisták tanácskozása a választásokról és az internálásokról. Pesti Napló, 1922. márc. 21.

emigráció Garami-féle csoportjával élénk kapcsolatban voltak, az már túl sok, egyelőre korai lett volna, hogy képviselőnek jelöljék őket. Garaminak a személye, vagyis inkább a politikája más vonatkozásokban is problémát jelentett. Bár március elején véglegesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a miniszterelnök a minimális feltételeket teljesíti, helyes a szociáldemokrata párt részvétele a választási küzdelemben, mindig vissza-visszatért kedvenc vesszőparipájára, annak hangoztatására ugyanis, hogy az SzDP-nek a polgári baloldali ellenzéki pártokkal együtt kell működnie a választásokon. Annál is inkább — mint lényegében helyes helyzetmegítéléssel hangoztatta —, mivel a kormány választási terrorja valószínűleg inkább a polgári ellenzék ellen irányul majd, mint az SzDP ellen, hiszen szociáldemokrata képviselőkre szükség van. A szociáldemokrata pártnak kötelessége tehát magáévá tenni az ellenzék választási szabadságának ügyét. — mondotta.⁶⁷ Ezt Garami minimális követelménynek tartotta a párt részéről a polgári ellenzékkel szemben, de jónak látta volna a szorosabb együttműködést is.⁶⁸ Ezzel újabb nehézségeket okozott az itthoni vezetésnek, amely ebben a vonatkozásban is megkísérelte végrehajtani a paktumban vállalt kötelezettségeket. Formálisan ugyan nem jelentette be kilépését a Polgárok és Munkások Szövetségéből,⁶⁹ de lényegében otthagytta azt. Vagy fontos pártülésekre hivatkozva⁷⁰ vagy minden indokolás nélkül sorozatosan távolmaradtak a blokk vezetőségének szokásos péntek esti üléséről.⁷¹ A szövetség ezzel lényegében felbomlott. A Vázsonyi vezette Nemzeti Demokrata Párt éppen arra való hivatkozással tekintette megszűntnek a liberális blokkot, hogy az „egyik párt” tárgyalásokat kezdett a kormánnyal.⁷² Nem került azonban le napirendről a valamilyen formában való együttműködés kérdése. A blokk elnöke, Bárczy István hangoztatta, hogy legalább a vidéki kerületekben együtt kell működnie az ellenzéki pártoknak.⁷³ Kátoldalú tárgyalások kezdődtek tehát a pártok között. Garami és hívei — mint látni fogjuk — elérték, hogy nagy titokban a szociáldemokrata pártvezetőség is bekapcsolódott ezekbe a tárgyalásokban.

1922. március 21-én végre összeült a szociáldemokrata párt választmányának többször elhalasztott ülése, hogy döntést hozzon a részvétel kérdésében. Nem lehetett tovább elodázni a döntést, bár a kormány még mindig nem hozta nyilvánosságra a választókerületek beosztását. Az ország politikai közvéleménye, elsősorban természetesen a munkásság, hetek óta nagy érdeklődéssel várta az állásfoglalást. A kormányhoz közel-

⁶⁷ Garami Ernő nyilatkozata a szociáldemokrata pártról. Jövő, 1922. márc. 7.

⁶⁸ Pl. Egységet! Jövő, 1922. márc. 14.

⁶⁹ A szövetség 1921. februárjában alakult meg a liberális és félliberális polgári ellenzéki pártok, valamint az SzDP összefogásából. Lásd: *Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919–1921.* Bp., 1962. 423. l.

⁷⁰ A liberális blokk ülése a szocialisták és a demokraták nélkül. Pesti Napló, 1922. febr. 25.

⁷¹ Az ellenzéki pártok nem tömörülnek választási blokkban. Pesti Napló, 1922. márc. 15.

⁷² A demokraták megszűntnek tekintik a liberális blokkot. Pesti Napló, 1922. márc. 19.

⁷³ Az ellenzéki pártok nem tömörülnek választási blokkban. Pesti Napló, 1922. márc. 15.

álló Budapesti Hírlap mint a választási előkészületek egyik feltűnő jelenségét kommentálta azt a nagy várakozást és reménykedést, amelyet a polgári pártok csaknem mindegyike az SzDP-nek a választásokon való részvételéhez fűzött, különösen annak külpolitikai vonatkozásait latolgatva.⁷⁴

Március 21-én megtörtént a döntés. Az összes fővárosi és vidéki párt-szervezet képviseletében résztvevő mintegy 150 főnyi pártválasztmány előtt Farkas István párttitkár ismertette a pártvezetőség javaslatát. Javasolta, hogy a választmány mondja ki: a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a választásokon részt vesz. A részvétel szükségessége mellett a következő indokokat hozta fel: A parlamenti harc is egyik nélkülözhetetlen eszköze a munkásmozgalomnak, az aktív térfoglalás a parlamenti képviseleten keresztül érvényesül. A parlament a szociáldemokrata párt számára mindezen felül a kapitalista rendszer kritikájának tribünje is. A munkásmozgalom eddig sohasem mérhette össze erejét ellenfeleivel a parlament porondján. A szociáldemokrata képviselők hiánya megmutatkozott a legutóbbi nemzetgyűlésen is, ahol két év alatt nem volt szó semmilyen szociálpolitikai vagy munkáskérdésről, sem a nép széles rétegeit érdeklő kérdésekről. Ez a másik fő ok, ami miatt a szociáldemokrata képviselőknek be kell jutniuk a parlamentbe. Azután a polgári pártok felbomlottak, az ellentétek, ha csak átmenetileg is, meggyengítették az uralkodó osztályok frontját, ezt az ellentétet, ezt a kedvező szituációt ki kell használni, de ezt passzivitással nem lehet megtenni. Továbbá külföldön is azt láttuk, hogy a szociáldemokrata pártok belementek a választásokba akkor is, amikor a választójogi törvények szűkmarkúan adták a munkásság számára a jogot. Végezetül pedig: Hogyan akarjuk a fennálló hatalmi berendezkedést megdönteni? — tette fel a kérdést Farkas István. „Parlamenti úton kell ezt a hatalmat megdönteni, átalkítani és ez a munkásság feladata... A parlamenti pártokban a bomlási folyamatot és a kijegecesedést bizonyos érdekek mellé csak a szociáldemokrata párt parlamenti működése hozhatja létre.”⁷⁵ Nem marad tehát más hátra, részt kell venni a választási küzdelemben — fejezte be érvelését Farkas. Az érvelés sokrétű, körületekintő, látszik, hogy a pártvezetőség arra törekedett, hogy minél szélesebb körben — nemcsak a választmányra, hanem leendő választók körére is gondolva — elfogadhatóvá, meggyőzővé tegye. Keverednek benne a munkásmozgalom érdekei szempontjából helytálló és bírálható elemek. Tagadhatatlan az első érv igaza. A parlament valóban fontos tribünje lehet a munkásságnak. Forradalmi időket kivéve, erről a tribünről sohasem szabad lemondania a munkásmozgalomnak. Az a kitétel azonban, hogy „az aktív térfoglalás a parlamenti képviseleten keresztül érvényesül” már azt a felfogást sejteti, hogy az aktivitást a parlamenti tevékenységre korlátozódják. Úgyes fogás volt az is a pártvezetőség részéről, hogy megfordították a passzivitás híveinek érvelését és éppen az uralkodó osztályok átmeneti gyengülésére hivatkozva sürgették az aktivitásba lépést. Nyitott kérdés egyelőre az, hogy az ő általuk tervezett aktivitás valóban kihasználja-e

⁷⁴ A szociáldemokraták kiáltványa. Budapesti Hírlap, 1922. márc. 23.

⁷⁵ Szociáldemokraták a parlamentben. A Szociáldemokrata Párt választási küzdelmének dokumentumai. Szerk.: Szakasits Árpád, Bp., 1922. (A választmányi ülés jegyzőkönyve.) 13–14. l.

majd ezt a szituációt. Legtöbbet elárul a pártvezetőség felfogásáról az utolsó érv. Mégpedig nemcsak azzal, hogy a „megdönteni, átalakítani” szavakat egyenértékű fogalmakként sorakoztatták fel egymás mellé, homályában hagyván ezáltal a tulajdonképpeni célt a fennálló hatalommal kapcsolatban, hanem azzal is, hogy a megfogalmazásból elég világosan kitűnik; a hatalom parlamenti úton való „megdöntése, átalakítása” nemcsak a forradalom tagadását jelenti, hanem a hatalom elleni harc leszűkítését is a parlamenti küzdelemre. Az érv folytatása is ezt a magyarázatot támasztja alá, hiszen az csendül ki belőle, hogy a vezetőség a parlamenti pártokban az SzDP jelenlétével létrehozott „bomlási folyamattól” és „kijegecesedésétől” várja az eredményt. Természetesen mindez még csak elvi, agitációs érvelés a részvétel mellett. Az igazi szándékokat majd a parlamenti működés gyakorlata árulja el.

A pártvezetőség előterjesztése fölött reggel 9 órától este 8 óráig tartott a vita. A 40 felszólaló állásfoglalása három álláspont körül csoportosult. A fővárosi szervezetek képviselőinek többsége és az összes vidékiek a pártvezetőség javaslata mellett nyilatkoztak. A budapesti választmányi tagok egy része azt javasolta, hogy a nagy horderejű kérdésben a sürgősen összehívandó pártkongresszus döntsön. A harmadik csoport a további passzivitás mellett kardoskodott.

A vita teljes anyaga sajnos nem maradt meg. Az ülés lefolyásáról szóló szűkszavú beszámolók⁷⁶ nem részletezik ki, hogyan foglalt állást, milyen érvek hangzottak el. Különösen érdekes volna pedig a passzivitás mellett szólók részletes érvelését ismernünk. Az nagy valószínűséggel kiderül, hogy a passzivitás követelői nemcsak és nem elsősorban abból indultak ki, hogy a passzivitás a legmegfelelőbb eszköz a fennálló uralmi rendszer megbuktatására, hanem az a félelem vezette őket főleg, hogy az SzDP bekapcsolódása törvényes, demokratikus látszatot kölcsönöz az ellenforradalmi rendszernek, kedvező színben tünteti azt fel a külföld előtt. Ez az érvelés pedig kétségtelenül jogos volt, feltétlenül őszinte aggodalomból, a pártvezetőséggel szembeni megalapozott ellenzékiiségből fakadt. Hiszen tudatosan vagy ösztönösen a Bethlen—Peyer paktum fő célkitűzésével fordultak szembe a passzivitás hívei. A felfogásnak széles táborra lehetett. Ez kiderül abból is, hogy a vezetőségnek széleskörű, nagyarányú agitációs kampányt kellett indítania ellene, a Népszava számos már idézett cikkében, a pártszervezetekhez szóló belső tájékoztatásában,⁷⁷ valamint az újonnan megindult Szocializmus c. folyóiratban is.⁷⁸ Ellenzéki magatartásról volt tehát itt szó, amellyel a pártvezetőségnek már ekkor számolnia kellett. Hogy nem is volt teljesen eredménytelen az ellenzék munkája, az megmutatkozott a választmányi ülésen is, amikor a pártvezetőség előterjesztésében és a vitában is kénytelen volt méltányos hangot megütni a passzivitás híveivel szemben, szavakban közeledni álláspontjukhoz, kénytelen volt a parlamenti aktivitást olyannak ígérni, amelyik elfogadható az ellenzék számára is — azaz főleg szavakban, de később bizonyos tettekben is távolodnia kellett a paktumban vállalt kötelezettségek

⁷⁶ U. o. és A szociáldemokrata párt teljes erejével részt vesz a választási küzdelemben. Népszava, 1922. márc. 22.

⁷⁷ PTI. Arch. A. XVII. 1(1920)38.

⁷⁸ Pl.: Vanczák János: Passzivitás vagy aktivitás, 1922. ápr.

egynémelyikétől. Ezt bizonyítja az is, hogy a Magántisztviselők Országos Szövetségének a vita során benyújtott határozati javaslatát, amelyet később a választmány egyhangúlag elfogadott, magáévá tette a pártvezetőség is. A határozat megállapította, hogy a kormány választójogi rendelete a reakció osztályuralmának konzerválását célozza. Ezt a választójog megakadályozza a dolgozó tömegeket abban, hogy bekapcsolódhassanak a regeneráció munkájába, amelyre pedig az országnak égető szüksége volna. Ez a választójog arra kényszeríti a dolgozó tömegeket, „... hogy eleve a legnagyobb bizalmatlanság álláspontjára helyezkedjenek az új nemzetgyűléssel szemben.” A szociáldemokrata munkásság pedig csak azért vesz részt a választásokon ilyen körülmények között, hogy „... a reakció jegyében született új nemzetgyűlésben a lelkiismeret szava megnyilatkozhassék és a munkásság előretolt őrszemei erről a fórumról szállhassanak síkra mindennemű munkásüldözéssel szemben és készíthessék elő a talajt az egyenlő polgárjogok és a valódi demokrácia új parlamentje számára.”⁷⁹ Ugyanakkor a passzivitás hívei is jórészt engedtek a vitában elhangzó érveknek és feladták nézetüket. Mindössze nyolcan szavaztak végül a pártvezetőség javaslata ellen. Végeredményben tehát a választmány nagy többsége a választásokon való részvétel mellett döntött. A döntés feltétlenül helyes volt. Ez nem is szorul különösebb indoklásra. Általában is fontos harci területe a munkásmozgalomnak a burzsoá parlament, ellenforradalmi viszonyok korlátozottabb feltételei között pedig mindenképpen élni kell a választási harc és a parlamenti képviselőlet adta lehetőségekkel, mint a tömegek között folytatott agitációnak, a tömegekhez való szólásnak, a dolgozók érdekei állandó hangoztatásának rendkívül fontos eszközeivel. Éppen az 1920-as évek elején tette a nemzetközi munkásmozgalom közkincsévé Lenin a Bolsevik Párt idevonatkozó tapasztalatait, amelyek alapján nyomatékosan felhívta a fiatal kommunista pártok figyelmét is a parlamenti harc fontosságára.⁸⁰ Más kérdés az, hogy a munkásmozgalom különböző árnyalatai ténylegesen hogyan fogták fel a parlamenti harcot, eszköznek-e vagy öncélú valaminek. Kétségtelen, hogy a magyar munkásmozgalomban is különböző elképzelések éltek 1922-ben és a továbbiakban a parlamentben való részvételről, az „aktivitásról”. Abban azonban végül is általánosnak mondható egység alakult ki, hogy igenis be kell kapcsolódni teljes erővel és egységesen a választási harcba. Nemcsak a március 21-i választmányi ülésen mutatkozott meg ez az egység, amikor a vita eldőltével a részvétel konkrét kérdéseiről tárgyalva most már egyhangú határozatot hoztak arról, hogy a szervezett munkásság fél napi keresetét felajánlja a választási agitáció céljaira,⁸¹ hanem az egész munkásság és a munkásmozgalom körében is. A szociáldemokrata emigráció is helyeselte a döntést.⁸² „Az aktivitásba lépés természetesen szükséges volt” — szögezte le a Kommün, az illegális kommunista párt első itthon megjelenő lapja a fontos állásfoglalást, ugyanakkor, amikor fenntartotta és megismételte minden bírálatát és kifogását a

⁷⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 15/16. old.

⁸⁰ „Baloldaliság” — a kommunizmus gyermekbetegsége. *Lenin Művei* 31. köt. VII. fejezet. Bp., 1951.

⁸¹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 17. l.

⁸² Garami Ernő: Aktivitás. Jövő, 1922. márc. 25.

jobboldali vezetőség ellen.⁸³ Ezek az állásfoglalások már sejtetik, hogy a magyarországi munkásmozgalom minden árnyalata teljes erejével küzd a választások sikeréért és ennek hatása is megmutatkozik majd.

A választmányi ülés még egy fontos határozatot fogadott el. Az ellen az ellenzéki polgári pártok gyűléseinél lépten nyomon megnyilvánuló jelenség ellen tiltakozott ez a határozat, hogy a kormány elnézésével, sőt tudtával, „felelőtlen elemek” megzavarták, lehetetlenné tették a gyűléseket. Kimondották: „A Szociáldemokrata Párt a maga gyűléseit a szervezett munkásság védelme alá helyezi és fölhívja a munkásokat, hogy egyesülési jogukat bármely oldalról jövő támadás ellen minden eszközzel védjék meg.”⁸⁴

Nincs nyoma annak, hogy a választmány ülése megvitatta volna az SzDP választási proklamációját. Pedig a felhívás készen volt, hiszen másnap, március 22-én együtt jelent meg a Népszavában a választmány döntésével és határozataival. Nemigen tévedünk, amikor azt tételezzük fel, hogy a pártvezetőség nem, vagy legfeljebb csak nagy vonásaiban ismertette meg a választmánnyal a választási programot. Pedig ez olyan fontos dokumentum, hogy feltétlenül megérdemelte volna az alapos vitát. Mit is tartalmazott a pártvezetőség felhívása, amely A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Ország Dolgozó Népéhez! címen került nyilvánosságra?⁸⁵ A program bevezető része az első nemzetgyűlés működését bírálta, majd az eddig ismertetett szellemben a párt aktivitásba lépésének szükségességét tárgyalta. Ezután tért rá a követelések felsorolására, illetve nem is azonnal a követelésekre, mert csodálatosképpen a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos állásfoglalás került a program élére. A pártvezetőség leszögezte, hogy a szociáldemokrata párt a trianoni békeszerződés igazságos revízióját követeli, követeli a népek önrendelkezési jogának tiszteletbentartását és az egyre súlyosabb vitás kérdésekben a népszavazást. Azonban ennek a követelésnek csak a magyar demokrácia megteremtésével és más demokráciákkal való összefogással lehet érvényt szerezni. „Pártunknak kiírthatatlan meggyőződése az, hogy csak a magyar demokrácia és csak a munkásosztály tud igazságot szerezni a magyar népnek a demokrácia és a proletariátus nemzetközi fórumain, mert erre a mai magyar rezsím sohasem lesz képes.”⁸⁶

Sok, a szociáldemokrata jobboldalra jellemző nézet szorult ebbe az egy mondatba. Legfontosabbak talán ezek közül a következők: Az imperialista béke ellen „más demokráciákra”, nyilvánvalóan a nyugati demokráciákra apellált, tehát éppen azokra a hatalmakra, amelyek diktálták a békét. Hasonlóan téves helyzetmegítélésből fakadt nyilvánvalóan a proletariátus nemzetközi fórumaira való hivatkozás — ez alatt természetesen csakis a jobboldali szociáldemokrata fórumokat, konkrétan a II. Internacionálét értette. Illuzórikus és komolytalan az a feltételezés, hogy ez a fórum tényleges segítségre lenne képes a revízió érdekében, hiszen bebizonyosodott már, hogy sem az imperialista háború kibontása ellen, sem annak imperialista befejezése ellen nem tudott és nem

⁸³ A szociáldemokraták „programja” Kommün. 1922. I. évf. 5. sz.

⁸⁴ A szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 15. 1.

⁸⁵ Lásd u. o. és Népszava. 1922. márc. 22.

⁸⁶ U. o. 21. 1.

akart ténylegesen fellépni. Aligha is gondolta komolyan a pártvezetőség ezeket az elképzeléseket. Fontos érvként hangoztatta azonban eddig is és ezután is mindig, hogy a Trianon elleni küzdelemnek, tehát a területi revíziónak is legjárhatóbb útja az ország belpolitikai rendszerének demokratizálása. Az uralkodó osztályok, azok politikusai, általában az ellenforradalmi, nacionalista közvélemény „meggyőzésére” is gondoltak, amikor az ezek által elsőrendű fontosságúnak tartott kérdést, lényegében a revíziós törekvés formájában megnyilvánuló ekkori magyar imperializmus külpolitikai céljait igyekeztek összekapcsolni a belső demokratizálás szükségességével. Igen hatásos és megfelelő érvelésnek tartották ezt a demokratikus átalakítás érdekében. Ennek egyik megnyilvánulásával találkozunk végeredményben itt is. Végezetül pedig megfigyelhetjük még a trianoni kérdéstről szóló eszmefuttatásban, hogy a pártvezetőség megfelelő kortesfogásnak tartotta a széles körben megnyilvánuló nacionalizmusra való támaszkodást is.

Ezután tért rá a program a bel- és gazdaságpolitikai követelésekre. A polgári demokratikus szabadságjogok felsorolásával kezdődött ez a rész. Követelte az általános, titkos választójogot, kétévenkénti választást, a főrendiház eltörlését, a sajtó, a gyülekezés és egyesülés teljes szabadságát, a munkásság sztrájkjogának törvényesítését stb. Fontos volt, a továbbiak szempontjából a kivételes törvények és rendeletek hatályon kívül helyezésének, az általános politikai amnesztiának, valamint az internálás és rendőri felügyelet megszüntetésének a követelése. Gazdasági és szociálpolitikai téren követelte a program több kisebb fontosságú aktuális követelés mellett a 8 órás munkaidő törvénybeiktatását, az ipar-törvény reformját a „mai idők követelményeinek” megfelelően, ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkáskamarák létrehozását demokratikus alapon, bér- és egyeztető hivatalok felállítását minden foglalkozási ágban, országos gazdasági tanácsadó szerv létrehozását a munkások és munkáltatók érdekképviselőinek bevonásával, kötelező aggkori és munkanélküliség esetére szóló biztosítást, a közegészségügy államosítását, a kötött lakásgazdálkodás fenntartását a kislakások védelme érdekében, az adóterhek csökkentését, fokozatos egyenes adókat, a fogyasztási adók eltörlését, mindennemű közhasznú vállalkozás megkönnyítését a pénzügyek és hitelviszonyok rendezésével, a drágaság letörése érdekében a kivitel korlátozását, a belső szükséglet fedezését, az ellátatlanok körének kiterjesztését. Fontos és új dolog a földreformmal kapcsolatos állásfoglalás: a földreform céljaira minden nagybirtok kisajátítandó. A vagyonadó révén állami tulajdonba kerülő földből azonnal kielégíthetők a jogos földigénylők. A földhöz juttatottak a földértéknek megfelelő évi járadékösszeget fizessenek a földért, ehhez állami pénzügyi intézet nyújtson segítséget nekik. A közoktatás terén tiltakozik a program a felekezeti szempontok érvényesítése ellen, és általános, ingyenes kötelező népoktatást követel. Külpolitikai vonatkozásban, mivel a Népszövetségnek a népek valódi szövetségévé való fejlesztése elérhető, Magyarországnak már most be kell lépnie a Népszövetségbe.

Abból kell kiindulnunk, hogy a fenti program a választásokra készült, a választási agitáció céljait szolgálta. Magyarítani lehetne talán ezzel a ténnyel, hogy egy szó sem esik benne a szocializmusról, az osz-

tályharcról, azaz a végcélról és annak megvalósításához vezető eszközről, még olyan mértékben sem, ahogyan azt az SZDP 1903-as programjában olvashatjuk. A proletár internacionalizmusról sincs szó, legfeljebb abban az egyetlen, furcsa — már említett — vonatkozásban, hogy a proletár nemzetköziséget kívánja felhasználni a magyar imperialista törekvések támogatására. Mindez fakadhat talán a választások sikerét szolgáló taktikai elgondolásból. Ámde: miféle taktikai meggondolás az, amely a munkásosztály, a munkás szavazók előtt hallgat a fenti fontos dolgokról, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ez a kiáltvány volt a szociáldemokrata párt első, nagy nyilvánosság előtti állásfoglalása az ellenforradalom óta? A munkásosztály nyilvánvalóan igényelte és várta, hogy tiszta vizet öntsön a pohárba a párt ebben a vonatkozásban is. Hogy ez mégis elmaradt, az adódott egyrészt abból, hogy az SZDP jobboldali vezetői nem tartották fontosnak ezekre a dolgokra kitérni annak ellenére, hogy az 1903-as program alapján állónak vallották magukat. A közvetlen, napi, lassan elérhetőnek remélt célokra való koncentráció elhomályosította a távoli időkbe helyezett szocializmusnak a képét. A Tanácsköztársaság „elhamarkodott, eleve kudarcra ítélt kísérlet”-ként való felfogása különösen megerősítette bennük ezt a meggyőződést. A végcél lebecsüléséről, a pártvezetőség reformizmusáról volt tehát itt szó. Másrészről a kormány, az ellenforradalmi rendszer irányában nem tartották opportunusnak az osztályharc emlegetését, a „nemzeti alap”-ra való helyezkedés pedig gátolta őket az internacionalizmus melletti nyílt kiállásban. A jobboldali pártvezetőség opportunizmusa is megmutatkozott tehát az állásfoglalás elmaradásában.

A megjelent programról a következőket írta a Budapesti Hírlap: „Mindent összevéve ez a szocialista program alig különbözik egy keményebb hangú polgári programtól. Ha ez a mérsékelt jele, akkor örülünk neki, ha eszmeszegénységé, akkor csodálkozunk, a kiáltvány felsőbbrendű hangú kritikáján és dermesztő ridegségén.”⁸⁷ A lapnak igaza is volt, valóban polgári jellegű programot fogalmazott meg a kiáltvány. Nem jelenti ez azt, hogy a benne foglaltak többségükben nem rendkívül fontos átmeneti követeléseket jelentettek. (Hogy írói lényegében nem átmenetinek tekintették őket, azt a fentiekben igyekeztünk bizonyítani.) Az olvasó előtt azonban így magában véve is feltűnik ennek a programnak elsősorban hevenyészett, nem kellőképpen átgondolt jellege, ami főképpen a követelések különösebb szerkezeti felépítettség nélküli felsorolásában, a „súlypontozás” hiányában mutatkozik meg, de némelyik helyén a konkrétság követelményével is hadilábon áll.

A programnak általánosabb jellegű demokratikus és szociálpolitikai követelései (általános választójog, 8 órás munkanap stb.) az 1903-as program „minimális” részéből kerültek át szinte szósz szerint. Ezekhez csapták hozzá az adott helyzetből közvetlenül fakadó célkitűzéseket (a kivételes törvények visszavonása, az internálás megszüntetése, amnesztia, harc a drágaság ellen stb.) Előrebocsátjuk — később talán sikerül bizonyítani is — hogy e követelések előbbi csoportja válik majd „maximális”, az utóbbi meg „minimális” programmá.

⁸⁷ A szociáldemokraták kiáltványa. Budapesti Hírlap, 1922. márc. 23.

A trianoni békeszerződéssel kapcsolatos — már említett — hibáin kívül meg kell még említeni a programnak az „érdekvédelmi szervezetek” terén megmutatkozó hibás követeléseit. Érthetetlen, hogy mi szükség volt az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkáskamarák felállítására. A program nem magyarázza meg, hogy mit ért ezek alatt, de a szakszervezetek léte és szabad működésének biztosítása mellett teljességgel fölöslegesnek látszanak az említett szervezetek. Hasonlóképpen az országos gazdasági tanácsadó szerv felállítására vonatkozó követelés is. A legnagyobb hiba azonban ebben a vonatkozásban a „bér- és egyeztető hivatalok” felállításának lépten nyomon hangoztatott, a paktumba is bekerült követelésének bevétele a programba. A követeléseknek ez a csoportja nem szolgálta a munkásság osztályérdekeit, ellenkezőleg, ezen érdekek ellen hatott, amikor a sztrájkok lehető kiküszöbölésével tompítani igyekezett a gazdasági harcot.

A hiányosságok közül a Kommün legfontosabbnak tartotta a köztársaság követelésének elvetését: „Mondanunk sem kell, nekünk nem ideálunk a burzsoá köztársaság, mi Tanácsköztársaságot akarunk végső célkitűzésünkben, de a mai helyzetben küzdenünk kell a köztársaságért és rá kell szorítanunk a szociáldemokrata pártot a köztársaságért való küzdelemre, ugyanis ma a köztársaságért való küzdelem azt jelenti más szóval: Pusztuljon Horthy!” — írta.⁸⁸ A KMP lapja valóban igen lényeges problémára tapintott rá. A Bethlen—Peyer paktum ismeretében világos, hogy miért nem került bele a köztársasági államforma követelése a választási programba. A paktumban vállalta ugyanis a pártvezetőség, hogy nem folytat köztársasági propagandát. Szintén a paktumban vállalt lojális ellenzéki magatartás, valamint a Bethlen kormányhoz fűződő illúziók akadályozták meg a proklamáció készítőit abban, hogy kertelés nélkül kimondják: Az ellenforradalmi Horthy-rendszer megdöntésén fáradoznak.

A konkrét megfogalmazás hiányából adódó problémák megmutatkoztak olyan dolgokban, amikor valaminek a „korszerű”, „mai idők követelményeinek megfelelő” reformját követelte a program, mint például az üzemek alkotmánya, az ipar és bányatörvény esetében anélkül, hogy megmondta volna, hogy mit ért ezeken a követeléseken. Különösen szembetűnő a határozatban a felemás fogalmazás a földreformra vonatkozó követelések esetében. Nagy jelentőségű dolog, hogy az SZDP véglegesen a földreform, a földosztás álláspontjára helyezkedett. Ezt az állásfoglalást az ellenforradalom idején éppen ebben a dokumentumban hozta nyilvánosságra először a szociáldemokrata párt. Fontos momentum, hogy nagybirtok kisajátítását hangoztatta a program. (Egyébként ez az egyetlen olyan követelése a választási programnak, amelyik a magántulajdon meglevő formájába beleütközik.) Meg kellett volna azonban mondani, hogy hogyan és főleg milyen mértékig javasolják a kisajátítást. Annál is inkább, mert a következő mondat úgy hangzik, hogy a vagyonadó révén az állami tulajdonba kerülő földekből kell kielégíteni a földigénylőket. Felmerül a kérdés tehát, hogy teljes kisajátítás — vagy a vagyonadó révén részbeni állami tulajdonbavétel a párt követelése? Ho-

⁸⁸ A szociáldemokraták „programja”. Kommün, 1922. I. évf. 5. sz.

gyan állunk a kártérítéssel, vagy a megváltási árral? Milyen nagyságú birtokot kapjanak az igénylők? stb. A megválaszolatlan kérdések is bizonyítják, hogy csupán ad hoc jellegű állásfoglalás történt a földkérdésben. Az SZDP-nek ekkor és még jó néhány évig nem volt részletesen kidolgozott agrárprogramja.

Az SZDP választási programját tehát joggal érthette bírálat megjelenésekor a KMP részéről, mintahogy nyilván az öntudatos munkások is találtak benne kifogásolni valót. Az általános hangulat azonban az volt, amit a Kommün így fejezett ki: A magyar proletariátusnak küzdenie kell a választásokon.⁸⁹

AZ 1922-ES VÁLASZTÁSOK

A választási küzdelem meg is indult. A szociáldemokrata párt részéről a pártvezetőség által megszervezett országos választási iroda irányította a munkát Büchler József és Mónus Illés vezetésével. Az iroda igyekezett ellátni a helyi pártszerveket központi agitációs anyaggal, szervezési és jogi tanácsokkal. A munka súlya azonban éppen ezekre a helyi szervezetekre nehezedett. Pedig, különösen vidéken, még magukat a pártszervezeteket is most, a választási harc idején kellett újjászervezni, hiszen a passzivitás hosszú ideje alatt nagyon sok kényszerű tétlenségre utalt helyi szervezet dezorganizálódott. Annál nagyobb lendülettel nyilvánult meg az aktivitás most. Márciusban népgyűlések sorával egybekötve megalakultak, illetve újjászerveződtek a pártszervezetek és mindjárt bele is vetették magukat a választási munkának abba a részébe, amit a kerületi beosztás megjelenése előtt el lehetett végezni: a szavazati joggal rendelkezők összeírásának, a választói névjegyzék elkészítésének elősegítésébe. A szavazati joggal rendelkező munkások nagyrésze magától sietett összeírásra, másokat önkéntes agitátorok beszéltek rá, hogy a leendő szociáldemokrata szavazók közül ki ne maradjanak.⁹⁰ Szívesen tettek ugyanakkor eleget a munkások a pártválasztmány ama határozatának is, hogy félnapig keresetükkel járuljanak hozzá a választások anyagi alapjainak megteremtéséhez. Az igazi választási munka azonban a választókerületi beosztásról szóló kormányrendelet megjelenése után kezdődhetett volna. Hiszen a beosztás nélkül nem lehetett megejteni a jelöléseket, a képviselőjelöltek személyének ismerete nélkül pedig nem volt lehetséges az ajánlók összeírása, a jelöltek támogatására indított agitáció megkezdése. Április elején végre megjelent a várt kormányrendelet, és hozzá lehetett volna látni a fenti teendőik elvégzéséhez. Ezt azonban a pártvezetőség jóvoltából újabb huzavona akadályozta meg. A huzavona egyik oka a polgári ellenzéki pártokhoz való viszony terén, a másik pedig a jelölések kérdésében támadt vita volt.

1922. április 3-án időzített bombák robbantak az Erzsébetvárosi Kör Dohány utcai klubjának helyiségében. A klubban mintegy 600 jó módú belvárosi polgár gyülekezett, hogy választási vacsorán meghall-

⁸⁹ U. o.

⁹⁰ Összeírás. Népszava, 1922. márc. 18. és Szociáldemokraták a parlamentben. Bp. 1922. 27. l.

gassa a polgári ellenzék vezetőit. Azok azonban késtek és a fél kilenckor bekövetkezett robbanás távollétükben történt. (Az egyik bomba éppen a Rassay Károlyra váró üres szék alatt exponált.) A merényletnek végül 7 halálos és mintegy 40 sebesült áldozata lett.⁹¹ Az esemény óriási felháborodást és nem kis félelmet váltott ki szerte az ellenzék körében, hiszen a bomba nagy rést ütött Bethlennek tiszta választásokra vonatkozó ígéretének falán is. Az SZDP vezetősége határozatban állapította meg, hogy a merénylet láncszeme a két és fél év óta tartó bűncselekményeknek és összefügg a kormány magatartásával, mely a politikai küzdelem szélsőséges elfajulását okozza.⁹² Egyik cikkében hozzátette még a határozathoz a Népszava, hogy a kormány azzal tenne jó szolgálatot az országnak, ha átengedné a helyét egy erős pártközi-kormánynak.⁹³ A merénylet tehát okot szolgáltatott az SZDP vezetése részére az erőteljesebb kormányellenes fellépéshez, amelyre a sikeres választási agitáció érdekében már amúgy is szüksége volt. Inkább ürügy mint ok volt viszont a tragikus esemény a pártvezetőség számára, hogy Garamiék sürgető nyomásának engedve most már nyíltan is közeledjék a polgári ellenzéki pártokhoz. A Dohány utcai merényletre az ellenzék első reagálása az volt, hogy érdemes-e ilyen körülmények között részt venni a választásokon. Az SZDP azt a véleményét hozta nyilvánosságra, hogy a passzivitás méltó felelet volna a kormánynak — ha minden ellenzéki párt kivétel nélkül el tudná szólni rá magát.⁹⁴ A passzivitás gondolata azonban inkább csak pillanatnyi ötletként merült fel az ellenzék részéről, mély gyökere nem volt a gondolatnak. Szívesen nyugtatgatták tehát magukat a kormány újabb ígéreteivel, azzal az állásfoglalásával, amellyel élesen elhatárolta magát a merénylettől és megígérte a bűnösök szigorú megbüntetését. A baloldali ellenzéki pártok összefogásának gondolata azonban az esemény után nagy lépésekkel haladt előre. A Népszava is csakhamar nyilvánosságra hozta a pártvezetőség együttműködési készségét: „A történelmi fejlődés szükségszerűsége alapján együtt harcolunk mindazokkal, akik itt a teljes polgári jog igazi kívánói és harcosai és ugyancsak a szükségszerűség alapján helyezkedünk szembe mindenkivel, aki ellensége elnyomója a demokráciának” — írta a lap április 16-án.⁹⁵ A politikában járatos emberek előtt azután már nem is volt váratlan a szociáldemokrata párt vezetőségének április 22-én napvilágot látott deklarációja. A kiáltvány kimondotta: „A szociáldemokrata párt teljes erejével fog össze mindazon ellenzéki pártokkal és elemekkel, amelyeknek múltja és programja biztosíték arra nézve, hogy a szociáldemokráciának (nyilván elírás a forrásban, valószínűleg demokráciáról van szó. — S. L.) őszinte hívei és harcosai. Ebből kiindulva a szociáldemokrata párt megállapodást létesített ezekkel az ellenzéki pártokkal a nemzetgyűlési választásokon való együttműködésre, a választási szabadság megvédésére

⁹¹ Pokolgépes merénylet. Pesti Napló, 1922. ápr. 4. A merénylet nyilvánvalóan a „felelőtlen elemek” műve volt, az „Ébredők”-höz vezettek a szálak, bár az évekig elhúzódo nyomozás sem sok eredményt produkált.

⁹² A pokolgépes merénylet hatása a politikára. Népszava, 1922. ápr. 5.

⁹³ Orgoványtól—a Dohány uccáig. Népszava, 1922. ápr. 5.

⁹⁴ U. o.

⁹⁵ Húsvét. Népszava, 1922. ápr. 16.

es a pártválasztmány ama határozatát, amely szerint a szociáldemokrata párt választási küzdelmét a munkásság összességének a védelme alá helyezi, kiterjeszti az egész demokratikus ellenzék választási küzdelmére és felhívja a munkásságot, a párt tagjait, hogy e határozatnak öntudatosságuk minden komolyságával és lelkesedésük teljes erejével szerezzenek érvényt.⁹⁶ A megállapodás alapján a határozat kötelezte a párt tagjait, hogy azokban a kerületekben, ahol az SZDP nem állít jelöltet, a demokratikus polgári pártok jelöltjeire adják le szavazataikat. A demokratikus pártok viszont vállalták, hogy azokban a kerületekben, ahol a szociáldemokrata párt állít jelöltet és ők nem, ezt a jelöltet támogatják.⁹⁷

Ezt a megegyezést, ha a leegyszerűsítést el akarjuk kerülni, nyilván nem lehet summásan értékelni, egyszerűen elvetni vagy elfogadni. A dolog jóval bonyolultabb. A demokratikus erők összefogása ha csak egy választási akció keretében is, helyes az adott ellenforradalmi, fasiszta magyar viszonyok között. Kérdéses azonban, hogy azok a polgári pártok, amelyeknek támogatását az SZDP vállalta, megérdemelték-e azt a feltétlen bizalmat, amelyet az idézett deklaráció irántuk kifejtett? Erre a kérdésre anélkül, hogy az demokratikusnak mondott, de jórészt liberálisnak is alig nevezhető pártok jellemzésébe egyelőre belebocsátkoznánk — határozott nemmel felelhetünk. Erősen viszonylagos demokratikusságukat csak olyan munkáspárti vezetés vélhette igazi demokratikus törekvésnek, amelyik maga is engedett eredeti elképzeléseiből és erőteljesen jobbra tolódott. Másszóval ezek a polgári ellenzéki pártok csakis az SZDP jobboldali vezetőinek lehettek jószerivel kritikátlanul elfogadott partnerei. Ugyanakkor azonban a velük való kapcsolat a kormánnyal való élesebb szembefordulást is maga után vonta az SZDP vezetése részéről, márcsak azért is, mert az éppen négy hónappal előbb aláírt Bethlen—Peyer paktum egyik — bár nem leglényegesebb — pontjának megsértését is jelentette ez a megállapodás. Kezdeté lehetett volna tehát a megegyezés a kimondottan reakciós irányú orientáció kevésbé reakcióssal való felcserélésének is. Gyakorlatilag azonban inkább az lett az eredmény, hogy a kétirányú lekötethezettség között kellett taktikáznia az SZDP vezetőségének. Ezt az elvinek egyáltalán nem nevezhető politikát azonban a választási sikerek érdekében megengedhetőnek tartotta. Kétségtelen azonban, hogy a választási harc idején, annak hevében a paktumtól való eltávolodás, a kormánnyal szembeni élesebb harc jellemezte az SZDP politikáját.

Az ellenzéki pártokkal kötött megegyezést abból a szemszögből is meg kell néznünk, hogy melyik fél számára volt hasznosabb. Itt megint világosan bebizonyosodik, hogy a polgári pártoknak volt nagyobb szükségük a megállapodásra. Az egyik ráutaltságuk a szociáldemokrata pártra abból adódott, hogy a „felelőtlen” elemek minduntalan megzavarták az ellenzéki választási agitációt. Sokat ért tehát számukra a megállapodásnak az az idézett része, amely szerint a szervezett munkásság védelmét kiterjesztették a polgári ellenzéki pártok gyűléseire is. Hogy a munkásoklőkre való apellálás nem volt hiábavaló, bizonyítja az, hogy a meg-

⁹⁶ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 30. 1.

⁹⁷ U. o.

egyezés után a többnyire az Ébredő Magyarok Egyesületének égisze alatt működő kislétszámú, szervezett csoportok sokkal ritkábban merték megzavarni az ellenzéki gyűléseket. Igaz viszont, hogy az egyezménynek másirányú hatása is lett. A választási agitáció kezdetén az SZDP bizonyos kíméletet kapott a hatóságok részéről. Az ellenzéki pártokkal történt megegyezés után sokkal kíméletlenebbül léptek fel a hivatalos szervek — tehát a „felelős elemek” — a szociáldemokraták választási mozgalmá ellen.⁹⁸ (Retorzió volt ez a kormány részéről a paktum megsértése miatt.) A kíméletlenség méginkább fokozódott a párt választási munkájának kétségtelen sikerei láttán.

A másik tényező, ami miatt az ellenzéki pártok sürgették az egyezséget, az volt, hogy az ellenzéki pártok sok szociáldemokrata szavazat megszerzését remélték tőle. Reményük lényegében jogos volt, hiszen, mint látni fogjuk, valóban igen sok helyen került sor arra, hogy a szociáldemokrata szavazók a polgári jelöltet támogatták, jóval több helyen mint megfordítva. A megegyezést az SZDP részéről — mint erre már többször utaltunk — elsősorban Garamiék sürgették. A Kommün értesülése szerint Garami még a II. Internacionáléból való kizárással is megfenyegette az itthoni vezetőket arra az esetre, ha nem egyeznek meg az ellenzékkel.⁹⁹ Annyi bizonyos, hogy Garamiék nyomása, az ő kormányellenes koalícióról vallott elképzeléseik hatása nagymértékben hozzájárult a megállapodás létrejöttéhez, a Bethlen—Peyer paktum megsértéséhez. A Jövő nagy elégtétellel is vette tudomásul az eredményt. Sietett azonban hozzáfűzni, hogy az egymásra talált ellenzéknek a választások után is — bárhogyan végződjének azok — egységesnek kell maradnia egészen a Horthy-rendszer felszámolásáig.¹⁰⁰

Mindenesetre ezek után világos, hogy a jelölések megejtése miért késett oly sokáig az SZDP részéről. Össze kellett hangolni a terveket az új szövetségeseikkel, meg kellett állapodniuk a vidéki kerületek elosztásában stb. Csak ezek után, április 25-én hívták össze a pártválasztmányt a jelöltek személyének jóváhagyása céljából. A jelölések elhúzódsához bizonyára hozzájárultak — a nyilvánosság előtt egyébként gondosan titkolt — belső ellentétek, torzszalkodások is a jelöltek személye körül. Elégséges adatok híján ezekre csak következtethetünk, például a szegedi esetből, ahol a hivatalosan kiszemelt Olejnyik József helyett a helyi pártvezetőség Peidl Gyulát jelölte képviselőnek, kész tények elé állítva az országos vezetőséget azzal, hogy egyszerűen bediktálták Peidl nevét a helyi hatóságoknál. A központ előtt azzal magyarázkodtak, hogy gyorsan meg akarták kezdeni az ajánlások gyűjtését, az íveket pedig nem kapták meg a jelölt nevének feltüntetése nélkül.¹⁰¹ Igaz, hogy a jelöltükkel eben gubát cseréltek, de a helyi munkásközvélemény előtt szélsőséges jobboldalinak ismert Olejnyik helyett jobbnak látták az emigrációból hazatért Peidl Gyulát, talán nemcsak azért, mert országos hírű

U. o. 31. és 40. l.

A szociáldemokraták választási paktumának titkaiból. Kommün, 1922. I. évf. 12. sz.

¹⁰⁰ Polgárok, munkások, parasztok. Jövő, 1922. május 9.

¹⁰¹ PTI Arch. A XVII. 1/1922/71.

ember volt, hanem azért is, mert a belső pártkörökben ismeretes volt bizonyos szembenállása Peyerékkel.

Hasonló problémák bizonyára másutt is akadályozták a jelöléseket. Említettük már, hogy a pártvezetőség Garami és Buchinger jelölése mellett is kardoskodott, bár már akkor is jól tudták, hogy ez lehetetlen, hiszen a választási rendelet 60. §-a kimondta, hogy a választási biztos minden kellően ellátott jelölést elfogad „... kivéve ha olyan egyénre vonatkozik, aki a jelen rendelet kihirdetését megelőzően egy évi időtartamon túl az ország területén kívül él.”¹⁰² Ez a rendelkezés kifejezetten a Bethlen számára kellemetlen, külföldön sok problémát okozó emigránsok ellen irányult. A jelölő választmányi ülésnek első dolga volt tehát, hogy tiltakozó határozatot hozzon a választási rendelet 60. §-a ellen. A határozat felháborodással állapította meg, hogy a kormány „Oktroj útján a pártok legegényibb önrendelkezésének és szabadságának durva megsértésével kényszeríti a pártokat, hogy a nemzetgyűlési képviselők kijelölésénél olyan férfiakat mellőzzenek, akikre nemcsak a pártoknak, hanem az országnak is — bel- és külpolitikai okokból egyaránt — igen nagy szükség van.” A határozat biztosította még a pártválasztmány bizalmáról és ragaszkodásáról azokat a külföldön élő szociáldemokratákat, akik a párt-hoz tartozónak vallották magukat.¹⁰³ A pártvezetőség jónéhány tagja azonban valószínűleg megnyugvással vette tudomásul ezt a helyzetet, amely lehetetlenné tette Garami és Buchinger jelölését, és így hazatérését is, hiszen így még kevesebben voltak, akik veszélyeztették egyre erősödő vezéri pozíciójukat.

Ezután a pártválasztmány megvitatta és elfogadta a jelöltek listáját. A jóváhagyott eredeti lista szerint¹⁰⁴ a szociáldemokrata párt 69 jelöltet állított összesen. Először is a főváros három kerületének és a Budapest környéki kerületnek a lajstromára vették fel 30 jelölt nevét. Budapest és környékén ugyanis, ahol titkos és lajstromos volt a szavazati jog, négy kerületben összesen 30 képviselőt lehetett választani a választójogi rendelet szerint. Az SZDP tehát jelöltet állított az összes lehetséges képviselői helyekre. A listavezető az első választókerületben Peidl Gyula, a másodikban Peyer Károly, a harmadikban Vanczák János, a budapest-környékiben pedig Miakits Ferenc volt. Mögöttük a még biztosnak látszó helyeken szintén a pártvezetés ismert jobboldali nevei szerepeltek, mint Batitz Gyula, Propper Sándor, Farkas István, Kitajka Lajos, Szabó Imre stb. Érdekes módon csak a negyedik helyre jelölték az egyik kerületben Jászai Samut, a szaktanács elnökét, a „régí gárda” egyik ismert tagját, méghozzá abban a kerületben, ahol legkevésbé volt valószínű, hogy a listavezetőt vidéken, másik választókerületében is megválasztják. (Vanczáknak ugyanis a nyílt szavazáson ózdi kerületben az egységspárti Bíró Pállal, a Rimamurányi Vasmű Rt. vezérigazgatójával, a választók nagyrészeinek munkaadójával kellett felvennie a küzdelmet.)

A választási rendelet értelmében, ha a megválasztott budapesti képviselő lemond mandátumáról, akkor pártja listáján az utána következőt

¹⁰² Budapesti Közlöny, 1922. márc. 3.

¹⁰³ Szociáldemokraták a parlamentben ... Bp., 1922. 132. l.

¹⁰⁴ U. o. 32–34. l.

illeti a képviselői szék a parlamentben. A lemondásokra számítani lehetett, hiszen a lajstromon szereplők egy részének csak biztosítékként kellett az előkelő budapesti jelölés, elsősorban vidéken szerettek volna mandátumot hódítani, ahol szintén jelöltették magukat, jórészt ott is a legbiztosabbnak látszó helyeken. (Peidl Szegeden, Peyer Dorogon, Miákits Győrött, Györki Debrecenben.)

A vidéki kerületekben jelöltek állított a párt 10 törvényhatósági jogú városban, ahol titkosan, de külön választókerületekként egy jelöltre történt a szavazás. Itt azt kell megemlítenünk, hogy azokban a városokban is, ahol több választókerület volt (Szeged, Debreen, Miskolc, Pécs, Győr, Hódmezővásárhely) csupán egy-egy kerületben állított jelöltet az SZDP. Ez minden bizonnyal a polgári ellenzéki pártokkal való megállapodás alapján történt így. A szociáldemokrata szavazatok segítségével ezekből a kerületekből egynéhány polgári képviselő valóban bejutott a nemzetgyűlésbe. Holott, ha a szociáldemokrata párt indít jelölteket a vidéki városok minden titkos kerületében, egy-kettőben közülük ha nem is százalékos biztossággal, de a siker reményében vehette volna fel a küzdelmet.

A vidéki jelölések másik csoportja a nyíltszavazásos, de ipari jellegű, munkáslakta kerületekbe történt. Elsősorban a bányavidékeken (Salgótarján, Tatabánya, Dorog, Pilisvörösvár, Sajószentpéter), valamint Ózdon szándékozott indulni szociáldemokrata képviselő-jelölt. Ezután következtek volna a tulajdonképpeni „vidéki” kerületek. A fennmaradó 20 jelölt közül 12 azonban nagyobb vidéki városokban (pl. Szombathely, Békéscsaba, Kaposvár stb.) vagy pedig közvetlenül a főváros környékén fekvő kerületekben (Soroksár, Pomáz, Törökbálint stb.) indult.

A vidéki jelölések ilyen kialakítására több szempont vezérelte a pártvezetőséget. Említettük már, hogy a vidéki titkos kerületeknél messzeemenően figyelembe vették polgári partnereik érdekeit. Megmutatkozott ez a nyílt szavazás vidéki városok esetében is. Egy sor ilyen városban azért nem állítottak — egyébként tényleg esélytelen — jelöltet, hogy a szociáldemokrata szavazatok az ellenzéki jelöltet támogassák. Meg lehetne talán érteni ezt az elgondolást, ha az ellenzéki polgári pártok jelöltjei eséllyel indultak volna ezeken a helyeken. A nyíltszavazásos vidéki városokból azonban mindössze egy-két ellenzéki jelölt hozott el mandátumot a választásokon. Az SZDP viszont lemondott egy sor agitációs, sőt szervezési lehetőségről. A falusi-községi kerületek közül csak néhány olyanban állítottak jelöltet, ahol a szociáldemokrata pártnak, főleg a Földmunkások Szövetsége révén nagyobb szervezetei voltak. A pártvezetés a falusi kerületek százaiban meg sem kísérelték a választási agitációt, és szervezés megindítását. Lemondott ezekről a nagy területekről, de nem most, hanem még a Bethlen—Peyer paktum megkötésekor. A pártvezetőség jól tudta, hogy nem kezdhet széleskörű falusi agitációt, hiszen a hatóságok abban a néhány falusi kerületben is, ahová bemerészkedtek, a központi utasításra eljáró helyi hatóságok kegyetlen terrorjával találták szemben magukat. A falusi agrárproletárok részéről pedig nagymértékben megvolt a készség, hogy az SZDP jelöltjeit támogatva teljes erővel bocsátkozzanak harcba. A nagyigmándi választókerületben levő Asszár község földmunkás csoportjának elnöke többször könyörgött jelöltért az

országos pártvezetőségénél, írván, hogy a kerületben még számos kisgazda is támogatná azt, mivel kiábrándultak Szijj Bálint kisgazda jelöltből a Bethlen—Nagyatádi kézfogás miatt. Hiába írta azonban, hogy nem akarnak mindenféle vigécre szavazni, a párttitkárság ismételten utasította őket, hogy Dr. Juhász Vince Rassay-párti jelöltet támogassák a kerületben.¹⁰⁵ Hasonló sürgető levelek érkeztek a központba Kistelekről, Nagylakról, Jászapátiról, Jászárokszállásról és a községek és falvak egész sorából.¹⁰⁶ Mindhiába azonban. A párttitkárság és a választási iroda csak a felszólításokat küldte el arra vonatkozólag, hogy a falusi szociáldemokrata szavazók melyik polgári jelöltet támogassák. Leginkább a Rassay Károly vezette Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt jelöltjének neve szerepelt a felszólításokban.¹⁰⁷ Ez a párt ugyanis nem fukarkodott a falusi kerületekben történő jelöltállításal. Néhány helyen, mint például Karcagon P. Ábrahám Dezsőt, a Batthyány Tivadar vezetése alatt álló Független -s 48-as Kossuth Párt, nagyobb vidéki városokban pedig főleg a Vázsonyi-féle Nemzeti Demokrata Pártot kellett támogatniuk a saját jelölt nélkül maradt szociáldemokrata szavazóknak.¹⁰⁸

A szociáldemokrata párt vezetése tehát a jelöléseknél és az egész választási harcban számos vonatkozásban nem vette figyelembe a munkásmozgalom valódi érdekeit, alárendelte azokat a paktumban vállalt különböző megkötöttségeknek és a praktikus választási megfontolásoknak. Nem tartotta és nem tarthatta be azt a fogadkozását, amit március végén tett, amikor a választási harcban való egységes részvételre szólította fel a munkásságot: Nem a mandátumokért, hanem a mozgalom fejlődéséhez szükséges eszközökért harcol a párt.¹⁰⁹ Megmutatkozott mindez abban is, hogy a választási kampány idején a választási agitáción kívül mindenféle más harci formáról megfeledezett a párt. Pedig Garami is felhívta ennek veszélyére a figyelmet még az aktivitásba lépés eldöntése idején.¹¹⁰ Ennek ellenére mégis joggal állapította meg a Kommün, hogy a pártvezetőség ebben az időben nem indított és nem támogatott gazdasági harcot, sztrájkokat.¹¹¹ Nem a választási agitáció elhanyagolását kívánta ezzel a KMP, ellenkezőleg, annak szélesebb alapokra való helyezését. Tömegmozgalommá kell változtatni a választási harcot! — adta ki a jelszót.¹¹² Nyilván nemcsak az ekkor még meglehetősen szűk közvetlen befolyással rendelkező KMP jelszavának hatására, hanem a munkásság általános hangulata következtében is, valóban tömegmozgalommá kezdett válni a munkásság részéről az április végén induló választási harc. A munkásság a dolgozó tömegek két éven át mesterségesen elfojtott politikai tettvégya most a választási rendelet által biztosított szűk részen át felszínre tört, pótolni akarván az elmulasztottakat is, hatalmas arányú érdeklődéssé, aktivitássá nőtt. Megmutatkozott ez a népgyűléseken való

¹⁰⁵ PTI Arch. A XVII. 1/1922/52.

¹⁰⁶ Az 1922-es választások iratai. PTI Arch. A XVII. 1/1922/51—86.

¹⁰⁷ Pl. Nagykáta, Nagybjom, Nagyigmánd, Nagylak, Nádudvar, Paks, Ónód, Lajosmizse stb., stb. PTI Arch. A XVII. 1/1922/51—86.

¹⁰⁸ U. o.

¹⁰⁹ Amikor dolgozni kell és — ahogyan dolgozni kell. Népszava, 1922. márc. 31..

¹¹⁰ Garami Ernő: Aktivitás. Jövő, 1922. márc. 25.

¹¹¹ Majd ha már másutt befejezték. Kommün, 1922. I. évf. 13. sz.

¹¹² Választási mozgalmak — programbeszéd. Kommün, 1922. I. évf. 11. sz.

tömeges részvételben is, ahol a hangulattal lépést tartandó a szociáldemokrata szónokok élesen támadták a kormányt és — mint Propper is és Peyer is — letagadták a Bethlennel kötött paktumot.¹¹³ De veszélyesebb, nyílt kiállást követelő tényekben is megmutatkozott ez az aktivitás. Megkezdődtek a képviselőjelöltek ajánlási ívének aláírásai. A választójogi rendelet értelmében ugyanis a jelölt csak akkor indulhatott, ha 10 000-nél kevesebb választópolgárt számláló kerületekben a szavazati joggal rendelkezőknek legalább 10%-a, az ennél nagyobb létszámú kerületekben pedig legalább 1000 választópolgár aláírta az ajánlási ívét. Tehát még az úgynevezett titkos kerületekben is a szavazók tekintélyes hányadának fel kellett fednie szándékát a szavazások előtt. Ez a városokban sem volt veszélytelennek mondható vállalkozás. Mégis Budapesten csak annyit kellett közölni, hogy hol gyűjti az aláírásokat a szociáldemokrata párt, a munkások tömegével tódultak a listákat aláírni. Míg a polgári pártok hetekig gyűjtötték az ajánlókat, addig az SZDP jelöltjeinek íveire négy nap alatt kétezerrel több aláírás gyűlt össze a szükséges mennyiségnél.¹¹⁴ A fölös számú aláírásokra szükség is volt, mert az ívek benyújtása után kezdődött a hatóságok részéről a „rostálás”, azaz az ajánlások hitelességének mindenféle ürüggyel történő kétségbevonása. Különösen vidéken volt ez így, ahol már maguknak az aláírásoknak az összegyűjtése sem volt könnyű munka. Egyrészt nagy volt a konkurencia, mivel a polgári pártok fizetett aláírásgyűjtői nem fukarkodtak az ígéretekkel, sőt helyenként közpénzzel fizettek, másrészt mert a fenyegetőzés, a retorziók kilátásba helyezése, az aláírások hatósági megsemmisítése sokkal gátlástalanabban folyt mint a városokban. A bizalmiak áldozatkész munkája, valamint sok-sok vidéki proletár egyéni érdekeket nem néző, kockázatot vállaló magatartása segítségével itt is összegyűltek a szükséges aláírások. Mindössze öt nyíltszavazásos kerületben (Battonya, Csongrád, Hatvan, Hajdúnánás, Alsóhangony) sikerült megakadályozni a kellő számú aláírás összegyűjtését.¹¹⁵ Mivel a párvezetőség már előbb úgy döntött, hogy 4 kerületből visszavonja jelöltjeit, így 60-ra (30 budapesti, 30 vidéki) csökkent a képviselőjelöltek száma. A megmaradt kerületekben azonban tetőfokára hágott az agitáció. Növekvő érdeklődés mellett hallgatták meg a programbeszédüket. A gyűlések hangulata természetesen függött a szónok magatartásától is. Salgótarjában viszonylag nyugodtan zajlott le a 6000-es tömeggyűlés.¹¹⁶ Hasonlóképpen Orosházán is, ahol Farkas István a nyugati demokrácia bevezetésének szükségességéről beszélt.¹¹⁷ Ellenben a gyomai tanonciskolában a proletárdiktatúrát éltette a hallgatóság. Ebben bizonyára ludas volt a kerület programbeszédet mondó szociáldemokrata jelöltje, Vági István is.¹¹⁸ A falusi kerületekben is nagy lelkesedéssel, sokhelyütt diadalkapuvá, virággá, zeneszóval fo-

¹¹³ Programbeszédék és beszámolók. Pesti Napló, 1922. ápr. 25.

¹¹⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XXI. országos pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp. 1923. 20–21. l. és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 28. l.

¹¹⁵ U. o.

¹¹⁶ PTL Arch. A XVI. 1/1922/63.

¹¹⁷ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/59.

¹¹⁸ Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. 472. l. Zsitvay Tibor beszéde.

gadták a jelölteket. Pedig az ellentábor igencsak találékonynak bizonyult, hogy a falusiakat elriassza a szociáldemokratáktól. „Bejönnek a románok! Nem lesz eső, ha szociáldemokratákra szavaztok!” — röppentek fel a képtelen rémhírek.¹¹⁹ A nagymarosi kerületben meg azzal akarták a szociáldemokrata jelölt ellen hangolni a szavazókat, hogy „nem kell olyan jelölt, aki be volt zárva.” (A jelölt, a fiatal Szakasits Árpád, bizonyos sajtóvétségekért ekkorra már valóban megjárta Horthyék börtöneit.) Ám ebben az esetben Karafiáth Jenő egységespárti kortesei nem számoltak az elnyomottak pszichéjével. A jelszó kiadása után ugyanis sokkal népszerűbb lett a szociáldemokrata jelölt mint azelőtt volt.¹²⁰

A fenti rémhírek és cselfogások azonban az ártatlanabb eszközök közé tartoztak. A kormány és hatóságai Bethlen terveinek és intencióinak megfelelően abból indultak ki, hogy mindenáron biztosítják az özszeülő parlamentben az egységes-párti többséget. E célnak alárendelve szerkesztették meg magát a választójogi rendeletet is. E célból halogatták a választókerületi beosztás nyilvánosságra hozását mintegy hat héten át, hiszen az egységespárti jelöltek jól ismerték a választókerületek számát és határait, csupán az ellenzék számára volt az titok. Az ellenzéki szavazók megriktításának fontos eszköze volt azután a választók neveinek kihagyása a választásra jogosultak összeírásából. Megvolt ugyan a rendelet adta lehetőség a reklamációra, erre azonban csupán négy napot engedélyeztek, de azt is mind munkanapra tették. Mindezek után következett a választási agitáció meggátlása válogatás nélküli eszközökkel.

Kötetre terjedő felsorolását lehetne adni mindazon visszaéléseknek, atrocitásoknak, terror-módszereknek, melyeket az ellenzék ellen az egységespárt érdekében igénybevettek. A hadjáratot az állam pénzén Gömbös Gyula irányította a miniszterelnökségről. Általában készséges végrehajtókra talált a szolgabírákban, jegyzőkben, csendőrökben, sőt adóvégrehajtókban (legfeljebb csak néhány legitimista területen dolgozott vagy szabotált a kormánypárt érdekei ellen a helyi hatóság) és mindenekfelett hű segédcapatokat alkottak az „ébredők”. Az általános intézkedések az egész ellenzékét sújtották, szükség esetén azonban speciális eljárásban is részesült az ellenzék egy-egy pártja, vagy képviselőjelöltje. A szociáldemokrata párt a vidéki nyíltszavazásos körzetekben kapott különleges elbánást. Ezek többségében minden hatósági erővel és eszközzel támogatott egységespárti jelölttel találták szemben magukat, a szociáldemokraták. Különben is úgy vélték Bethlenék, hogy elegendő lesz a titkos szavazású kerületekből bekerülő egynéhány szocialista, ezeken a területeken semmi keresnivalójuk sincs.

A részletes felsorolás helyett a példák néhány típusát említhetjük meg csak a választási előkészületek időszakából. Gömbösék minden módon igyekeztek akadályozni az írásos agitációt. Külön rendelet jelent meg a plakátok és röpiratok előzetes engedélyhez való kötéséről. Minden sajtóterméket megjelenés előtt a közigazgatás első tisztviselőjének kellett bemutatni engedélyezés végett.¹²¹ A várható elutasítások miatt az

¹¹⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 40. 1.

¹²⁰ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/58.

¹²¹ A választási agitáció szabadsága. Népszava, 1922. ápr. 8.

SzDP magával a belügyminiszterrel hagyatta jóvá központilag előállított plakátjait és röplapjait. Klebelsberg aláírása azonban mitsem számított a főispánoknak, polgármestereknek, szolgabíráknak. A helyi viszonyokra való hivatkozással sorozatosan tagadták meg a terjesztés engedélyezését. Ahol mégis megjelentek a falakon a plakátok, igyekeztek azokat valamilyen módon eltüntetni onnan. A fővárosban a „felelőtlen elemek” vállalkoztak plakáttépésre, míg a munkás-járőrök meggyőző érvek segítségével — jónéhány betört fej és vérző orr — le nem szokatták őket erről a műveletről.¹²² Vidéken azonban hatósági közreműködéssel zajlott a plakát-vakarás. Ilyen hírek érkeztek Miskoclról, Győrből, Debrecenből, Salgótarjánból és még sok vidéki választókerületből. Békéscsabán a letartóztatottakkal kapartatták le az agitációs plakátokat, Békéssámszonban mindegyik falragaszból ki kellett vágni az elvtárs szót, egyébként a plakát maradhatott.¹²³ Sok-sok munkást, agrárproletárt vertek meg kegyetlenül, hurcoltak börtönbe csupán azért, mert a szociáldemokrata párt plakátjait röpiratait terjesztette.

A még veszélyesebbnek tartott szóbeli agitációt különösképpen igyekeztek megnehezíteni, lehetetlenné tenni — különösen vidéken —, az SzDP számára. Az egész választási kampány tulajdonképpen általános gyűlési tilalommal kezdődött. Április 1-én ugyanis meghalt IV. Károly exkirály. A gyász hír — mint annyi más haláleset — inkább megkönnyebbülést okozott mint fájdalmat. Legalábbis Horthynak, Bethlennek, a szabad-királyválasztóknak, de még a legitimisták velük kibékülésre kész jelentősebb csoportjának is megkönnyebbülés jelentett IV. Károly halála, hiszen végleges okot szolgáltatott a királykérdés megoldásának elodázására. Mindemellett még jókor is következett be számukra IV. Károly halála nemcsak azért, mert igen nagy mértékben lerontotta az intranzigens legitimisták választási esélyeit, hanem azért is, mert a nemzeti gyász ürügyén ki lehetett hirdetni a gyűléstilalmat. És míg a szórakozóhelyek nyitvatartottak, a színházak vígan játszották a boházatokot és az operetteket, a választási gyűléseket nem lehet megtartani három héten át. Ezek tulajdonképpen tehát csak április végén kezdődhettek. Már ahol és akik számára elkezdődhettek. A szociáldemokrata jelöltek az ajánlóívek aláírásánál említett 5 kerületben semmiféle gyűlést, még szűkebbkörű értekezletet sem tarthattak.¹²⁵ Elek községbe be sem engedték a szociáldemokrata jelöltet.¹²⁶ De más kerületekben is fogadták azzal a képviselőjelöltek: „Ez nem ipari kerület. A szociáldemokrata pártnak nincs itt keresnivalója.”¹²⁶ A Bethlen—Peyer paktum szociáldemokrata névadója saját bőrén tapasztalhatta, hogy hogyan értelmezik a másik névadó emberei a paktumot. Peyer Károlyt ugyanis, aki Farkas Istvánnak ment segíteni Orosházára, megalázó herce-hurca után 5 évre kiutasították a „legnagyobb magyar falu”-ból.¹²⁷ Még mindig jobban járt

¹²² Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 44. l.

¹²³ Koncentrikus támadás pártunk választási plakátja ellen. Népszava, 1922. ápr. 8., Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. és PTI. Arch. A XVII. 1/1922/63.

¹²⁴ Meddig? Népszava, 1922. ápr. 14.

¹²⁵ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 36. l.

¹²⁶ U. o. 38. l.

¹²⁷ PTI. Arch. A XVII. 1/1922.

azonban, mint Hébelt Ede jogakadémiai tanár, a soproni választókerület szociáldemokrata jelöltje. Ő mindvégig rendőri felügyelet alatt állott. Tehát nemcsak kerületébe nem tehette be a lábát, hanem még lakóhelyét sem hagyhatta el. Hiába fordult nyílt levéllel ellenfeléhez, Klebelsberg Kunóhoz, írván, hogy elsősorban őrá mint belügyminiszterre vet rossz fényt ez a visszás helyzet, Klebelsberg nem bizonyult lovagias ellenfélnek. A Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosságában viselt — egyébként ártatlan-funkciója miatt Hébelt továbbra is „ref”-es maradt. Mint ilyet választották meg végülis képviselőnek a derék soproniak.¹²⁸ De se szeri se száma nem volt gyűlésbetiltásoknak, szociáldemokrata választási vezetők, bizalmi férfiak, agitátorok kitiltásának, lecsukásának. Mindezek ellenére megmutatkoztak már ekkor az SzDP vártnál nagyobb előretörésének jelei. Ezekből a jelekből és saját sikertelen vidéki gyűléseiből kiindulva a kormány még tovább fokozta a terrort, amely azután a választások napjaiban érte el tetőfokát. Mert a választások ideje — ilyen előzmények után — május végén érkezett. Gömbös választási vezérkara még egy utolsó csapást mért az ellenzéki pártokra, amikor generális rendelkezéssel május 22-től betiltott minden gyűlést. Ezzel az agitáció szempontjából oly fontos utolsó hetet rabolta el az ellenzékétől. Csak az ellenzékétől, mert az egységespárti jelöltek idejében értesültek a készülő taktikai húzásról és eszerint alakították ki stratégiájukat.¹²⁹ A kormány választási terveit, az Egységes Párt választási győzelmének biztosítását jól szolgálta a választások időbeli elosztása, az az elgondolás, hogy a választást több menetben bonyolították le. Két napra, május 28-ára és június 1-re tűzték ki a választásokat, de tulajdonképpen négy menetről beszélhetünk. Ugyanis azokban a kerületekben, ahol május 28-án nem dőlt el egy jelölt javára sem a küzdelem, június 5-én, a június 1-én eldöntetlenül végző választókerületekben pedig június 11-én pótválasztások voltak. A kormány nyilvánvaló célja ezzel a beosztással az volt, hogy az első választási napon elért kormánypárti sikerekkel hatást gyakoroljon a választókra, meggondolásra készítse az ingadozó ellenzéki szavazópolgárokat, vajon érdemes-e a fölényesen vezető Egységes Párt ellen szavazni. Másrészt számításba vették azt is, hogy ha az első napon nem megfelelő méretű a kormánypárt sikere, a következő napokon kellőképpen fokozhassák azt a még hátralevő kerületekben. Ezekhez az elgondolásokhoz alkalmazkodva válogatták ki azokat a kerületeket, ahol a május 18-i „próbaválasztás” lezajlott. Csakis vidéki kerület kerülhetett szóba, vigyáztak azonban arra is, hogy közöttük ipar- és bányavidék ne legyen. A törvényhatósági jogú, titkosan választó városok közül is a legmegfelelőbbnek ítélt alföldi városokat sorolták be az első napra. A szociáldemokrata párt ezen a napon 15 kerületben volt

¹²⁸ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/60.

¹²⁹ Lejárt a szabad agitáció határideje. Népszava, 1922. máj. 21. Az SzDP választási agitációjának méreteit jól illusztrálja a következő néhány adat: Írásos agitáció: A párt különböző plakátok és röpiratok formájában forgalomba hozott összesen 5 961 354 példány nyomdaterméket. Szóbeli agitáció: tartottak összesen 661 gyűlést. Ebből Budapesten 167-et, Budapest környékén 95-öt, vidéki városokban és falvakban 299-et. A választási költségekre a választási bélyegekből és önkéntes adományok alapján befolyt 9 117 034.06 (természetesen inflációs) korona. — Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 61–62. l.

érdekelt. Közülük mindössze három (Szeged, Hódmezővásárhely, Sopron) volt titkos szavazással választó kerület. A legtöbb helyen legalább három jelölt versengett a mandátumért. Soroksár kivételével mindenütt ott volt közöttük az Egységes Párt jelöltje is. A nagy érdeklődéssel, izgalommal várt eredmény a szociáldemokrata pártira nézve nem ütött ki rosszul. A 15 közül meghódította a párt két nyíltszavazásos (Békéscsaba és Soroksár), valamint két titkos (Szeged és Hódmezővásárhely) kerületet. Pótválasztásba kerültek a szociáldemokrata párt jelöltjei 8 helyen. (A választási rendelkezések értelmében pótválasztásra ott került sor, ahol kettőnél több párt indult, de egyik sem ért el abszolút többséget. A legtöbb szavazatot szerző két jelölt között döntött azután szótöbbséggel a pótválasztás.) A gyomai, kaposvári, orosházi, pomázi, váci nyíltszavazásos kerületben egységes párti jelölttel került szembe az utolsó menetben az SzDP. A pilisvörösvári és a szarvasi kerületben elvérzett az egységespárti jelölt és egy pártonkívüli, illetve egy „független kiskgazdapárti” kormánytámogató ellenzéki jelölt maradt a szociáldemokraták ellenfele. Igen sikeresen alakult a titkosan választó Sopron eredménye. Itt a szociáldemokrata Hébelt Ede és a legitimista Andrássy Gyula között folyt nagy csata és velük szemben alul maradt Klebelsberg Kunó belügyminiszter, az Egységes Párt jelöltje. Az előbbi kettő között került tehát sor pótválasztásra.¹³⁰ Ezen a napon tehát mindössze három kerületben szenvedett vereséget a szociáldemokrata jelölt. Bonyhádon pártonkívüli jelölt győzött, Kiskundorozsmán Schandl Károly államtitkár, egységespárti jelöltet segítette mandátumhoz a nyílt csendőrterror, míg Törökbálinton Gschwindt Ernő, az ismert élesztő- és likörgyáros főleg pénzzel és itatással szerezte meg a mandátumot a kormánypárt részére.¹³¹ A választások második napját június 1-re, munkanapra helyezték. Ezzel elsősorban a szociáldemokrata munkás-szavazók részére próbálták megnehezíteni az ezen a napon sorakerülő budapesti és környéki választásokon való részvételt. A Szaktanács azonban megállapodott az összes liberális pártokkal, azután segítségükkel valamennyi munkaadói szervezettel, hogy ezen a napon déli 12 órától kezdve munkaszünet lesz. A fővárosi választásokon kívül a második napon ismét 15 vidéki kerületben állott harcban a szociáldemokrata párt, még hozzá jóval nehezebb körülmények között mint május 28-án. Az első nap tapasztalatai és tanulságai alapján Gömbösék ugyanis tovább fokozták a terrort. Valóban elhangzottak az első menetben elért kormánypárti sikerre való hivatkozások, az azzal való fenyegetőzések: Jól gondoljátok meg, kire szavaztok!¹³² Az állandó permanenciában levő csendőrség és vidéki rendőrség mellett több helyen katonai egységeket is felvonultattak. Háromnál több ember nem csoportosulhat! — hangzott el a rendkívüli időkben szokásos parancs.¹³³ Az SzDP ezen a napon mégis hat mandátumot szerzett a vidéki választókerületekben. Debrecen, Pécs, Miskolc titkos kerületeiben simán és fölényesen győzött a szociáldemokrata párt. A három nyíltszavazással választó bányászkerületben szintén az SzDP jelöltjét választották meg a bányászok. Tatabányán ment legkönny-

¹³⁰ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 48–49. l.

¹³¹ U. o.

¹³² PTI. Arch. A XVII. 1/1922/65.

¹³³ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 49. l.

nyebben a dolog, ahol is több mint 5000 szavazatkülönbség mutatkozott az SzDP javára a keresztényszocialista jelölttel szemben. Salgótarjánban az Egységes Párt szintén nem tartotta érdemesnek, hogy jelöltet állítson a szociáldemokrata párttal szemben. Ám a kormánytámogató Huszárpárti jelöltnek minden támogatást megadtak a hatóságok. Bethlen személyesen szólította fel Bíró Pált, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű igazgatóját, a jelölt támogatására. Bíró természetesen készségesen megígérte, hogy a salgótarjáni gyár tisztikara mindent megtesz a pártfogolt érdekében.¹³⁴ A salgótarjáni választások menete tehát semmiben sem különbözött azoktól a választásoktól, ahol egységes párti jelölt állott szemben szociáldemokratával. Ennek ellenére biztosan győzött a párt jelöltje. Legélesebb volt a küzdelem Dorogon, ahol a kormánypárti ellenfél igazán minden támogatást megkapott, mégis alul maradt.

Hat vidéki kerületben azonban vereséget szenvedett a szociáldemokrata jelölt. Négy kerületben az egységes párti jelölt győzött, kettőben pedig legitimisták kerültek pótválasztásba a kormánypártiakkal. Mind-egyik kerületben kiméretlen, gátlástalan volt a hatósági terror, de különösen az volt Ózdon és Sajószentpéteren. Ózdon az előbb említett Bíró Pál volt az Egységes Párt jelöltje. A vasgyár egész apparátusa neki dolgozott. Fenyegették is a munkásokat elbocsátással, a kedvezmények megvonásával stb. A választási bizottságot a gyár vezető embereiből állították össze — előttük kellett nyíltan színt vallaniok a munkás szavazóknak. A bizottság — a szabályoktól eltérően — azt a kérdést tette fel először az előtte álló szavazóknak, hogy kire szavaz. Csak azután állapították meg a szavazati jogosultságot. A szociáldemokrata szavazónál azután igyekeztek kitalálni mindenféle ürügyet, hogy kétségbevonják, megsemmisítsék szavazati jogát.¹³⁵ A választók ilyen befolyásolása és terrorizálása mellett nem volt csoda, hogy az egységes párti jelölt győzött. Még ilyen körülmények között is mintegy 1800 választó szavazott a szociáldemokrata pártra. Még jellemzőbb azonban, hogy több mint 3000 választásra jogosult nem szavazott, vagy ilyen körülmények között nem akart, nem mert szavazni. A két szám együtt messze felülmúlja a Bíróra leadott harmadfél ezernyi szavazatot.¹³⁶

Sajtószentpéteren a szavazás folyamán mindvégig a szociáldemokrata jelölt vezetett. Végeredményben azonban az egységes pártot „hozták ki” győztesnek. Az eredmények meghamisítását mindenütt gyakorolták, itt azonban annyira nyilvánvaló volt a dolog, hogy a hír hallatára az elkecseregetett munkásság megmozdulásaitól, tüntetéseitől lehetett tartani. Ezt mindenáron el akarta kerülni a pártvezetőség; ezért magával Kruppa Rezsővel, a bukott jelölttel „Nyílt levelet” íratott a sajószentpéterieknek. A csitító levél nyugalomra intette őket mondván, hogy „...nem szabad meggondolatlan cselekedetekre magukat ragadtatniok.”¹³⁷ Hogy a szavazatok összesámlálásánál a fenti két kerületben nem volt minden

¹³⁴ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 75. sz. irat

¹³⁵ Egy igazi fajmagyar választás. Népszava, 1922. jún. 3. A cím gúnyos célzás arra, hogy a gyárigazgató bizony nem volt „fajmagyar”.

¹³⁶ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 52. l.

¹³⁷ U. o. és Az erőszak „csodatétele” a sajószentpéteri kerületben Népszava, 1922. jún. 3.

rendben, bizonyítja az is, hogy még az 1924-es hivatalos kimutatásba sem kerültek be adataik.¹³⁸

A második választási napon a hat megnyert és a hat veszített kerület mellett mindössze három titkos kerületben (Győr, Komárom, Székesfehérvár) került pótválasztásba a szociáldemokrata jelölt.

A legnagyobb választási sikert Budapesten és környékén érte el a szociáldemokrata párt. Ott, ahol a titkos-lajstromos választójog révén a választójog előzetes leszűkítése és a szavazásra jogosultak összeírásánál elkövetett visszaéléseken kívül semmi sem akadályozta a választók akaratának szabad kifejezését. A fővárosi kerületekről az Egységes Párt eleve lemondott, Bethlenék itt nem indítottak kormánypárti listát. Hogy számításuk helyes, kudarcvárásuk jogos volt, azt alátámasztotta az is, hogy a pestkörnyéki kerületben, ahol indultak, mindössze egy képviselő jutott be a parlamentbe egységspárti listán. A fővárosban a szociáldemokraták fő ellenfele a különböző „keresztény” jelzöt viselő pártokból tömörült kormánytámogató keresztény tábor volt. Ez a szövetezés kisebbségben maradt az SZDP-vel szemben. Budapestnek és környékének választói 13 szociáldemokrata képviselőt küldtek szavazataikkal a nemzetgyűlésbe. Az eredmények lassú összeszámlálásának csaknem egy hétig tartó huzavonája sem segített azon, hogy a 30 fővárosi mandátumnak csaknem a felét a szociáldemokraták szerezték meg.

Bethlenék elképzelése eredetileg az volt, hogy a fővárosban viszonylag szabad teret engednek a szociáldemokratáknak, hogy az a néhány szociáldemokrata képviselő, akinek jelenlétét feltétlenül szükségesnek tartották, zavartalanul bejuthasson a parlamentbe. A megválasztottak számát azonban túlságosan soknak tartották, különösen összeadva a vidéken már megválasztott 10 képviselővel. Megszületett tehát az elhatározás. A pótválasztásokon lehetőleg egyetlen további szociáldemokrata képviselőnek sem szabad győznie. Ennek érdekében vált fontossá a jobboldali polgári pártok összefogásának sürgetése. Bár a kormány és hatóságai késhegyig menő harcot folytattak a választásokon a legitimistákkal ott, ahol azok egységspárti jelölttel állottak szemben, a pótválasztások előtt mégis megindultak a titkos tárgyalások a legitimisták és az Egységes Párt között a liberális ellenzék, de különösen a szociáldemokraták elleni összefogásról.¹³⁹ Nemcsak a titkos tárgyalásokon került azonban szóba a polgári pártok egységének szükségessége, hanem Bethlen nyilvánosan is hangot adott ennek, amikor a hódmezővásárhelyi tapasztalatokra hivatkozva kijelentette: „Az én örömömbe bizonyos ürm is vegyült. Hódmezővásárhely második kerületében szociáldemokratát választottak meg, meggyőződésem szerint nemcsak szociáldemokraták, hanem a polgári társadalom segítségével. Ez is bizonyítéka annak, hogy mennyire szüksége van ennek a nemzetnek az egységre, a polgári társadalomnak az egységére, mert ha ezt nem tudjuk helyreállítani, nem ennél a választásnál, ahol még ez az irányvonal nem bontakozott ki oly

¹³⁸ Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai XV. köt. 260. l.

¹³⁹ Irtok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 83. sz. irat.

nagy erővel, de egy jövő választásnál ki leszünk téve annak a szerencsétlenségnek, mely 1918-ban jelentkezett, amikor a polgári társadalom egy része félreismerte saját magának és nemzetének az érdekeit, olyan irányzatokhoz csatlakozott, mely csak szerencsétlenséget hozna erre a nemzetre.”¹⁴⁰ Az októbrizmus veszélyétől való állandó félelem mutatkozott itt meg ismét a miniszterelnök állásfoglalásában. Bizonyos mértékig azonban más oldalról szállt szembe ezzel a veszéllyel mint eddig láttuk. A szociáldemokrata pártvezetéssel kötött paktumban a szociáldemokratákat próbálta mindenképpen elválasztani a polgári ellenzékiektől, most a polgári ellenzéket igyekezett eltávolítani a szociáldemokratáktól. Bár ez ugyanannak a dolognak két oldala, mégis az új megfogalmazás mögött ott van a választásokon szerzett tapasztalat, az SZDP-nek a vártnál nagyobb előretörése. És igaz, hogy a távolabbi jövő veszélyeiről beszélt, Bethlen mégsem véletlenül időzítette a pótválasztások előtti napokra ezt a nyilatkozatot. Szükségesnek tartotta már most a választások utolsó menetére is szociáldemokraták elleni összefogást, ami ha a liberális ellenzékkel nem is, de a legitimistákkal — akiket a választási harc előtt még fő ellenfélnek kiáltottak ki — létre is jött. Az összefogáson fáradozó Kozma Miklós elégtétellel állapította meg ezt: „szociáldemokraták erős előrenyomulása a második választási napon jutott kifejezésre és ennek hatása alatt a pótválasztásokon a polgári pártok — kivéve Sopront — komolyan összefogtak a szociáldemokrata jelölt ellen, és sikerült is azokat egy-két kivétellel mindenütt kibuktatni.” — írta¹⁴¹ Valóban ez történt. A 7 nyíltszavazásos kerületben mindenütt egységespárti jelölttel találták szemben magukat a szociáldemokraták, hiszen ekkorra — bizonyára a nagyobb segítség reményében — a pilisvörösvári pártonkívüli jelölt is átvedlett egységes pártivá és ugyanezt tette titokban a szarvasi is, bár ő csak a választások után öltötte fel nyíltan az egységes párti gúnyát. A terror nem tudta csökkenteni a szociáldemokrata pártra adott szavazatok számát ebben a kerületben, a jobboldali polgári összefogás azonban az egységes párti jelölteket juttatta győzelemre.¹⁴² Hasonló módon győzött az Egységes Párt a komáromi titkos kerületben és az egységes párti szavazatok segítségével a legitimista jelölt Székesfehérváron. Éles küzdelem bontakozott ki Győrött a II. kerületben, ahol mindkét fél mozgósította teljes erejét, amit bizonyít az is, hogy itt volt legmagasabb a leadott szavazatok aránya a választásra jogosultak számához képest. A keresztény párti jelölt azonban itt alulmaradt a szociáldemokratákkal szemben. A másik mandátumot a pótválasztásokon Sopronban szerezte meg a szociáldemokrata párt. Ebben azon a döntő körülményen kívül, hogy a szavazók nagy száma kitartott — csak azért is — a kerületéből lényegében kititlott szociáldemokrata jelölt mellett, közrejátszott az is, hogy bár az egységes párti szavazókat felszólították a legitimista jelölt támogatására, az előzőek során annyira elfajult a harc a két jobboldali párt között, hogy sok egységes párti választó tartózkodott

¹⁴⁰ Bethlen a polgári társadalom egysége mellett. Budapesti Hírlap. 1922. jún. 2.

¹⁴¹ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 99. sz. irat.

¹⁴² Az államhatalom választási küzdelme hét szocialista jelölttel. Népszava, 1922. jún. 7. és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp 1922. 57–58. l.

a szavazástól.¹⁴³ A választások legkiemelkedőbb szakaszában tehát méginkább az SZDP ellen irányította a fő tüzet a kormány. Ez azonban nem akadályozta meg Bethlenéket és — jellemző módon — a szociáldemokrata vezetőket sem abban, hogy alkuba ne bocsátkozzanak egy-egy kerületben kötendő választási paktum érdekében. Olyan kerületekről volt szó természetesen, ahol az Egységes Pártnak a pótválasztáson szüksége lett volna a szociáldemokrata szavazók támogatására az ellenfél — főleg legitimista jelöltek — ellen.¹⁴⁴ Az alkudozások ellenére Szombathelyen nem jött létre megegyezés. Az SZDP két és fél ezernyi szavazója¹⁴⁵ tartózkodott a szavazástól és ez Hegyeshalmy miniszter bukását jelentette.¹⁴⁶ Néhány olyan kerületben, ahol Bethlenék a választási megegyezésekre hivatkozva számítottak a szociáldemokraták támogatására, hasonlóképpen sült el a dolog. Az Egységes Párt ezekben a kerületekben egyenesen a szociáldemokratákat tette felelőssé az egységes párti jelölt bukásáért. A választások után kijelentették, hogy tudomásuk van róla, miszerint Dombóváron, Ráckeven, Alsódobason és más helyeken a szociáldemokraták a legitimista és különböző kereszténypárti jelölteket támogatták az Egységes Párt ellen.¹⁴⁷ Pedig az említettek éppen olyan kerületek voltak, amelyekről azt táviratozta Bethlen az illetékes főispánoknak, hogy azokban a szociáldemokraták megígérték támogatásukat az Egységes Párt részére.¹⁴⁸ Azt már lehetetlen megállapítani, hogy Bethlent felültették-e az ígéretekkel és közben a keresztény ellenzéki pártokkal is megállapodást kötöttek a szociáldemokrata vezetők, vagy a helyi szociáldemokrata szervezetek szegültek ellent a pártvezetőség akaratának. Tény mindenesetre az SZDP vezetőinek paktálgatása, belemerülése az elvtelen választási taktikázásba. Az Egységes Párttal való esetleges és helyenkénti együttműködés azonban a pótválasztások idejére korlátozódott és nem jelentett számottevő segítségnyújtást a kormánynak, messzesemenő következtetések levonására tehát nem alkalmas.¹⁴⁹

A pótválasztások megtörténtevel lezajlott a hónapokig elhúzódó választási hadjárat utolsó ütközete. Ismeretessé vált a várva-várt végeredmény. A legnagyobb meglepetést az SZDP váratlan sikere hozta. 25 szociáldemokrata mandátumra senki sem számított. Ezt bizonyítják az ilyenkor elengedhetetlen előzetes vélemények, jóslások is. Ezek összegyűjtésében különösen a Pesti Napló volt fáradhatatlan. Május elején meginterjúolta például az Egységes Párt egyik „miniszterviselt vezető politikusát”. A névtelenül nyilatkozó politikus meglepően jó jósnak bizonyult. Szinte pontosan eltalálta valamennyi ellenzéki párt várható mandátumainak a számát és az összes ellenzéki mandátum végösszegét. (65-re tippelte azt és jellemző módon úgy vélekedett, hogy a választá-

¹⁴³ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 83., 88/a, és 89. iratok és jegyzeteik és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 58. l.

¹⁴⁵ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 53. l.

¹⁴⁶ Az 1922. jún. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Irományai XII. köt. 266. l.

¹⁴⁷ A pártok készülődése. Budapesti Hírlap, 1922. jún. 10.

¹⁴⁸ Iratok az ellenforradalmi rendszer történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 85. sz. irat.

¹⁴⁹ Rendkívül eltúlzottak Réti László idevágó megállapításai. A Bethlen—Peyer paktum. Bp. 1956. 62–63. l.

sok után ellenzékbe megy majd Nagyatádi híveiből is még vagy 20 képviselő.) A szociáldemokratáknak azonban mindössze 10 képviselői helyet szánt az új nemzetgyűlésben.¹⁵⁰ Saját várható esélyeiket is meglehetősen pontossággal „eltalálták” az egységes pártiak. 150 mandátumra számítottak — 143-at szereztek meg.¹⁵¹ Az eredmények ilyen pontos megjósolása persze nem valami látnoki bravúr volt Bethlenék részéről. Nem jóslásokról, hanem tervekről volt itt szó tulajdonképpen. Nem túlzás ugyanis azt állítani, hogy Bethlen megtervezte a végeredményt az általa jónak, céljaihoz megfelelőnek tartott összetételű parlament érdekében. Terveiben valóban 8—10 szociáldemokrata parlamenti képviselőre gondolt és az elég pontosan végrehajtott tervektől éppen a szociáldemokrata mandátumok számánál mutatkozott legnagyobb eltérés. „A szociáldemokrata párt erős előretörése meglepetést keltett.” — írta feljegyzéseiben Kozma Miklós, az események kormánypárti krónikása.¹⁵² Az általános polgári közvéleményre jellemző, hogy az SZDP szövetségesei, a liberális pártok is úgy vélekedtek a választások előtt, hogy a budapesti 30 mandátum közül nekik jut fele, a szociáldemokratáknak 5—6.¹⁵³ Csaknem fordítva következett be.

Nem meglepő azonban a polgári pártok ilyen vélekedése, hiszen maguk a szociáldemokrata vezetők sem számítottak ekkora sikerre. Igaz, — evés közben jön meg az étvágy alapon — közvetlenül a választások után azt írta a Népszava, hogy ha „... csak valamilyen Bánffy-féle terrorral igyekeztek volna a közvéleményt meghamisítani, akkor ma a szociáldemokrata pártnak 40—45 mandátuma volna.”¹⁵⁴ Pár nappal később ugyan — a választási láz lejjebbszálltával — már úgy vélekedett a lap, hogy 8—10 mandátum veszett el az erőszakosságok és a szabálytalanságok miatt.¹⁵⁵ Az adott választási rendszer alapján, és a körülményeket, valamint az SZDP előkészületeit figyelembe véve, körülbelül ennyi mandátummal károsította meg az erőszak és a visszaélés a szociáldemokrata pártot. A választások előtt azonban gondolni sem mertek a képviselők ilyen nagy számra. Bár előzetes jóslásokba nem bocsátkozott a pártvezetőség, tagjainak számos későbbi megnyilatkozása bizonyítja ezt. „Az eredmény nagyobb, mint amilyent a legoptimistikusabb számítással is az adott viszonyok között vártunk” — mondotta Farkas István párttitkár június 14-én a pártválasztmány előtt tartott beszámolójában.¹⁵⁶ Vanczák János szerint pedig a választójogi rendelet „... alig engedett valami reményt táplálni arra, hogy a választásokban való részvételét a pártnak valami siker kísérhesse”.¹⁵⁷ Minden utólagos megnyilatkozásnál jobban bizonyítják azonban, hogy a pártvezetőség nem nézett vérmes reményekkel a választások elé a jelöléseknél tapasztaltak. Mint

¹⁵⁰ 85 ellenzéki képviselőre számít a kormánypárt. Pesti Napló, 1922. máj. 4.

¹⁵¹ Bethlen 150 mandátumra számít. Pesti Napló, 1922. április 30.

¹⁵² Iratok az ellenforradalom történetéhez, II. köt. Bp. 1956. 98. sz. irat.

¹⁵³ A keresztény ellenzék budapesti jelöltjei. Pesti Napló, 1922. ápr. 29.

¹⁵⁴ Orientáció — jobbra? Népszava, 1922. jún. 8.

¹⁵⁵ A választások után. Népszava, 1922. jún. 14.

¹⁵⁶ Szociáldemokrata munka, szociáldemokrata eszközökkel. Népszava 1922.

jun. 15.

¹⁵⁷ Vanczák János: A szociáldemokrata párt új korszakának küszöbén. Szocializmus, 1922. július. 231. l.

láttuk, a mindenáron bejuttatni kívánt jobboldali vezetőket két-két biztosnak látszó helyen is jelölték. (Öten szereztek közülük végülis kettős mandátumot: Peyer, Peidl, Miákits, Szeder, Györki.)

Mindenki várakozását felülmúlta tehát a szociáldemokrata párt választási sikere. A 25 mandátum a kettős mandátumok egyikéről — természetesen a budapestiről, hiszen a listán soronkövetkező jelölt itt minden további nélkül átvehette a mandátumot — való lemondás után végül is a következőképpen osztoztak a szociáldemokrata képviselők: **Budapest I. kerület:** Batitz Gyula, Kéthly Anna, **Budapest II. kerület:** Prop- per Sándor, Rothenstein Mór, Sütő József, Pikler Emil, **Budapest III. ke- rület:** Vanczák János, Farkas István, Kitajka Lajos, Jászai Samu. **Pest- környék:** Szabó Imre, Saly Endre, Várnai Dániel, **Szeged:** Peidl Gyula. **Debrecen:** Györki Imre, **Miskolc:** Reisinger Ferenc, **Pécs:** Esztergályos János, **Győr:** Miákits Ferenc, **Sopron:** Hébelt Ede, **Hódmezővásárhely:** Szeder Ferenc, **Békéscsaba:** Szeder Ferenc, **Salgótarján:** Klárik Ferenc, **Tatabánya:** Kabók Lajos, **Dorog:** Peyer Károly, **Soroksár:** Knaller Győző. A mandátumok közül 13-at Budapesten és környékén, 7-et a titkos vi- déki, 5-öt pedig a nyíltszavazásos körzetekben szerzett meg a szociálde- mokrata párt. (Később Szeder hódmezővásárhelyi mandátuma, amelyért új választást kellett tartani, elveszett. Így maradtak végül is 24-en a szo- ciáldemokrata képviselők.)

A megszerzett mandátumokon kívül sokat mondanak az SZDP si- keréről az SZDP-re leadott szavazatok számai is. Hivatalos adatok sze- rint a szociáldemokrata párt 278,036 szavazatot kapott az 1922-es választásokon.¹⁵⁸ Ebben a számban azonban nincsen benne az ózdi, a sajószent- péteri, a szombathelyi és a Sopron környéki kerületek szociáldemokrata jelöltre leadott mintegy 10 000-nyi szavazata.¹⁵⁹ Összesen tehát csaknem 290 000 választó szavazott a szociáldemokrata pártra. A szavazatok kö- zül 167 673-at Budapesten és környékén adták le. Ennyi szavazattal itt az SZDP megszerezte az összes szavazatok 42,5%-át. Különösen nagy- arányú volt a szociáldemokrata siker Pest környékén, a főváros „vörös övezetében”, ahol a szavazóknak 55,2%-a szavazott a szociáldemokrata jelöltekre. Megállapítható, hogy a szavazati joggal rendelkező budapesti

¹⁵⁸ Az 1922. jún. 14-i választmányi ülésen Farkas 272 359 választóról beszél, a vidéki szavazatok száma azonban nála kevesebb a hivatalosnál. Igen körültekintően és alaposan elemzi a választási adatokat mind általában, mind a szociáldemokrata párt szempontjából Nemes Dezső tanulmánya. Mindössze a mandátumok össze- számlálásában mutatkozik néhány tévedés. (Az Egységes Párt a nyíltszavazásos kör- zetekben nem 132 mandátumot szerzett, hanem 135-öt, viszont a vidéki titkos kör- zetekben nem 10 mandátumhoz jutott az E. P., hanem csak 7-hez. Az SzDP nem 8 vidéki titkos kerületben állított jelöltet hanem 9-ben és nem 6 mandátumot szer- zett meg itt, hanem 7-et, a nyíltszavazásos választókerületben nem 7, hanem 5 szo- ciáldemokrata jelöltet választottak meg, Budapesten és környékén viszont nem 12-t, hanem 13-at.) A levont következtetések helyességét azonban ez általában nem be- folyásolja, hiszen a végösszegek helyesek a mandátumoknál is és a leadott szava- zatok számánál is. V. ö.: Szociáldemokrata munka szociáldemokrata eszközökkel. Népszava, 1922. jún. 15., Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 61. l., *Nemes Dezső: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon 1921–1924.* Bp. 1952. 73–78. l., valamint Az 1922. évi június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XII. köt. 257–271. l.

¹⁵⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 52–53. l.

munkásság lényegében egységesen a szociáldemokrata pártra adta le szavazatát. A keresztényszocialista lajstromok összesen mintegy 10 000 szavazatot kaptak és egyetlen mandátumot szereztek a fővárosban. A siker döntő tényezője a munkásságnak ez az egységes kiállása volt. Az ellenforradalmi rendszernek semmilyen alakulata nem tudott behatolni a munkásosztály soraiba és ennek az általános egységnek legátfogóbb tartalma éppen a Horthy—Bethlen rezsimmel való szembefordulás volt. Semmiképpen sem volt azonban ilyen egyértelmű egység a rendszerrel szembeni harc formájára és céljára vonatkozó elképzelések, a szociáldemokrata vezetés programjához való viszony, különösen pedig a többségükben jobboldali képviselőjelöltek személyének megítélése tekintetében. Ezek a különbségek, sőt helyenként ellentétek azonban háttérbe szorultak és a választásokon dominált az egység. A munkások a szociáldemokrata pártra szavaztak. „Mi kommunisták azt mondtuk nekik, hogy így kell cselekedniök” — írta a választások eredményeit kommentáló cikkében a kommün.¹⁶⁰ Lehetetlen persze megállapítani, hogy hány budapesti munkásnak volt választójoga. Az arányokat és azt a tényt figyelembe véve, hogy a választójogi rendelet elsősorban a munkásság szavazati jogát nyirbálta meg, kétségtelen, hogy nem csupán a munkásszavazatok tették ki az SZDP-re leadott szavazatok teljes összegét. Néhány tízezer kispolgári szavazat is benne volt ebben a számban. Valóban, a kispolgárság jelentős rétegének balratolódása figyelhető meg általában, de különösen a fővárosban az 1922-es választásokon. (A kormánytámogató és ellenzéki „keresztény” pártok összesen is csak 10 mandátumot szereztek e 30-ból.) Ennek a folyamatnak számos oka volt. A nyílt ellenforradalom hulláma, amely magával sodorta az ingadozó kispolgárság számottevő tömegeit is, már túljutott súcspontján, méghozzá úgy, hogy nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Tapasztalatként ott állt a kurzus kétéves politikai, főképpen pedig gazdasági sikertelensége, a rend, a nyugalom hiánya. Mindez sok-sok olyan kispolgárnak a rendszerből való kiábrándulását is magával hozta, akik kezdetben támogatták az ellenforradalmat. Ez a kiábrándulás persze csak átmeneti és részleges, a rendszer ilyen válságos időszakára jellemző, mint amilyen 1922-ben volt. A kormány konszolidációs és gazdasági sikerei majd ismét kiszélesítik a rendszer tömegbázisát a kispolgárság irányában. Ugyanakkor a kispolgárság eddig megfélemlített, visszaszorított, demokratikus gondolkodású részéből is sokan a szociáldemokratákat támogatták. Ezeknek a szociáldemokrata program éppen megfelelő volt. Sokkal inkább mint a liberális pártoké, amelyek inkább a jobbmódú polgárok érdekeit fejezték ki. Mindez — mutatis-mutandis — elmondható a vidéki választásokról is. A munkásság, ahol szociáldemokrata jelöltre szavazhatott, egyöntetűen azt támogatta. A keresztényszocialista párt csak egyetlen helyen került szembe a szociáldemokrata párttal, ott is megsemmisítő vereséget szenvedett. Az áldozatkész ipari munkások mellé, különösen a nyíltszavazásos körzetekben felzárkóztak az agrárproletárok is. A korántsem teljes, részletes képpel, hanem csak körvonalaiban ábrázolt terror ellenére is csaknem 80 ezer szavazatot kapott az SZDP

¹⁶⁰ A tömegek balratolódása. Kommün, 1922. I. évf. 15. sz.

azokban a nyíltszavazásos kerületekben, ahol jelölteket állított. Kaptak persze a szociáldemokrata jelöltek kispolgári szavazatokat vidéken is, különösen a titkosan választó vidéki városokban összegyűjtött 41 és fél ezernyi szavazat között lehetett számos ilyen voks, mégpedig nemcsak a liberális pártokkal kötött választási paktum alapján, hanem ugyanolyan okokból is, mint Pesten. A liberális pártok tagjainak szavazatait, különben is tetézve visszaadta a szociáldemokrata párt azokon a helyeken, ahol nem állított saját jelöltet, hanem az ellenzéki polgári pártokat támogatta. A földbirtokos parasztság részéről is mutatkoztak érdekes, helyi és természetesen egyáltalán nem általános tünetek az SzDP-hez való jó viszony vonatkozásában. A Nagyatádi—Bethlen kézfogással elégedetlenkedő, abban — jogosan — a parasztság érdekeinek elárulását látó kiskgazdák több helyen érdeklődtek a szociáldemokrata program iránt, sőt támogatták is a szociáldemokrata jelöltet. (Pl. a pilisvörösvári és a nagy-marosi kerületben.)¹⁶¹ Debrecenből meg egyenesen olyan hírek érkeztek, hogy az Egységes Párt ellen felháborodó kiskgazdák közül legalább 3000-en Györkire szavaztak.¹⁶² Debrecenben egyébként a kormánypárt egyetlen mandátumot sem szerzett meg a három területben.

Különben a titkos kerületekben teljes vereséget szenvedett az Egységes Párt. A titkosan választott 50 képviselő közül mindössze 15 volt kormánypárti és kormánytámogató. Igaz Bethlenék ekkor még nem is túlságosan aspiráltak ezekre a mandátumokra, tisztában voltak azzal, hogy a főváros és a vidéki nagyvárosok nem megfelelően előkészített terep számukra. Ilyen nagyarányú vereségre mégsem számítottak. A többséget azonban megszerezték a nyíltszavazásos körzetekben, melyekre a Keresztény Kiskgazda, Földmívelés és Polgári Párt, ahogyan egyelőre az Egységes Pártot hivatalosan nevezték, eleve számított. Az itt összeszedett abszolút többség elsősorban az államapparátus gátlástalan beleszólásának, a mindenféle fizikai és lelki terrornak, másodsorban annak köszönhetette létét, hogy a Kiskgazdapártra épülő Egységes Pártban sokan a parasztok közül a Nagyatádi-féle kiskgazdapárt közvetlen utódját látták. A Kiskgazdapártnak pedig kétségtelen tömegbefolyása volt falun, különösen a módos parasztság között. Ennek a befolyásnak jelentős részét szállította Nagyatádi Bethlennek. Ez persze nem akadályozta meg a miniszterelnököt abban, hogy az Egységes Pártot már a választási jelöléseknél, a kerületek elosztásánál ne igyekezett volna megtisztítani a nem megfelelőnek tartott kiskgazda képviselőktől. A vérbeli kiskgazda képviselők száma le is apadt az 1922-es választásokon 33-ról 19-re.¹⁶³ Ezzel és még új nevének felvételével sem vált a 143 mandátumot számláló kormányzópárt „egységessé”. A kortárs polgári krónikás szerint is legalább három frakció különült el egymástól a párton belül: 1. a volt munkapártiak és Bethlen személyes hívei, a volt KNEP disszidensei, 2. Nagyatádi régi követői, 3. a Rubinek-féle agrárpártból megmaradtak.¹⁶⁴

¹⁶¹ PTI. Arch. A XII. 1/1922/58.

¹⁶² Debrecenben bárkit megválasztottak volna, csak egységes pártit nem. Pesti Napló, 1922. jún. 9.

¹⁶³ Vass Sándor: A válság szekerén. Bp. 1931. 9. 1.

¹⁶⁴ A magyar országgyűlés története 1867—1927. Szerk.: Balla Antal. Bp. 1927. 460. 1.

Ezekhez jött negyediknek a rövidesen szervezkedni kezdő Gömbös-féle fajvédő csoportosulás. Nem véletlen tehát, hogy a választások után Bethlen pártja előtt tartott első programbeszédében az egység fontosságát hangoztatta legelőször is.¹⁶⁵ Sok szavába, tettébe, manőverébe kerül azonban még a miniszterelnöknek, míg többé-kevésbé egységessé válik pártja. A számszerű többség — Bethlen számára a legfontosabb — azonban megvolt. Koalíciós partnerével és a kormánytámogató pártok kivüliekkel együtt legalább 166 képviselővel számolhatott Bethlen, ami bőségesen elég is volt neki.

Mégis zavarta a kialakulatlan helyzetben a parlamentbe bekerült ellenzék viszonylag nagy száma (kb. 76 képviselő). Igaz, bizvást belealkulálhatta számításaiiba Bethlen az ellenzék heterogén voltát is. Ott voltak ugyanis az SzDP-n kívül a Heller—Fridrich—Andrássy-féle ellenzéki keresztény pártok összesen 20 képviselővel a Rassay—Vázsonyi—Battyhány pártok liberális ellenzéke 14 fővel és 17 pártonkívüli ellenzéki képviselő, akik közül sok talán maga sem tudta, hogy milyen politikai álláspontot képvisel tulajdonképpen. A közöttük, de különösen a közöttük és a szociáldemokraták közötti összefogást azonban szerette volna megakadályozni Bethlen, mint ahogy a pótválasztások előtti, már idézett nyilatkozatából is kiderült.¹⁶⁶ Imént említett beszédben azt a reményét fejezte ki, hogy az ellenzék félreteszi a választásokon tapasztalt ellenzéki hangot és az „ország érdekeit” tartja szem előtt. Amennyiben pedig az ellenzék nem tartaná magát a miniszterelnök szerint neki szánt szerephez, akkor — hangzott a fenyegetés — az előző Nemzetgyűlésben érvényben levő 1908-as házszabályok helyett a hírhedt 1913-as Tisza-féle házszabályokhoz folyamodik a kormánypárt.¹⁶⁷

A lojális ellenzéki magatartásra vonatkozó miniszterelnöki felszólítás, valamint a fenyegetőzés is elsősorban az ellenzék legerősebb pártja, az SzDP címére irányult. Lényege pedig ez volt: Rendben van, a választási agitáció hevében elhangzottak a kelleténél élesebb kormány elleni támadások, de most már térjünk vissza a paktumhoz. A megalakuló szociáldemokrata parlamenti frakciónak a nemzetgyűlés elé terjesztett deklarációja, valamint a szociáldemokrata képviselők bemutatkozó beszédei tényleg azt bizonyítják, hogy a paktumnak a választási harcban kissé háttérbe szorult szelleme ismét visszatért.

A továbbiakra azonban már csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt parlamenti működésének részletes feltárása deríthet fényt.

¹⁶⁵ Erős harcok előtt állunk — mondja a miniszterelnök programbeszédében. Pesti Napló, 1922. jun. 18.

¹⁶⁶ Az októbrizmustól való félelem az, ami lépten nyomon megnyilvánult. Rakovszky belügyminiszter a választási terror megmagyarázására is ebben talált „elvi” alapot: „És itt megint azt mondom tisztelt Nemzetgyűlés, hogy a hatóságoknak és a hatósági közegeknek bizonyos kötelezettségeik vannak. Utóvégre azok a hatósági közegek, amelyek egy ízben már tapasztalták, hogy a kormánynak és a közigazgatásnak gyengesége hova vezethet, — oda vezethet, hogy az ország rendje felborul — igenis kettős, gonddal kell, hogy örködjének ma afölött, hogy az ilyen októbrista izgatások, ilyen októbrista jellegű lázítások és egy ilyen októbrista politika folyamatbátétele be ne következhessek. Az 1922. jun. 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. III. köt. 135. l.

¹⁶⁷ Erős harcok előtt állunk — mondja a miniszterelnök programbeszédében. Pesti Napló, 1922. jun. 18.

L'ENTRÉE DU PARTI SOCIAL DÉMOKRATE AU PARLEMENT

La tendance politique contre-révolutionnaire, qui représentait les intérêts des principaux éléments des classes dominantes en Hongrie — pour des raisons politiques — tenta d'intéresser à la vie politique le Parti Social Démocrate qui eut montré de la passivité. Les dirigeants de droite du Parti Social Démocrate — se trompant sur les intentions du gouvernement —, croyant, sous le ministère de Bethlen, que le passage à une démocratie bourgeoise était devenu possible. Or, ils se préparèrent à pactiser avec le premier ministre. En 1921 fut signé le pacte Bethlen-Peyer par quel les sociaux-démocrates s'engagèrent à entrer dans la vie politique dans les limites tolérées par le gouvernement. Le pacte permit aux sociaux-démocrates de prendre part aux élections de l'Assemblée Nationale, et même, les y obligea.

Des forces considérables du mouvement ouvrier hongrois (les communistes, les sociaux-démocrates émigrés, etc) furent contre le pacte, mais approuvèrent la participation aux élections.

La classe ouvrière transforma les élections — qui s'effectuaient sur la base d'un décret de droit électoral réactionnaire —, en une action de masse combative.

Malgré la terreur contre-révolutionnaire les électeurs députèrent 25 sociaux-démocrates au Parlement. Le succès dépassa les espoirs des sociaux-démocrates ainsi que les suppositions du gouvernement.

TARTALOM

| | |
|---|----|
| Gaál Endre: A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése | 2 |
| Serfőző Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bekerülése a parlamentbe | 43 |